

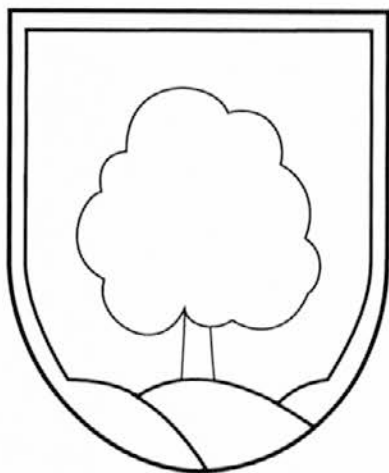

**ZGODOVINA
SPOMINI
ŠTUDIJE
RAZISKOVANJE
KULTURA
GIMNAZIJA
ALPINIZEM**

KORROŠKI FUŽINAR

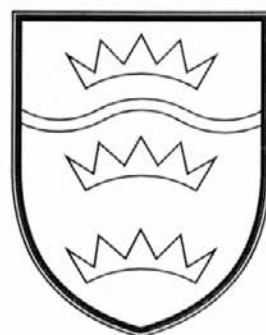
LETO 55 ŠT. 2 DECEMBER 2005 500 SIT

POKROVITELJI

OBČINA RAVNE NA KOROŠKEM

Gačnikova pot 5
2390 Ravne na Koroškem

OBČINA PREVALJE

Trg 2a
2391 Prevalje

**OBČINA
ČRNA NA KOROŠKEM**
Center 101
2393 Črna na Koroškem

OBČINA MEŽICA

Trg svobode 1
2392 Mežica

 AKERS
VALJI RAVNE

Koroška cesta 14, Ravne na Koroškem

**RAVNE
KNIVES**

2390 Ravne na Koroškem · Slovenija

SŽ

OPREMA RAVNE

Pnevmatika, hidravlika, orodja
in tehnološke linije d.o.o.

Koroška cesta 14, SI-2390 Ravne na Koroškem

VSEBINA

ŠESTDESET LET GIMNAZIJE RAVNE "Svetilnik kulture slovenski Koroški 2 Vladimir Ovnič	RAST OSNOVNOŠOLSKEGA BRALCA V STIKU Z UMETNOSTNIM BESEDILOM 30 Mag. Marija Vačun Kolar
"Šola, ki daje kakovostno znanje in vzgaja v klene, poštene ljudi" 4 Dragomir Benko	BIOGRAFSKI LEKSIKON OBČINE PREVALJE "Natisnjen je dokument zgodovinskega spomina" 37 Mag. Karla Oder
Končno spet slovenska beseda 5 Janko Messner	CIRIL IZ ŠENTANELA Roman, napisan s srcem 39 Marjan Kolar
Utrinki iz spominske beležnice 6 Stane Vrtič	DOŽIVETJA IN SPOMINI Pričevanja prevaljskega kmeta 40 Marjan Kolar
O športu na ravenski gimnaziji 8 Stane Lodrant	KRUHA JE ZMANJKALO IN DRUGE OTROŠKE ZGODBE IZ ŠENTANELA MAJDE SENICA VUJANOVIČ 41 Danica Gregorčič
POVZETKI S SIMPOZIJA KONEC DRUGE SVETOVNE VOJNE NA KOROŠKEM	USTVARJALNOST UPOKOJENCEV Ob 70-letnici Anice Močivnik in desetletnici dela gledališke skupine DU Prevalje 42 Ivanka Komprej
Druga svetovna vojna in vpetost Slovenije vanjo 9 Doc. dr. Damijan Guštin	OBNOVLJEN ETNOLOŠKI IN TEHNIŠKI SPOMENIK Polhov mlin v Šentanelski reki 44 Mag. Karla Oder
Partizanske enote in zavezniki v severovzhodni Sloveniji v zadnjih mesecih vojne 11 Dr. Marjan Žnidarič	MLADI RAZISKOVALCI KOROŠKE Vedoželjnost osnovnošolcev in dijakov rojeva zanimive raziskovalne naloge 46 Veronika Kotnik
Kratek oris (pre)razporejanja in aktivnosti nekaterih enot narodnoosvobodilne vojske Slovenije (NOVS) oziroma tedanje Jugoslovanske armade (JA) po umiku iz Koroške v Avstriji v drugi polovici maja 1945 14 Dr. Risto Stojanovič	PREPREČEVANJE SAMOMORA JE NALOGA VSEH NAS Recimo življenju "DA" 53 Marijana Kašnik Janet in Evgen Janet
Čas spreminjanj: spremembe na političnem in gospodarskem področju po koncu 2. svetovne vojne v slovenski družbi 16 Dr. Zdenko Čepič	NARAVNO BOGASTVO KOROŠKE IN NATURA 2000 Vnukom v dar 55 Martin Vernik
Odnos do dogodkov ob koncu vojne v zavesti Slovencev 18 Dr. Božo Repe	ORJEN V ČRNI GORI Med nebom in morjem 60 Simona Ledinek
SREČANJE Z ZGODOVINO Monografija o Prežihovem Vorancu 19 Marjan Kolar	ALPINISTIČNA ODPRAVA Kun (7086 m) 65 Matjaž Šerkezi
OB 80-LETNICI IZIDA PREŽIHOVE PRVE ZBIRKE PRIPOVEDI Z NASLOVOM POVESTI 23 Bojana Verdinek	

ŠESTDESET LET GIMNAZIJE RAVNE

"SVETILNIK KULTURE SLOVENSKI KOROŠKI"

Vladimir Ovnič

Pobuda za ustanovitev iz delavskih vrst

Ob vsakem jubileju se v spomnih vračamo k začetkom in se spominjamo prehojene poti, ponavadi lepih, manj neprijetnih dogodkov. Težnje po gimnaziji so bile prisotne že veliko pred ustanovitvijo ravske gimnazije leta 1945. Vendar oblasti v preteklosti niso imele posluha za takšne želje in mladina se je morala šolati v srednješolskih centrih v okolici.

V Avstro-Ogrski so se mladi šolali predvsem v Celovcu in Št. Pavlu, v času prve Jugoslavije pa največ v Mariboru, deloma tudi v Celju in na Ptuj. Posamezniki so se šolali tudi drugod. Takšno šolanje pa je bilo drago in privoščila si ga je lahko le peščica najbogatejših. Otroci bajtarjev, dninarjev, knapov in fužinarjev so bili obsojeni na delo, ki so ga opravljali njihovi starši. Po drugi svetovni vojni so se razmere za razvoj šolstva izboljšale tudi na našem področju. Julija se je na Prevaljah začel srednješolski tečaj, pri katerem so pretežno sodelovali učitelji s Prevalj in iz meščanske šole v Mežici.

Glasno je začela teči beseda o gimnaziji, najprej nižji, ki bi kasneje prerasla v višjo. Razprave pa so tekle tudi o sedežu gimnazije. Mežica je imela z meščansko šolo kar nekaj izkušenj, Prevalje so bile sedež okraja, v Guštanju je bilo najmočnejše in najbolj glasno delavstvo. 9. septembra 1945 je zborovalo guštanjsko delavstvo in izbralo svoj akcijski odbor, ki je imel nalogo pridobiti gimnazijo okraju in voditi ustrezno akcijo za gimnazijsko poslopje. Odbor so sestavljali: Alojz Winkler – predsednik, Ivo Dretnik, Alojz Gorenšek, Dominik Kotnik - Županc, Karl Doberšek, Stanko Hromc, inž. Franjo Mahorčič, Franc Mesner, Ivo Štruc, Maks Večko, Jože Zorman in Janko Rožman.

Izglasovali so spomenico narodni vladi Slovenije – ministru za prosveto pisatelju Ferdu Kozaku, posebna delegacija pa je spomenico ponesla maršalu Josipu Brozu - Titu s prošnjo, naj »nam dovoli, da damo gimnaziji njegovo ime. Delavci jo hočemo postaviti za svoje otroke.«

Akcija je stekla in odziv je bil zelo hiter. Že 14. septembra je pomočnik ministra za prosveto – načelnik za srednje šole Viktor Smolej – prišel na Koroško preveriti možnosti za ustanovitev gimnazije. V Guštanju so ga pred gradom sprejeli delavci in zastopnice AFŽ in izpovedali svojo željo o gimnaziji. Že tri dni zatem je bil izdan odlok ministrstva za prosveto, kjer je rečeno, da se ugoti željam sindikatov Mežiške doline ter »ustanavlja nižjo gimnazijo s sedežem v Guštanju. Ako bi bilo za kak višji razred minimalno vsaj 20–25 dijakov, bi se mogli naknadno domeniti tudi o snovanju kakega višjega razreda.«

Za delegata je bil postavljen dr. Franc Sušnik, začasno so bili potrjeni tudi učitelji in v prostorih na gradu se je 15. oktobra začel pouk. Prostorji v gradu so bili samo začasni, učilnice neprimerne, kljub temu pa so v gradu našli prostor tudi za dijaški dom za oddaljene dijake. Za usposobitev gradu so dali fužinarji vsak mesec en šiht, dajali so mežiški rudarji, lesni delavci, kmečki združniki ...

15. oktobra ob otvoritvi je bila veličastna proslava, ki so se je udeležili tudi zamejci, ministri iz Ljubljane, podpredsednik slovenske vlade dr. Marjan Breclj, slavnostni govornik pa je bil Prežihov Voranc.

Novembra 1945 se je število učiteljev povečalo na 9, pomagal je tudi Janko Messner, ki je prebežal iz Koroške in šele z Raven odšel nato na študij. Šolo je obiskovalo 213 dijakov, razvrščenih od prvega do petega razreda gimnazije. Pouk je potekal v tesnih prostorih, nekaj tudi na osnovni šoli. Oprema je bila slaba, kljub temu so nekako zmogli predmetnik.

Betoniranje del dijaškega urnika

Akcijski odbor za izgradnjo gimnazije se je takoj lotil druge etape v razvoju in rasti gimnazije. Ves čas izgradnje je odboru predsedoval Alojz Winkler, poleg ostalih pomembnih Korošcev je bil v akcijskem odboru tudi predstavnik dijakov Franci Paradiž,

partizan, komunist, aktivist, po katerem je nosilo kasneje tudi ime kulturno društvo Gimnazije Ravne. Ni bilo podjetja v okraju, ki ne bi prispevalo svojega deleža, svoj delež k izgradnji nove stavbe gimnazije je dodala tudi država.

Precejšnje so bile tudi razprave o lokaciji in načrtu gimnazije. Končno sta bila sprejeta lokacija pod Navrškim vrhom, v bližini gradu, in tudi načrt šole. Maja 1948 je lahko akcijski odbor podpisal pogodbo o gradnji gimnazije z gradbenim podjetjem v Dravogradu.

V delo so se vključili tudi prostovoljci. Izkop je opravila MDB Pavla Žavcerja - Matjaža. Dijaki brigadirji so tekmovali na gradbišču, tekmovali, kdo bo po delu prebral več knjig, kdo bo zmagal v odbojki. Kdo bo izdelal lepši stenčas ... Gradbeno podjetje Ograd pa je, ker je bila bolj nujna izgradnja stanovanj, dela opustilo. K temu je prispevala tudi situacija, v kateri se je znašlo jugoslovansko gospodarstvo po informbirojevskem sporu. Jesensko deževje je začelo uničevati delo brigadirjev.

Akcijski odbor je pisal prošnje in pozive, da bi se gradnja nadaljevala. Tudi spomladi in poleti 1949 je bila delovna predvsem gimnazijska mladina, ki je organizirala MDB Viktorja Avblja - Rudija. Izkop je bil končan, gradbenega podjetja ni bilo in tedaj je mladina predlagala edinstven urnik, ki je izgledal približno takole: matematika, slovenščina, beton, beton, zgodovina, biologija, angleščina, geografija – in tako iz dneva v dan. Tako so zabetonirali najnevarnejše dele. Naslednje leto je dela prevzelo gradbeno podjetje Gradis. Tretja koroška MDB dr. Franca Sušnika, trikrat udarna in dvakrat pohvaljena, je betonirala temelje. Prvo samokolnico je zapeljal ravnatelj dr. Franc Sušnik. Udarniško so na gradbišče prihajali tudi številni drugi Korošci in jeseni 1952 so se že lahko zasilno vselili v šolo. Pouk je potekal v nedokončanih učilnicah, brez ometa in s pomanjkljivo opremo.

Dve leti kasneje, 10. oktobra 1954, pa je bil dan otvoritve. Na pročelje so pritrtili ploščo z vsebino, ki priča o teh dogodkih:

**TO GIMNAZIJO
JE POSTAVILO DELOVNO LJUDSTVO
ZA SPOMIN PADLIM ZA SVOBODO
MLADIM RODOVOM
ZA RAST SOCIALISTIČNE DOMOVINE
SVETILNIK KULTURE SLOVENSKI
KOROŠKI
10. OKTOBRA 1954**

V kleti pa je v granit vklesano:
**V TREH MLADINSKIH
DELOVNIH BRIGADAH
1948, 1949, 1950
SO DIJAKI GRADILI
TEMELJE TEJ SVOJI
GIMNAZIJI**

60 let: 6540 dijakov in 200 učiteljic in učiteljev

Z ustanovitvijo gimnazije je bila dana možnost šolanja predvsem kmečki in delavski mladini, saj šolanja v oddaljenih krajih ti mladi ne bi zmogli. V šestdesetih letih je našo gimnazijo zapustilo že preko šest tisoč maturantov. Dijake so poučevali številni učiteljice in učitelji, vodilo pa jo je do sedaj pet ravnateljjev. **Ustanovni in prvi ravnatelj je bil dr. Franc Sušnik** (1945–1962), nasledil ga je **Tone Golčer** (1962–1982 in 1988–1992), sledili so: **Erna Kožar** (1982–1988), **Marjeta Borstner** (1992–2004) in **Dragomir Benko** (od 2004).

Gimnazija je doživljala razne reforme in spremembe v teh 60 letih. Največja sprememba se je zgodila leta 1981, ko se je začelo usmerjeno izobraževanje. Prišlo je do združitve s srednjo kovinarsko šolo in za potrebe nove združene šole z dolgim imenom Srednja šola tehniško-naravoslovne in pedagoške usmeritve, kratko SŠTNPU, je bil zgrajen tudi nov prizidek s specializiranimi učilnicami za kemijo, biologijo, fiziko in računalništvo. Nekaj let kasneje (1985) pa so postavili še dijaški dom. Leta 1990 je bila ponovno uzakonjena gimnazija in na pročelje zgradbe se je znova vrnil napis GIMNAZIJA.

S publikacijami obežjen jubilej

Ob letošnjem jubileju (praznovali smo ga 7. oktobra) smo se spominjali predvsem teh dogodkov. Ob tej priložnosti je bil izdan tudi natis brigadirskega dnevnika Borisa Strohsacka, ki na svojstven način prikazuje navdušenje in zagnanost takratnih graditeljev gimnazije. Poleg tega sta izšla tudi pesniška zbirka dijakinje Tjaše Razdevšek in seznam vseh dijakov, ki so v teh šestdesetih letih zaključili šolanje, in vseh nekdanjih in danes zaposlenih učiteljev ravenske gimnazije.

Visoki jubilej smo z gosti proslavili v prostorih knjižnice dr. Franca Sušnika, kjer se je pouk predavnimi 60 leti tudi začel. Slavnostni program so popestrili dijaki gimnazije, ki so recitali izbor dijaških pesmi iz maturantskega glasila Vresje. Druženje pa se je nadaljevalo v prostorih gimnazije, kjer je bila tudi priložnostna razstava slik o nastajanju in razvoju šole.

Proslavljanje visokega jubileja pa bodo v naslednjih mesecih s svojimi predavanji zaključili nekateri bivši maturantje, danes vidni politični in kulturni delavci.

"ŠOLA, KI DAJE KAKOVOSTNO ZNANJE IN VZGAJA V KLENE, POŠTENE LJUDI"

(Govor na slovesnosti)

Dragomir Benko

Spoštovane dijakinje in dijaki vseh generacij naše šole, cenjene učiteljice in učitelji, spoštovana državna sekretarka na Ministrstvu za šolstvo Alenka Šverc, spoštovana vodja Območne enote Zavoda za šolstvo v Slovenj Gradcu, spoštovani župani in županje koroških občin, spoštovani ostali gostje!

Lepo vas pozdravljam na slovesnosti ob šestdesetem rojstnem dnevu Gimnazije Ravne na Koroškem.

dr. Sušnikom na čelu so ugotovili: če denarja ni, ga pač ni, sami bomo morali zavihati rokave.

Dijaki so sklenili: temelje nove gimnazije bomo postavili sami, z udarniškim delom. Dopoldne bomo kopali in odvažali zemljo, popoldne bomo na predavanjih, zvečer pa bomo napisali domačo nalogo. Na gradbišče so prihajali udarniško pomagat delavci, tehniki, dijaki od drugod. Leta 1952 je bil njihov trud

poplačan. Selili so se v novo stavbo, novo gimnazijo – plod prizadevanj vseh delovnih ljudi koroške regije.

Gimnazija je odprla svet koroški nicini. Prinesla je razvoj, luč; biti maturant gimnazije Ravne na Koroškem je pomenilo in še pomeni znanje in človeško zanesljivost. Mnogo nekdanjih maturantov ustvarjalno sooblikuje slovenski pa tudi širši kulturni, znanstveni, gospodarski in politični prostor. Šoli je uspelo ohraniti ponosen obraz in kakovostno delo, srčnost in dobroto.

Brez igre številke ne gre. V šestdesetih letih nas je živelo, ustvarjalo in snovalo zgod(b)ovino šole 6540 dijakinj in dijakov, 200 učiteljic in učiteljev, bilo je 234 oddelkov.

Na slovesnosti ob jubileju: župan Maksimilijan Večko, Drago Plešivčnik, eden prvih dijakov, ravnatelj Dragomir Benko, poslanec Miro Petek, državna sekretarka Alenka Šverc, Janko Messner, eden prvih učiteljev, žena Janka Messnerja, nekdanja ravnateljica Erna Kožar in nekdanji ravnatelj Tone Golčer. (Foto: arhiv Gimnazije)

Koroška je čudno lepa dežela. Polna temačnih grap, skrivnostnih gozdov, trmastih ljudi, a tudi prelestne svetlobe, ljudi dobrih kot kruh.

Leta 1945, takoj po osvoboditvi, se je v Guštanju, danes Ravne na Koroškem, zbrala peščica ljudi, ki so delali v jeklarni. Sklenili so: Imeli bomo gimnazijo na gradu Ravne. Naj stane, kar hoče, gimnazijo bomo napravili. In so jo res. Grad je bil na razpolago s svojo streho, vendar je bil ves v razsulu, poškodovan od vojnih strahot. Pod Uršljo, na Strojni, pod Peco, v Koprivni in drugod je nekaj završalo. Otroci bodo šli v gimnazijo.

Prostori v gradu so bili samo začasni, učilnice neprimerne, kljub temu pa so v gradu našli prostor tudi za dijaški dom za oddaljene dijake. Za usposobitev gradu so dali fužinarji vsak mesec en šiht, izkazali so se tudi mežiški knapi, lesni delavci, kmečki zadružniki.

Gimnazijo je začela dušiti tesnoba prostorov. Dobiti mora novi dom, vendar oblast denarja ni dala. Fužinarji z

In kako naprej?

Moderne generacije mladostnikov hkrati veliko in malo vedo. Marsikaj jih zanima, za ostalo jih je težko motivirati. Učitelji se z leti oklepamo ustaljenih načinov poučevanja.

Težko se spreminjamo. Učni načrti in normativni pogoji so prenapihnjani. Ob takih pogojih poskušamo spremeniti poučevanje – uvajamo aktivne oblike in metode dela, medpredmetno povezovanje, razvijamo kritičen odnos do zastavljenih ciljev, dati poskušamo uporabno znanje. Naučiti se učiti.

Rešitve enačb so odvisne predvsem od robnih pogojev. Na nekatere lahko vplivamo mi sami, na rahljanje drugih pa lahko samo čakamo. Prenova gimnazij ne sme in ne more sloneti samo na učiteljih in dijakih.

Šola pa ni le doseganje učnih ciljev in znanja, je tudi čas iger, ljubezni, hudomušnosti in tovarštva.

Gimnazija Ravne na Koroškem je bila, je in bo šola, ki daje kakovostno znanje in hkrati vzgaja v klene, poštene ljudi.

KONČNO SPET SLOVENSKA BESEDA

(Nekaj pomnjenja ob 60-letnici gimnazije na Ravnah)

Janko Messner

14. oktober 1945. Prvi koroški festival.

Na začetku je bila beseda. Končno spet slovenska beseda. Franca Sušnika, Sokrata Mežiške doline, doktorja zagrebske germanistike, povrnjenca iz dachauskega kaceteta. – In Prežihovega Voranca, povrnjenca iz mauthausenskega kaceteta. Kraj dejanja: govorniški oder pred grajskimi vežnimi vrati.

Dan poprej – kot pobeglec iz angleškega zapora v Celovcu – sem na guštanjskem železniškem postajališču padel v naročje njemu in Karlu Doberšku s Prevalj:

– Veste, tovariš Voranc, da hodim po vaših stopinjah. Šest let je, odkar sem z župnikom Ignacem Murijem pretihotapil vašo Požganico čez libeliško mejo. Skril sem jo za avtre, župnik pa je z očenašem prosil svetega Jožefa za pomoč ...

– Bral sem, da si v kehi. Še dvaru, da si jo srečno popihal. Kejku, praviš, osem mesecev? Ti kolonialisti ošabni, mislijo, da ste koroški Slovenci kaki zamorci iz Afrike. Lepi zavezniki zoper Hitlerja!

A že jutri dan po tem sončnem prazniku v Thumovem parku je bila zame beseda že spet angleška.

– Bote že kako, tovariš Janko Messner, nimamo še anglista, pač tisto povejte dijakom, kar znate še iz Oberschule für Jungen v Šenpalu. Sušnikova beseda.

Tako torej, brez knjige, nekaj provizorično ciklostiranih listov, tabla iz treh smrekovih dil, zbita v okvir, pa polakirana, pa kreda, ki od same nevolje škriplje, ne da bi zapustila kako čitljivo sled za sabo ... Bote že kako, tovariš Janko ... No, pa zapojmo ano, da sa slišova bo – Maj boni iz ouva dí oušn, maj boni is ouva de si ...

Da, Sušnik, ti mojster uporabne psihologije! – Bote že kako ... Jaz pa še gimnazijske mature kôr! (Iz sedmega razreda celovške Oberschule v Hitlerjev pekel nagnan!)

Po božiču Sušniku uidem v Maribor k stricu Franju Flandru, vdovcu po moji ljubi junaški teti – partizanki Jožici Flander – za tri mesece, tri izpite – čez sedmi, osmi in maturo, potem pa hitro, hitro še aprila 1946 v Ljubljano imatrikulirat, da bo semester rešen. V počitnicah pa v brigado na Šamac–Sarajevo, v gaje rajsko lepih sladkih sliv, vsak zvečer pa ena ura slovenščine za koroške brigadirje, podnevi pa štrik

na vrat pa ga na ročici karjole natakni pa pu dili grta na nasip pa lop previdnu vižvat, da sa grieda ne skida.

A glej ga vraga, kljub vsej pridnosti huda novica v Ljubljani:

– Tovariš Messner, do 1. oktobra zapustiš Dom aktivistov. Ta ni za politične saboterje ... Vse tri mesece nisi bil na nobenem sestanku – ne na fakulteti ne v seminarju ne v našem Domu aktivistov. Pa z verzi si tovariše hujskal: OD PONEDELJKA DO NEDELJE LE POLENTA, KISLO ZELJE, namesto grumpov pa Trumanova jajca ...

Inženir Matjaž Žavcer, moj angel varuh pri ljubljanskem Cekaju, pa:

– Prav imaš, Janko, koj tako naprej študiraj za prvi državni izpit, ravnatelj Sušnik te težko čaka.

Jaz pa po petnajst ur na dan, shujšan na 60 kilogramov, končno pa vendar od dveh vsaj šest pik; od Milka Kosa za narodno zgodovino, od Stanka Lebna za francoščino, od Kelemina pa celo deset pik za nemščino. Potem od inženirja Žavcerja potrebne dinarje za v zagrebški Schnellsiedekurs for English, kuhat se tri tedne v ekspresnem tečaju angleščine. Katoliškemu verniku Sušniku je bil ta plemeniti inženir prav tako angel varuh, posrednik v stiskah gimnazije pri ljubljanskih linijskih politikih.

Da, kako prav imaš, Hamlet: to be or not to be, jezik za zobe pa kakor krt riti, se pod zemljo skriti, vsem vohljačem uiti, da jih ne dobiš po riti. – Pa brz na glavno pošto s telegramom na Ravne: pridem zanesljivo ob začetku šolskega leta 1947/48!

Dijaki in profesorji leta 1947

(Foto: arhiv Koroškega pokrajinskega muzeja – Enota Ravne na Koroškem)

Z Raven pa že kar v soboto in nedeljo na Šelenberg, k pavru Ulceju otavo kosit, proti koncu avgusta, še v toplem soncu: končno k dišečemu hlebu iz domače kruhapeke pa k prekajenemu špehu pa moštu.

O, Ulcej, nepozabni moj krušni boter! Do smrti ne bom pozabil tebe, ki si uresničil moje sanje, potešil moje slin, ki so se mi nabirale celo leto v ljubljanskih suhih ustih ob misli na pavrsko mavžno na pokošeni senožeti ... Pa si mi vtaknil v devžak še dobršen kos te rajske svinjine: za doma, si dejal. Buehvonej šenbart! Če je kje kak pravičen bog, naj te posadi na svojo desno stran!

No, partijska celica učiteljskega zbora je bila majhna, pa me je kolega zgodovinar snubil zanjo:

– Janko, pridi vendar na naš sestanek, da boš vedel, kaj počnemo.

– Ne bo me.

– Vsi menimo, da si vreden Partije.

– Vprašanje je, ali je Partija vredna mene.

– Kaj ti ne ugaja na njej?

– Tito z nabasano jahto preprog v Abesinijo k carju Haile Selassiju in poskus ustanovitve kolhoza na Viču. Pa še to: pred vstopom v Partijo si bil kaplan katoliške cerkve, zato boš razumel tole mojo parabo: Če bi sedel v moskovskem Cekaju tudi legendarni Nazarenc, takoj vstopim. Ne pa kak rimski papež Pij. Tako pa ne.

Pa sem bil na slovenjgraškem Notranjem oddelku karkoj zabeležen kot nevarna persona non grata.

Pa je lepega dne zahtevala tamkajšnja Ozna, koja sve dozna, naj naš učiteljski zbor izključi dijaka Ernesta

Kočivnika, ki je v Vuzenici na mladinskem sestanku dejal, da ima mariborski škof Držečnik pravico iti na Prevalje birmat ... Cel zbor je prebledel. Sušniku je vzelo sapo, pa mi je pošepetal: Naredil bom odmor, da se profesorji lahko shodijo po parku. In glejte, da jih pridobite nad polovico, ko bomo glasovali. In sem prevzel vlogo advokatusa diaboli. Tako nismo ubogali lažnivih varuhov Ustave. Še danes sem ponosen tudi na Marjana Kolarja, ki je napisal v nevarnem času svojo prvo reakcionarno novelo Osamelec. Dal mi jo je prebrati še kot literarno tajno.

Vsaj trikrat, če ne večkrat, sem moral kar med poukom s kolesom v Slovenj Gradec na zagovor.

– Tov. Messner, ali še zmeraj tako mislite, kakor ste povedali na konferenci učiteljskega zbora ...?

– Ja, kaj pa mislite: ali Cerkev ni ločena od države? In ali ni škof Držečnik podpiral Osvobodilne fronte? Sramotno, da ga enačite z ljubljanskim Rožmanom!

Občudoval sem oba – ravnatelja Sušnika in njegovega nečaka, partizanskega kurirja Draga Plešivčnika, ki je vodil svoj razred k prvi maturi te šole. Kako modro sta jo reševala med Scilo in Karibdo, med kronicami in pečini ...

In resnici na ljubo: ta šola se ne bi smela imenovati Titova, temveč Gimnazija ravnstvarjev in dijakov Nabergojev. Legendarnemu Josipu Brozu, vodji Osvobodilne fronte, vsa čast, kot državni predsednik SFRJ pa na žalost ni bil za zgled državljanom, ker je bil malomeščan, vase zazrt, kot politični vzgojitelj nesposoben.

UTRINKI IZ SPOMINSKE BELEŽNICE

Stane Vrtič

Bolj ko se čas odmika, bolj živ je spomin na nekatere dogodke iz mojega življenjskega popotovanja. Med njimi je v prvi vrsti tisti iz leta 1945, ko sem priromal na guštanjsko gimnazijo. Tedaj je jesen že počasi stegovala roko čez jamniške gozdove in tudi naš hribovski svet je zadihal v svobodi. V kmečki zaselek Jamnico, nad vasjo Šentanel, je tiste dni prišla vest, da v Guštanju ustanavljajo šolo, ki se ji reče gimnazija. Kje je ta Guštanj in kakšna šola naj bi to bila, me je spreletelo. Bil sem prepričan, da razen šentanelške na tem svetu druge ni. Saj se mi je zdelo, da je tam za Peco konec sveta. Prevzelo me je hudo vznemirjenje. Novica je bila lepa, čeprav je nisem mogel dojeti. V mislih so se mi podile predstave o veliki novi šoli s svetlimi učilnicami in z lepimi klopmi. V šentanelski šoli, z enim prostorom za vse razrede, je bilo tesno, da smo komaj dihali in kakšno izmed klopi je že glodal lesni črv.

Novico o ustanavljanju gimnazije je pospremila vest, da neki, na Prevaljah živeči, doktor vodi ustanavljanje te šole. Sosed je vedel povedati, da se ta doktor piše Sušnik. Po tej novici sem nagovoril očeta, da sva šla na Prevalje. Ko sva poizvedovala za Sušnikom, so naju napotili na drugi, vzhodni kraj Prevalj, kjer se je reklo Na produ. A

doktorja ni bilo doma. Od tu sva bila napotena k nadučitelju Lebiču. Tudi njega nisva našla. Toda pob mojih let je vedel povedati, da bodo sprejemni izpiti za gimnazijo čez nekaj dni na osnovni šoli na Prevaljah. Med napotki, ki sva jih dobila pri Lebičevih, je bil nasvet, naj prosim za pripravo na sprejemni izpit za gimnazijo učitelja v Šentanelu. Toda učitelj mi je pomoč odklonil s pojasnilom, da so to pomoč nudili na minulih počitniških tečajih.

Ko je prišel dan sprejemnih izpitov, sem se v bojzani, da mi bo spodletelo, že zgodaj odpravil na skoraj dveurno pot na Prevalje. Na poti mi je rojila po glavi čudna beseda, ki se ji je reklo izpit. Pri Lebičevih so povedali, da bo treba pokazati nekaj znanja iz slovenščine, računstva in zemljepisa, a o vsem tem nisem imel najmanjšega pojma. Pred vojno dva in pol razreda šentanelške šole, med vojno pa nekaj malega nemške, kolikor je je sploh bilo. Saj so partizani nemškega učitelja, ki se je komaj nastanil v vasi, hvala bogu, kmalu pregnali. Bil sem torej brez vsakršnega znanja.

Na vratih šole preberem obvestilo, da so sprejemni izpiti na ravnstvarnem gradu. Ko sem stopil z vhodnih

šolskih stopnic, me je spreletela negotovost. Kje je ta ravenski grad, je zavrtalo v mene. Že sem razmišljal, da se obrnem proti domu. Potem na cesti vprašam nekoga po ravenskem gradu. Napoti me skozi Prevalje in po cesti naprej proti Guštanjju. Med potjo me dohiti visok fant in ko opazi moj tipajoči korak, me pobara, kam sem namenjen. Ko mu povem, mi pravi, da tudi njega pot nese na ta grad in da se bo vpisal v tedanji četrti razred gimnazije. Ob tej novici se mi je zdelo, da je visok fant, ki me je povabil s seboj in smo ga kasneje klicali Bibi, zrasel vsaj še za glavo. Kar na lepem me je minil strah. Rekel sem si: »Če si ta upa delati izpit za četrti razred, si jaz upam vsaj za prvega.« Tako sva prišla na grad. Pod lipo na dvorišču je bila gruča prišlekov v živahnem pogovoru. Skozi velika vrata sva stopila v grad. V prvem nadstropju, na grajski verandi, je bila naslednja gruča deklet in fantov. Toda tu je vladala tišina, nihče ni govoril prav na glas. Pridružil sem se in opazil, da vsi nekaj pričakujejo. In res, na lepem je stopil skozi vrata visok, krepak mož in šepetajoč pogovor je utihnil. Rekel sem si: »To je najbrž tisti doktor.« Prav veselo nas je pozdravil in potem vsakega posebej vprašal, od kod prihaja. Oglasi se Črna, Koprivna, Mežica, iz Jamnice sem bil sam, potem so se oglasili še iz drugih krajev.

Tisti, ki smo bili iz bolj odročnih krajev, smo se prijaviли za dijaški dom. Denarja za dom nismo imeli, vsaj nekateri izmed nas ne, zato smo se v zameno za bivanje dogovorili za zelje in krompir, ki ga bomo priskrbeli za dijaško kuhinjo.

Tisti dan so se zvrstili sprejemni izpiti. Toda meni je na sprejemnem izpitu spodrsnilo. Nisem znal odkriti samostalnika v stavčni analizi. Iz zadrege me je skušal rešiti doktor in rekel: »Ti si iz Jamnice. Kaj pa je to Jamnica?« Po dolgih trenutkih tišine se zaženem: »Ja, od tam prihajam in na Jamnici živijo pavri.« Močno sem si oddahnil, a sledil je popravni izpit.

Štirinajstega oktobra 1945, dan pred začetkom pouka na gimnaziji, so se v grajski park zgrinjale množice od blizu in daleč, tudi iz zamejstva. Tu se je zgodil prvi koroški festival. Družbeno-kulturna prireditev, prva take vrste na Koroškem po osvoboditvi. Toliko ljudi na kupu še nisem videl. Med govorniki je poleg ravnatelja gimnazije dr. Sušnika bil tudi Prežihov Voranc. Takrat še nismo vedeli, da gre za znamenitega slovenskega in koroškega pisatelja. A ker se je okrog njega vrtelo toliko ljudi, se nam je le zdelo, da gre za spoštovanega moža.

Potem je nekega dne na gradu završalo: »Med počitnicami bomo ustanovili mladinsko delovno brigado za graditev nove gimnazije.« Tako smo leta 1948 ustanovili prvo mladinsko delovno brigado in pričeli z izkopom za novo gimnazijsko poslopje. Določeno je bilo, da bo nova zgradba gimnazije stala na jugozahodnem delu gradu, kjer se je razprostiral grajski vrt.

Kmalu smo naleteli na ilovnato zemljo, se z vso silo zarili vanjo, kakor Vorančevi Dihurji, ko so odkopavali žilo požiralnika. Dokopati smo se morali do peščene podlage, kajti krožila je vest, da šole na ilovnati podlagi ne bo mogoče zgraditi. Potem smo nekega poznega večera le odkrili peščeno naplavino. Vsi z doktorjem vred smo se zbrali pri temni globočini. Z rokami smo segli v izkopano zemljo, da smo otipali pesek v njej. Tisti večer smo zakurili kres in oznanili zmago.

V dijaškem domu smo otepali koruzni kruh. Belega ni bilo na spregled. A Prežihov Voranc je ob odkritju spomenika Malgaju med drugim dejal: »Jemo koruzni kruh, a je naš.« Življenje v svobodni domovini je bilo prvo, drugo bo prišlo. In po tej pisateljevi ugotovitvi se nam koruzni kruh, spečen iz šrotne koruzne moke, ni zdel več tako neokusen in trd.

Ko smo nekoč ob prazniku Osvobodilne fronte obiskali partizansko Koprivno, je neki kmet rekel: »Vi hodite v šolo, kdo bo pa delal?« Naš ravnatelj, dr. Sušnik, je njegovo misel prenesel v reko: »Ti gospod, jaz gospod, kdo bo pa delal?« Zapisali smo si ga na steno učilnice. Ta misel takrat resda ni bila aktualna, a opozarjala je, da se gospoda ne da kar tako ugnati. Na vhodu v grad pa se je malo kasneje na zidu pojavil še drugi napis: »Iz rodu samorastnikov bodo postali inženirji, zdravniki, profesorji ...« Ta napis je prebujal domišljijo, a komaj smo slutili, da je povezan z našo prihodnostjo.

Po prvi dijaški delovni brigadi leta 1948 sta sledili v naslednjih šolskih počitnicah še dve. Prva se je lotila zemeljskega izkopa, druga je zabetonirala temeljni venec s kletjo in tretja je dokončala betonske plošče v izvedbi novodobnih t. i. Umekov stropov. Leta 1954 je gradnja nove gimnazije dokončalo gradbeno podjetje Gradis.

V drugo brigado se je vključila tudi skupina dijakov iz ljutomerske gimnazije.

Iz njihovih vinskih gorici so nam poslali sod vina. Namestili smo ga v kleti Cvitaniceve gostilne sredi trga. Mene so določili za »kletarja«. Na gradbišče gimnazije sem vsak dan tovoril velike kangle opojne pijače. Prepoteni brigadirji so komaj čakali na moj prihod. Zabičano mi je bilo, da jim lahko vino ponudim le pomešano z vodo. Pa se je večkrat zgodilo, da vode ni

Tretja mladinska brigada, v ospredju Dušan Dretnik in Franc Pečnik (Foto: arhiv Koroškega pokrajinskega muzeja – Enota Ravne na Koroškem)

bilo dovolj za beton pa tudi za našo žejo ne. Zaradi tega sem jim ponudil kar vino samo. Takrat je navadno na lepem zadonela pesem in preglasila škripanje starih, lesenih samokolnic.

Nekega dne mi je šinila misel, da bi povabil brigado na češnje domov na Jamnico. Leta 1949 so češnje pri nas doma obilno obrodile in češnjevih dreves je bilo kar lepo število. Ko sem s predlogom stopil v štab brigade, so ga z veseljem sprejeli. Tako smo doma, neke vroče julijske nedelje, pričakali brigado z okrog sto brigadirji. Fantje so se v hipu razpršili po češnjah in jih nabrali tudi dekletom. Dogodka se ob srečanjih radi spomnijo moji brigadni znanci in takrat iz moje spominske beležnice priromajo domače češnje, ko je skoraj vsaka njihova veja gostila moje sobrigadirje. Ob letošnji 60-letnici gimnazije je izšel brigadirski dnevnik o zadnji tretji, po Sušniku imenovani mladinski delovni brigadi. To je lep prikaz brigadnega

življenja tedanje dijaške mladine pri gradnji nove gimnazije. Napisal ga je prosvetni referent te brigade, sedmošolec tedanje gimnazije Boris Strohsack, kasneje znan pravnik, doktor prava in vrhovni sodnik.

Ko smo odšli v Ljubljano na študij, je kakšnega izmed nas prevzela neka čudna stiska. Življenje v mestu je bilo za nekatere izmed nas mrzlo in odtujeno, po pločnikih se je valila reka neznanih ljudi. Na Koroškem si na samotni poti redko srečal človeka, a ko si ga srečal, si ga bil vesel. Nekaj besed in je odleglo. Tu v mestu si moral včasih stopiti v predverje kakšne hiše, da si potem lahko spet šel z ljudmi po mestnem asfaltu. Ko se kar pogosto rad vračam na Koroško, me je nekoč prijatelj z gimnazije pozdravil: »Kako pa kaj, Ljubljančan?« Pa sem mu odgovoril: »Še kar! Res je, delam in stanujem v Ljubljani, a doma sem tu na Koroškem.«

O ŠPORTU NA RAVENSKI GIMNAZIJI

Stane Lodrant

"Spoštovani gospod grof! Hvaležni smo vam za čudoviti park, v katerem sedaj leži in živi naša šola."

Res so koroški veljaki postavili temelje šole mnogo let kasneje, vendar grofov duh iz parka vsekakor ne bo izgubil! Tako kot navadno vsaka novoustanovljena šola tudi naša gimnazija najprej ni imela namenskega objekta za program športne vzgoje, takrat imenovane "fiskultura". Malo ironično je, da so morali prvi rodovi naših dijakov, ki so bili v glavnem otroci "bajtlarjev in paurov", razsejani daleč po koroških "puklih", vsako jutro, po vzoru meščanov, opraviti uro telesne aktivnosti – zarjato.

Nekateri bi danes rekli, da idilično okolje šole kar samo kliče po gibanju. Res, grajski park še danes rešuje prostorsko stisko, ob sicer dobrih razmerah za razvoj športa na Ravnah. Ob današnjih navadah in razvadah kar težko razumemo takratni način vadbe. Veličastno športno dvorano (danes naša telovadnica) so začeli graditi v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Ko sem bil kasneje študent Fakultete za šport v Ljubljani, sem bil lahko ponosen na našo ravensko gimnazijo in njen športni center. Vsi so poznali našo športno moč. Plavalni bazen, dvorana za igre z žogami, dvorana za namizni tenis, teniška igrišča, atletski stadion, trimska steza ... in park, ki je najbolj univerzalno uporaben prostor. Športni center, ki ga v pogovornem jeziku imenujemo DTK, so kasneje večkrat popravljali in obnavljali.

Krivično bi bilo, če ne bi poudarili, da je gospodarski razcvet Raven spodbudil veliko skrb delovnih organizacij za šport mladih. S prihodom prvega profesorja športne vzgoje Janka Kotnika na gimnazijo pa je dobil posebno mesto šolski šport. Gimnazijci so v okviru šole dosegali vidne rezultate v športu. Promoviranje šole in kraja je bilo po zaslugi športa silno uspešno. Kasneje so se s prihodom športnih profesorjev na šolo (Esad Hadžiagič, Josip Kecerin, Henrik Medvešek, Adi Urnaut ...) močno okrepi tudi klubski šport. Naštevati najuspešnejše posameznike in športne

panoge bi bilo krivično, ker je marsikaj neprimerljivo. Omenimo le, da Gimnazija Ravne na Koroškem dolga leta ni imela pravega konkurenta za zlato športno značko v tekmovanju najboljših srednjih šol Slovenije, pa tudi širše. Učitelji dobivamo kartice in pozdrave svojih nekdanjih dijakov iz celega sveta.

Razna preoblikovanja srednjih šol v centre in spet obratno so pustila v šolstvu sledi. Danes smo spet gimnazijci. Profesorjev športne vzgoje, kot se danes imenujemo, je šest, dijakov skoraj tisoč. V tem trenutku naša slavna dvorana krepko poka po šivih, saj si jo delimo z dijaki s Srednje šole Ravne. Mladi profesorji smo večkrat nemiri, neučakani. Človek naj vedno nekaj premika! "Vse, kar obstaja, je moralo biti ustvarjeno z nekim namenom," je misel velikega Grka Platona. Namen našega življenja pa je, da uresničimo svoje zmožnosti, pa čeprav je pred nami ne le ljubljanski, marveč tudi kitajski, rdeči zid. Še vedno hočemo uspehe in možnosti dokazovanja. Imamo celo športne oddelke. V šolskem letu 2005/06 smo vpisali enajsto generacijo v športni oddelek. Seveda je tudi letos bilo treba opraviti selekcijo pri vpisu, kajti biti med najboljšimi športniki Gimnazije Ravne na Koroškem je velika čast. Zelo smo zadovoljni, da se je v zadnjih letih močno dvignil tudi učni uspeh v športnem oddelku. Imamo odličnjake in tudi zlate maturante. Delo v športnem oddelku je koordinirano delo trenerja, športnika in profesorja in omogoča viden napredek mladega športnika.

Naši dijaki so v državnih reprezentancah, so tudi nosilci dogajanj v klubih. Tudi interni »boji« v šolskih prvenstvih so hudi in atraktivni, saj v njih sodelujejo tudi profesorji, ki na svoj način začinjajo prvenstvo. Živ žav je in bo. Šport je le šport.

Kdor hoče biti pameten, ni neumen. In kdor ni neumen, skrbi za svoje telo.

A grofov park pa kljub novim objektom še vedno vabi in povezuje šolarje, rekreativce in tekmovalce.

POVZETKI S SIMPOZIJA

KONEC DRUGE SVETOVNE VOJNE NA KOROŠKEM

Na Prevaljah je 13. maja letos potekal simpozij *Konec druge svetovne vojne na Koroškem*. Organizator Koroški pokrajinski muzej – Enota Ravne na Koroškem je k sodelovanju pritegnil pomembne slovenske zgodovinarje: Alojza Krivograda, doc. dr. Damijana Guština, dr. Marjana Žnidariča, dr. Avguština Malleja, dr. Rista Stojanoviča, mag. Marjana Linasija, dr. Boža Repeta in dr. Zdenka Čepiča. Objavljamo povzetke njihovih referatov. Manjkajoče bomo objavili v prihodnji številki.

DRUGA SVETOVNA VOJNA IN VPETOST SLOVENIJE VANJO

Doc. dr. Damijan Guštin

I.

Druga svetovna vojna, največja vojna v zgodovini civilizacije, je bila vojna za prerazdelitev svetovne moči, ki so jo začele tri izmed kroga devetih velesil, in hkrati ideološki spopad nacizma (fašizma) s starimi velesilami (zahodnimi demokracijami) in socialistično Sovjetsko zvezo. Osrednje vojaškega in ideološkega spopada je bilo še vedno v Evropi, vendar se je pomembno drugo vojskovališče razvilo v Aziji in na Pacifiku, kjer je vojna imela značaj spopada za celino med Japonsko, ZDA, Kitajsko in v kolonijah prisotnima Veliko Britanijo in Francijo. Nacizem je bil totalitaren sistem, ki je temeljil na zanikanju evropskega dvestoletnega upoštevanja posameznika in človekovih pravic, na rasni, torej spet krvni skupnosti naroda proti skupnosti državljanov. S tega vidika in s svojo ekspanzivnostjo je močno ogrožal evropske demokracije, ki so v večstoletnem razvoju vzpostavile temelje takšne ureditve; ogrožal pa je, čeprav na drugačen način, tudi komunistični (boljševiški) sistem v Sovjetski zvezi. Meščanske demokracije in Sovjetska zveza so se v obrambi povezale v boju proti

najbolj ogrožajočemu nacistično-fašističnemu bloku in temu je morala slediti tudi ideološko-propagandna podoba, ki je vzdržala do konca vojne in polne zmage.

Da je svet ponovno zdrsnil v vojno že v naslednji generaciji po »veliki vojni«, so bile odgovorne predvsem tri države trojnega pakta, ki so si z vojno nameravale **izboljšati svoj položaj v svetovnem redu**. Ostale velesile so se vojni izogibale na različne načine, zahodnoevropske z defenzivno in Nemčiji, pa tudi Italiji popuščajočo politiko, ZDA z izolacionizmom, Sovjetska zveza z nadzorovanim sodelovanjem z Nemčijo. Druga svetovna vojna je prav zato tudi vojna, v kateri so napadeni, prisiljeni v obrambo, svojo vojno zvezo, Združene narode, ustvarili šele med vojno.

Slovenci smo stopili v drugo svetovno vojno prisiljeno, kot narod, razdeljen v štiri države, s tem, da je jugoslovanski del obsegal okoli dve tretjini etničnega ozemlja in prebivalstva. Največji slovenski manjšini sta živeli v državah, ki ju je povezoval Trojni pakt (v obeh so Slovenci kot njuni državljani že sodelovali v vojni). Poleg majhnosti je samostojnost

odločanja oviralo dejstvo, da nismo imeli nacionalne države. »Malim« sta ostajali dve poti, prikloniti se taborom – odločitve so bile pogojene tudi z geostrateško lego, ne le s političnimi razmerami – ali pa se bojevno nasloniti na enega od obeh taborov. Jugoslavija je bila v vojno potisnjena iz protislovnih pozicije spomladi 1941, ko je hkrati vstopila v trojni pakt (25. marca) in iz njega dejansko, ne pa formalno izstopila, kar kaže, kako je pritisk velesil krivil manj močne države.

II.

Druga svetovna vojna je bila **vojna gigantskih vojaških operacij** glede na prostor in udeležene sile. Velesile so v vojno pritegnile večji odstotek prebivalstva kot v prvi svetovni vojni, do 20 % moške delovne populacije, k temu je treba dodati še vsaj nekaj odstotkov v vojno vključenih žensk, v vojsko, in predvsem v vojno industrijo. Zlasti Nemčija, Sovjetska zveza in Velika Britanija so vojno po udeležbi prebivalstva spremenile v totalno.

Velesile so za oboroževanje izkoristile velik tehnični napredek od prve svetovne vojne, vendar revolucionarnega preboja v oborožitvi ni bilo vse do konca vojne, ko so ameriški in britanski znanstveniki razvili do operativne rabe novo orožje za množično uničenje – atomsko bombo. Dve njeni eksploziji na Japonskem sta še vedno edina primera napada z jedrskim orožjem. Proizvodnja izpopolnjenih in novih orožij je postala dobro organizirana in množična, podprta z velikimi finančnimi sredstvi, ki so jih države dobile s skrčenjem notranje potrošnje (racioniranje prehrane in izdelkov množične potrošnje), notranjim (vojna posojila) in zunanjim zadolževanjem (npr. britansko zadolževanje v ZDA). Vse države razen ZDA so v vojni močno znižale svoj družbeni bruto proizvod, ameriški pa je nasprotno narasel za 30 % in je bil osnova njene moči kot velesile v hladni vojni.

Nemčija je v začetnem delu vojne pokazala in zmagovala z revolucionarno vojno doktrino. Bliskovita vojna, ki je temeljila na povezanosti oklepnih sil, jurišnega letalstva in pehote v skupaj delujočem sistemu, je bila le najbolj vidna operativna iznajdba prve polovice vojne, s katero je nemška vojska zmagovala do leta 1942. Manevrsko bojevanje je zajelo velike prostore; nemška in sovjetska vojska sta prodrli več kot 200 km v globino, na razdalji 2000 km od Egipta do Tunizije se je odvijala najbolj samosvoja vojna v Severni Afriki. Japonska in ameriška mornarica, okrepljeni z letalonosilkami, sta operirali celo več kot 10.000 km od svojih obal. Vojaška tehnika je popolnoma osvojila tudi zrak. Vojaška letalstva so pomembno posegala tudi v zaledje, med civilno prebivalstvo; najbolj s »strateškim bombardiranjem« Nemčije in Japonske.

Poglavitna vojaška značilnost druge svetovne vojne na Slovenskem je bil **boj odporniškega gibanja z okupacijskimi silami**. Slovenija je bila območje enega od najbolj močnih in intenzivnih odporniških gibanj v Evropi, delujočega povezano v jugoslovanskem okviru. To gibanje je za ceno velikih izgub uspelo vzdrževati stalen boj proti okupacijskim silam, s katerimi so sodelovale tudi slovenske kolaborantske formacije. V oboroženih enotah

odporniškega gibanja se je borilo daljši ali krajši čas okoli 75.000 Slovencev, več kot tretjina jih je v tem boju izgubila življenje. Kot vojaki treh sil trojnega pakta pa so morali Slovenci prispevati prav tako visok odstotek vojakov, vsaj okoli 80.000 vojakov v nemško, italijansko in madžarsko armado, od katerih jih je tudi padlo vsaj 15.000. Ob koncu vojne je bila Slovenija območje velikih vojaških operacij Jugoslovanske armade, podprte s slovenskimi partizanskimi enotami, katerih cilj je bil, da zasedejo slovenske etnične meje na zahodu in severu.

III.

Vojna se z okupacijo obširnih območij ni končala. Le redko jih je okupator ohranjal v stanju okupiranega ozemlja v smislu vojnega prava. Vojni cilj napadalcev v svetovni vojni je bil **nov evropski / azijski red**, ki je imel predvsem geopolitične konotacije. Nemčija je načrtovala močno povečano lastno državo proti vzhodu, enako tudi italijanski okupator, in tudi preureditev Evrope v niz satelitskih ali vsaj šibkejših prijateljskih držav. Spričo iskanja »življenjskega prostora« na vzhodu, na Balkanu in Sredozemlju sta obe državi že sproti, prepričani v svoj prav in zanikajoč mednarodne pravne dogovore, že med vojno začeli prekrajati državopolitično sliko Evrope. Zahodna polovica Poljske je bila spremenjena v generalno guvernijsko ali priključeno, Češka že 1938. v protektorat, priključeni so bili Alzacija in Lorena, Luksemburg, Jugoslavija je bila razdeljena med okupatorje in novo državo NDH. Italija se je spet z aneksijami utrdila na Jadranu in Ljubljanskih vratih. Podobno je v letih 1939–1941 ravnila tudi Sovjetska zveza, ki je, sicer ustvarjaje fasado, anektirala Litvo, Latvijo in Estonijo, vzhodne dele Poljske priključila republikama Belorusiji in Ukrajini.

Sodelovanje z okupatorji je v okupiranih deželah dobilo široke dimenzije tam, kjer sta nemški in italijanski okupator kolaboracijo želela. Na vzhodu, na Poljskem in v Sovjetski zvezi, z izjemo baltičskih narodov, nemški okupator sodelovanja sploh ni iskal do obdobja, ko je vojno začel izgubljalati. Prvi, ki je nastopil kot satelitski »nacionalni rešitelj« na Norveškem, general Vidkund Quisling, je dal novemu pojavu tudi popularno ime, kvizlinštvo.

Enako hudega prekranjanja je bila deležna tudi Slovenija. Lega na obrobju nemškega prostora je zagotavljala neposredno vključitev v nemški državni prostor, najbrž vsega slovenskega ozemlja, ki je bilo na poti mostu do Jadrana, a zaradi začasne geopolitične delitve in miru v koaliciji tudi razdeljeno med oba glavna sodelujoča, Italijo in Nemčijo, pa še delček je dobila Madžarska. Celo huje, ni šlo le za prekranjanje ozemelj, pač pa za prekrasitev naroda v druge narode; skozi vindišarje v Nemce, skozi Vende v Madžare, z nadmočno romansko kulturo v Italijane. Slovenci so tako bili eden redkih evropskih narodov, ki naj bi izgubil kot nacionalna skupnost, ne da bi pomorili njene pripadnike.

IV.

Praviloma se, predvsem iz protifašistične opredelitve, del prebivalstva in politično-državne elite okupiranih držav ni sprijaznil z okupacijo, ne glede na mednarodno pravo. Pojav **odporniškega gibanja** v okupirani Evropi mnogi

povezujejo z ideološko vsebino vojne, vendar pa močno kaže tudi na aktiven odklonilen odnos ljudi do vojne kot od usode dane neizogibnosti. Odporniška gibanja so v tako skrajno zaostrenih razmerah nastala tako v huje represiranih vzhodnih območjih, kot na zahodu, kjer je nemški okupator vzpostavljala blažje okupacijske režime, enako na italijanskih in japonskih okupacijskih območjih. V vojaškem pogledu so odporniška gibanja uporabljala gverilski način bojevanja in predvsem slabila vojaško moč okupatorjev z napadi na komunikacije, Transporte in vojaštvo.

Zaradi boja okupatorjev z odporniki silami se je močno **povečala stopnja nasilja** nad civilnim prebivalstvom. Represija, policijska in vojaška, je bila pomemben vzvod ohranjanja ravnotežja v okupiranih državah. To je bilo toliko lažje, ker je mednarodno vojno pravo pripadnike odporniškega gibanja obravnavalo skrajno pomanjkljivo. Pravzaprav do leta 1944 jih je nemška in italijanska okupacijska oblast uvrščala med razbojništvo, oborožene tolpe. Z represijo nad civilnim prebivalstvom in s protipartizanskim bojem je nemška oblast uspevala odpor marsikje močno brzdati, ne pa povsem zatreti.

Slovensko odporniško gibanje, ki je premagovalo celo okupacijske meje, je bilo eno od najbolj množičnih glede na število prebivalstva in je presegllo aktivno udeležbo desetine prebivalstva. Kot v večini evropskih odporniških gibanj so v njem imeli pomemben delež komunisti. Vzpostavilo je enovito politično organizacijo, podprto s partizansko vojsko, ki je delovala na okoli dveh tretjinah nacionalnega ozemlja. V zatiranju odpornišva je bilo tudi slovensko prebivalstvo izpostavljeno, enako kot na Poljskem, v okupirani Sovjetski zvezi, na Balkanu, v Franciji in Italiji, množičnim aretacijam in brutalnim policijskim preiskovalnim postopkom, množičnemu interniranju v

koncentracijskih taboriščih nemškega in italijanskega okupatorja, množičnemu ubijanju med in ob vojaško-policijskem »čiščenju« odpornikov. Takšna nasilstva so bila med najbolj intenzivnimi v evropskem merilu: okoli 8 % začasno zaprtega prebivalstva, 4 % interniranega v koncentracijskih taboriščih, okoli 5 % pobitega od vsega prebivalstva. Le Poljska, pa nekatere jugoslovanske pokrajine in predeli Sovjetske zveze so doživeli bolj brutalno represijo.

V.

Koalicija Združeni narodi se je dogovorila že v srednjem delu vojne, ko je bilo po velikih zmagah pri Stalingradu, Kursku in na Pacifiku jasno, da čas dela zanjo, da ne bo sprejela ničesar drugega kot zgolj **brezpogojne vdaje** nasprotni strani, medtem ko je Nemčija vojno želela bojevati do zmage v zadnjem trenutku, ko naj bi ji pomagala že »božja previdnost«, vsaj v obliki čudežnih orožij. Zaradi takšnih izhodišč se je vojna vlekla več časa, kot bi se ob oceni razmerij moči, ko bi Nemčija in Japonska že vsaj leto dni prej lahko iskali možnosti za premirje. Tako je Nemčija kapitulirala šele tedaj, ko je bil Adolf Hitler že mrtev in je bila okupacija celotnega državnega ozemlja že neizogibnost nekaj tednov. Tudi Japonska se je ne glede na usodo božanskega cesarja vdala šele, ko je ugotovila, da zmore v bombardiranju z atomskimi bombami izgubiti prebivalstvo in gospodarsko moč, ne da bi mogla karkoli ukreniti proti temu, čeprav je tedaj bila njena vojska še v mnogih azijskih okupiranih območjih. Brezpogojna vdaja 7. maja z veljavnostjo 8. maja zvečer oziroma 9. maja zgodaj zjutraj je zgolj končala vojno v Evropi. S končno japonsko vdajo 14. avgusta 1945 in z njenim podpisom 2. septembra je bilo vojne res konec tudi v svetovnem merilu – po posledicah pač ne.

PARTIZANSKE ENOTE IN ZAVEZNIKI V SEVEROVZHODNI SLOVENIJI V ZADNJIH MESECIH VOJNE

Dr. Marjan Žnidarič

Na območju severovzhodne Slovenije je ob koncu vojne prišlo do ene največjih koncentracij vojaštva na slovenskem ozemlju sploh. Tu sta aprila in v začetku maja 1945 potekali dve evropski fronti, vzhodna in jugovzhodna. Medtem ko je vzhodna le za krajši čas oplazila severovzhodni rob slovenskega ozemlja, se je jugovzhodna fronta konec aprila in v začetku maja cela premaknila na slovensko Štajersko in Koroško. Tu so bile tri jugoslovanske armade, bolgarska

armada, glavnina nemške armadne skupine E z različnimi kvizlinškimi enotami in glavnina nemške armade z vzhodne fronte ob Muri in Dravi.

Levji delež pri preprečitvi umika poražencev iz Jugoslavije v Avstrijo, kjer so se želeli predati zahodnim zaveznikom in ne sovjetski ali jugoslovanski armadi, so v zaključnih operacijah na Štajerskem in Koroškem opravile enote slovenske partizanske vojske pod vodstvom štaba 4. operativne

cone. Te enote so bile: 14. divizija s Tomšičevo, Šercerjevo, Bračičevo, Šlandrovo in Zidanškovo brigado, Prekmurska brigada, 3. brigada Vojske državne varnosti, Lackov, Kozjanski, Kamniško-Zasavski, Koroški in Kokrški odred ter Prekmurska, Haloška, Prleška in Lacijeva četa. Skupno torej 16 slovenskih partizanskih enot, različnih velikosti in z različno bojno močjo, poleg njih pa še 3. armada JA, bolgarska armada in delno tudi Rdeča armada. Ozemlje, ki ga je pokrivala 4. operativna cona, je bilo za okupatorja zelo občutljivo zaradi pomembnih komunikacij (cest in železnic) s severa proti Jadranskemu morju in z vzhoda oziroma jugovzhoda proti severozahodu. Na tem območju so se križale najkrajše poti iz Podonavja in Balkana proti Padski nižini ter iz srednje Evrope proti Sredozemlju. Občutljivost tega prostora se je še povečala konec marca 1945 z zlomom nemške fronte na Madžarskem. Ker je literature o poteku zaključnih operacij veliko, največ in najpodrobneje sta o tem pisala dr. Tone Ferenc in Franci Sterle, bom v prispevku na kratko predstavil samo bistvene značilnosti oziroma aktivnosti tistih enot, ki so v zaključnih vojnih dogajanjih aprila in maja 1945 prešle prek ozemlja severovzhodne Slovenije na Koroško. V obravnavo je zajeto območje med avstrijsko-jugoslovansko mejo na severu in Celjem na jugu.

Štirinajsta divizija (v zaključnih operacijah aprila in maja 1945 so jo sestavljale Tomšičeva, Šercerjeva, Bračičeva, Šlandrova in Zidanškova brigada) je imela nalogo napadati sovražnikove postojanke in prometnice ter na ta način ovirati sovražnikov umik iz Jugoslavije, v zadnjih dneh vojne pa z likvidacijo sovražnikovih postojank v Dravogradu in v Črni preprečiti njegov umik k Britancem na Koroško. Čeprav do zavzetja postojank v Dravogradu in Črni ni prišlo, so enote 14. divizije 6. maja 1945 krenile proti notranjosti Koroške. Njihovo operacijsko območje je bilo med Dravogradom in Celovcem. Tako je postala 14. divizija prva divizija zavezniških vojska, ki je prišla na Koroško.

Šercerjeva brigada je od slovenskih enot najgloblje vdrla v severni del Celovške kotline in postavila partizansko stražo tudi ob vojvodskem stolu na Gosposvetskem polju. Tomšičeva, Šlandrova in Zidanškova brigada so 15. maja 1945 sodelovale v zadnjih vojaških spopadih druge svetovne vojne na evropskih tleh in pri tem zajele skoraj 50.000 sovražnikovih vojakov, Bračičeva brigada pa je v krvavih spopadih pri Borovljah 10. in 11. maja 1945 utrpela hude izgube.

Ker se je po končanih vojaških operacijah štab 3. armade JA z zavezniki sporazumel o umiku svojih enot s Koroške onstran saintgermainске meje, je 19. maja 1945 sledilo povelje štaba 14. divizije, da se njene enote umaknejo na položaje v Radlje, Dravograd, na Poljano, v Črno in Šoštanj, in sicer: Zidanškova brigada na območje Radelj, da na Dravi zavaruje prehode in prepreči prehod morebitnim

sovražnikovim skupinam v Avstrijo, Šlandrova brigada prevzame skladišča 14. divizije v Dravogradu, Bračičeva nadzira položaje na območjih Poljane, Mežice, Prevalj in delno Mislinjske doline, Šercerjeva nadzira območje med Mežico in Črno, Tomšičeva pa položaje od Šoštanja proti Črni. Štab divizije je v povelju posebej poudaril, da morajo brigade svoja območja očistiti razkropljenih sovražnikovih skupin. Od 19. maja dalje je 14. divizija spadala v sestavo 3. armade Jugoslovanske armade.

Brigade 14. divizije so se 23. in 24. maja 1945 z dotedanjih položajev premaknile skozi Radlje in čez Radeljski prelaz na širše območje Ivnika na avstrijskem Štajerskem, kjer so začasno opravljale nadzorne naloge v sovjetski okupacijski coni. To se je zgodilo po kupčiji Stalina z zahodnimi zavezniki, ki je obenem pomenila dokončno izgubo vojaško in politično priborjene Koroške. V tem času je štab divizije pričel z reorganizacijo svojih enot. Številčno ne prevelike, za partizansko bojevanje prilagojene ter operacijsko okretne, brigade je bilo treba okrepiti ter jih prilagoditi mirmodobnim razmeram. Demobilizirati je bilo treba rudarje, železničarje, prosvetne delavce in pripadnike drugih poklicev, ki so bili v tistem času nujno potrebni drugod. Odpustili so tudi nekaj žensk, starejših in mlajših borcev, fizično nezmožnih oseb ter tujih državljanov. Ukinili so Bračičevo in Zidanškovo brigado, z njunimi borci pa okrepili Šlandrovo in Šercerjevo ter delno tudi Tomšičevo brigado. Enote reorganizirane 14. divizije so ostale na območju Ivnika do sredine junija 1945, nakar je popolna 14. divizija v sestavi 3. armade JA krenila v Vojvodino.

Štirinajsta divizija je v zaključnih operacijah za osvoboditev daleč preseгла slovenski okvir. V bojih z nemškimi in kvizlinškimi silami je dosegla uspehe, s kakršnimi se ne more pohvaliti nobena druga enota takratne JA, podobne velikosti in moči. Njene brigade so bile izkušene in prekaljene v vseh oblikah vojskovanja, v njenih enotah je prevladoval pravi bojni duh. Svoje uspehe pa je dosegla tudi zato, ker je v zaključnem obdobju vojne operirala ravno na stičišču sovražnikovih poti za umik in se je v usodnem trenutku znašla v žarišču najpomembnejših dogajanj.

Od ostalih enot slovenske partizanske vojske so na obravnavanem območju konec aprila in v začetku maja 1945 delovali: Tretja brigada Vojske državne varnosti, ki se je izkazala pri osvobajanju Slovenskih Konjic in Zasavskih revirjev, Prekmurska brigada, ki je sicer nastala šele 7. maja 1945, a je imela v bojih za osvoboditev Koroške pomembne naloge, ki jih je uspešno opravila, Lackov odred, ki se je bojeval tudi globoko na ozemlju avstrijske Štajerske, Kozjanski odred, ki se je z večjim delom svojega sestava vključil v Prekmursko brigado, z ostankom odreda pa sodeloval pri osvoboditvi Celja, Kamniško-Zasavski odred, ki je imel pomembno vlogo pri osvobajanju Zasavskih revirjev in Celja, ter Prekmurska, Haloška, Prleška in Lacijeva četa, ki so ob koncu vojne bile pomembne (vsaka na svojem območju) bolj zaradi svoje moralne kot vojaške vloge.

Razmere na vzhodnem in jugoslovanskem bojišču so se marca in aprila 1945 naglo spreminjale. Odločilna faza za območje severovzhodne Slovenije se je pričela potem, ko sta Rdeča in bolgarska armada 29. marca 1945 začeli ofenzivo med Blatnim jezerom in Dravo in potisnili fronto 2. nemške tankovske armade do nemške obrambne črte na slovenskem Štajerskem. Deli sovjetske armade so do 4. aprila 1945 osvobodili Prekmurje, 1. bolgarska armada in oddelki Rdeče armade pa vse Medjimurje. Pričakovanja, da bosta Rdeča in bolgarska armada po preboju fronte ob Muri in Dravi osvobodili vzhodni del slovenske Štajerske, so bila le kratkotrajna. Verjetno so slonela na Stalinovem povelju z dne 1. aprila 1945, da mora Rdeča armada najpozneje 10. ali 12. aprila zavzeti Maribor, Gradec in Brüch na Muri, kar pa se ni zgodilo, kljub poskusom prebiti fronto pri Gornji Radgoni, Veržeju in Bolfenku pri Kogu.

Ker se je Rdeča armada usmerila bolj proti avstrijskemu ozemlju, bolgarska vojska sama ni mogla zlomiti nemškega odpora na liniji Gornja Radgona–Ljutomer–Ormož. Tako je bilo treba za odločilni napad na okupatorja v tem delu Slovenije počakati na pomoč enot Jugoslovanske armade (3. in 1. armade JA), ki pa so se na slovenskih tleh pojavile šele med 8. in 11. majem 1945.

Od enot 3. jugoslovanske armade so v zaključnih operacijah na slovenskem Štajerskem in Koroškem sodelovale 51. vojvodinska divizija s štirimi brigadami ter 36., 12., 40., 16. in 17. divizija, ki so na črti od Zavrča do Krapine vstopale na slovenska tla in potiskale umikajočega se sovražnika proti Šentilju, Dravski dolini, Dravogradu, od Slovenskih Konjic proti Vitanju in Zgornjemu Doliču ter dalje proti Koroški. 16. divizijo so s tovornjaki prepeljali iz Celja prek Ljubljane in Jezerskega na položaje zahodno od Pliberka.

Od enot 1. jugoslovanske armade so v zaključnih operacijah na črti od Tuhelja do Brežic posegle na območje, ki ga obravnavamo, 11., 5., 39. in 45. divizija. Tako je na obravnavanem območju po že uradni kapitulaciji nacistične Nemčije od neslovenskih enot Jugoslovanske armade sodelovalo šest divizij 3. armade JA in štiri divizije 1. armade JA. Enote slovenske 4. operativne cone pa so ves ta čas delovale znotraj obkoljevalnega obroča, ki se je postopoma sklepal z vzhoda, zahoda in na koncu tudi s severa okrog sovražnikovih enot na Štajerskem in Koroškem.

Od zavezniških vojska so se na obravnavanem območju aprila in maja 1945 pojavile enote sovjetske Rdeče armade in bolgarske otečestveno – frontovske armade. Sovjetske enote, ki so se v Prekmurju pojavile že 30. marca 1945, so spadale pod tretjo ukrajinsko fronto. Pod njenim poveljstvom so bile tudi enote 1. armade bolgarske vojske. Prekmurje so osvobajali pripadniki 320. sovjetske strelske divizije, 27. in 57. armade, na svojem prehodu iz Madžarske v Avstrijo pa so Prekmurje prešle tudi enote 26. in 5. sovjetske

armade ter 5. konjeniškega korpusa. Regularne sovjetske enote niso prešle prek Mure na slovensko Štajersko. Sta pa pri Središču ob Dravi prišli na to območje 12. in 16. divizija 1. bolgarske armade, ki sta se v zadnjih dneh vojne udeležili tudi bojev na Koroškem (na območju Dravograda). Značilna za bolgarsko vojsko je bila njena pomanjkljiva disciplina, ki se je odražala tudi v njenem odnosu do slovenskega prebivalstva in njegovega premoženja (kraje, nasilje ...).

Enote 4. operativne cone, katerih udarno jedro je bila 14. divizija, so ob koncu druge svetovne vojne delovale kot samostojna operativna skupina JA, ki je bila prek Glavnega štaba JA za Slovenijo podrejena Generalštabu JA. Po številu borcev in oborožitvi je imela 4. operativna cona manj od šestine moči vsake od štirih frontnih jugoslovanskih armad, vendar je dosegla uspehe, ki bi bili v čast vsaki od njih. S svojim domiselnim in odločnim vojaškim delovanjem na ključnih smereh sovražnikovega umika iz Jugoslavije so odločilno prispevale k zabetanju še vedno trdne in številne skupine armad E (skupina armad za jugovzhod), ključno z najrazličnejšimi in številčno zelo močnimi jugoslovanskimi kvizlinskimi skupinami, ki so se za vsako ceno želele izmakniti odgovornosti za svoje zločinsko početje na jugoslovanskih tleh. Med enotami 4. operativne cone so izstopale brigade 14. divizije. Njihova skupna značilnost je bila izkušnost. To so bile enote z relativno dolgo borbeno tradicijo, prekaljene v številnih bojih z okupatorjem, dobro organizirane z zavidljivo vojaško disciplino in izjemno moralno. V tem pa je bila tudi največja razlika v primerjavi s sovražnikovimi enotami, ki so bile večinoma še vedno bolj oborožene in opremljene, pa tudi številčno neprimerno večje, vendar zaradi izgubljanja vojne oziroma umika in nenehnega preganjanja moralno zelo načete. Popuščala sta tudi njihova disciplina in fanatizem, ki jih je krasil v prvih letih vojne, razen pri hrvaških ustaših, ki so do konca ostali zagrizeni v svojih vojaških hotenjeh.

Za enote slovenske partizanske vojske na obravnavanem območju je bila značilna tudi različnost v velikosti oziroma v številu borcev, čeprav se nobena od njih niti zdaleč ni mogla primerjati z brigadami in divizijami armad JA ali sovjetskimi oziroma bolgarskimi enotami. Enote 4. operativne cone so praviloma štejele pod tisoč borcev (izjema je bila le Prekmurska brigada, ki pa je nastala tako rekoč ob koncu vojne), najmanjše tudi pod sto. Kljub temu pa je vsaka na svoj način, na svojem terenu oziroma operativnem območju in ob svojem času opravila pomemben delček skupne naloge – zmage nad nacisti in njihovimi pomagači.

KRATEK ORIS (PRE)RAZPOREJANJA IN AKTIVNOSTI NEKATERIH ENOT NARODNOOSVOBODILNE VOJSKE SLOVENIJE (NOVS) OZIROMA TEDANJE JUGOSLOVANSKE ARMADE (JA) PO UMIKU IZ KOROŠKE V AVSTRIJI V DRUGI POLOVICI MAJA 1945

Dr. Risto Stojanovič

Ob sklepnih vojaških operacijah in osvoboditvi zamejske Koroške v prvi polovici maja 1945 je na tem operativnem sektorju sodelovalo več tisoč pripadnikov iz enot NOVS oziroma JA.

Že 15. 5. 1945 se je vedelo, da se bodo enote NOVS oziroma JA iz Koroške morale umakniti, čeprav je bil uradni ukaz o tem izdan 19. 5. 1945. Na to so odločilno vplivali tako politični kot tudi vojaški pritiski, zlasti britansko-ameriških državnih in vojaških predstavnikov. Po ukazu maršala Josipa Broza Tita, vrhovnega komandanta JA, in komandanta 3. JA, generala Koste Nadja, z dne 19. 5. 1945 se je 14. divizija NOVS iz sektorja Celovec–Velikovec–Pliberk začela umikati na novi sektor Marenberg (Radlje ob Dravi)–Dravograd–Prevalje–Črna na Koroškem–Šoštanj, s sedežem štaba v Dravogradu. V tem ukazu so ji bile določene naslednje naloge: ob umiku iz Koroške odpeljati vojni plen in na novih lokacijah »čistiti teren« razbitih nemških in kolaboracionističnih skupin ter jim onemogočiti pobeg prek meje v Avstrijo. Omenjeni ukaz se je nanašal tudi na 17. (vzhodnobosensko) divizijo 3. JA, ki ji je bila določena prerazporeditev iz sektorja Guštanj (Ravne na Koroškem)–Tolsti vrh–Libeliče–Dravograd na sektor Velenje–Celje–Slovenska Bistrica, s sedežem štaba v Celju. Njena osrednja naloga je bila »čiščenje terena« na območju teh lokacij. Z ukazom štaba te divizije njenim podrejenim enotam, prav tako z dne 19. 5. 1945, je bil 15. majeviški, 6. vzhodnobosenski, 2. krajiški in artilerijski brigadi preciziran pohod na nove lokacije. Tako npr. izvemo, da se je 2. krajiška brigada premikala v smeri Guštanj–Kotlje–Slovenj Gradec–Mislinja–Vitanje–Slovenske Konjice. Po prihodu na sektor Vitanje–Slovenske Konjice je bila njena naloga urejanje enot in »čiščenje terena«. Iz tega ukaza je tudi razvidno, da se je večji del 15. majeviške brigade z vlakom odpeljal iz Dravograda v Maribor,

kjer je njen štab dobil nalogo, da se poveže s tamkajšnjo OZNO.

Na operativni sektor Koroške so prihajale tudi enote, ki niso bile v sestavi 3. JA, bodisi kot pomoč pri izvajanju bojnih nalog ali zaradi transportiranja vojnih ujetnikov. Tako so npr. bile nekatere enote 5. (krajiške) divizije 1. JA okrog 14. 5. na položajih pri Dravogradu, druge pa so 15. 5. prispele na območje severno od Mežice. Okrog 15. 5. je štab 3. JA načrtoval, da bi 12. (slavonska) divizija transportirala vojaške ujetnike po dolini Drave, toda generalštab JA je za to predvidel 21. (srbsko) divizijo 1. JA. Po nekaterih podatkih je bil del vojnih ujetnikov (predvsem nemških) zaradi pomanjkanja hrane transportiran s Koroškega na slovensko Štajersko nato prek Madžarske v Vojvodino.

Nekatere enote 36. (vojvodinske) in 51. (vojvodinske) divizije 3. JA (do 17. 5. so bili deli teh divizij na sektorju Črna–Mežica–Poljana–Pliberk) so se med 17. in 19. 5. premaknile na del avstrijske Štajerske, da bi zamenjale bolgarske enote na relaciji Deutschlandsberg–Glinica (Gleinstätten)–Ivnik (Eibiswald); bolgarske enote so namreč s tega sektorja odšle na Madžarsko. Naloga enot JA na tem sektorju je bila »čiščenje terena« razbitih skupin Nemcev, ustašev in kozakov (vlasovcev).

Po 21. 5. so bile z ukazom štaba 3. JA opravljene dodatne prerazporeditve enot NOVS oziroma JA: enote 36., 45. (srbske) in 51. divizije so zasedle območje avstrijske Štajerske (»štajerski sektor« oziroma »jugoslovanska okupacijska cona«) južno od črte Deutschlandsberg–Wildon–Lipnica (Leibnitz), druge enote pa so zavarovale jugoslovansko-avstrijsko mejo od Dravograda do tromeje med Avstrijo, Italijo in Slovenijo oziroma Jugoslavijo. To nalogo so dobile enote Jeseniško-Bohinjskega odreda, ki se je 21. 5. umaknil iz Ziljske doline in se nastanil v Kranjski

Gori, ter enote motoriziranega odreda 4. JA. Le-te so se med 22. in 24. 5. s Koroškega umikale prek Področje in karavanškega predora, nato pa so bile razporejene na sektor Dovje–Kranjska Gora–Vršič–Trenta–Soča.

20. do 21. 5. se je iz Celovca umaknila Komanda koroškega vojnega področja skupaj s partizanskimi stražami; del teh enot je prek Jesenic odšel v Radovljico, del pa prek Dravograda v Maribor. Pred tem je bil iz avstrijske Štajerske, z območja Ivnik–Arvež (Arnfels), v Maribor premeščen tudi Lackov odred, kjer je bil 22. 5. razpuščen.

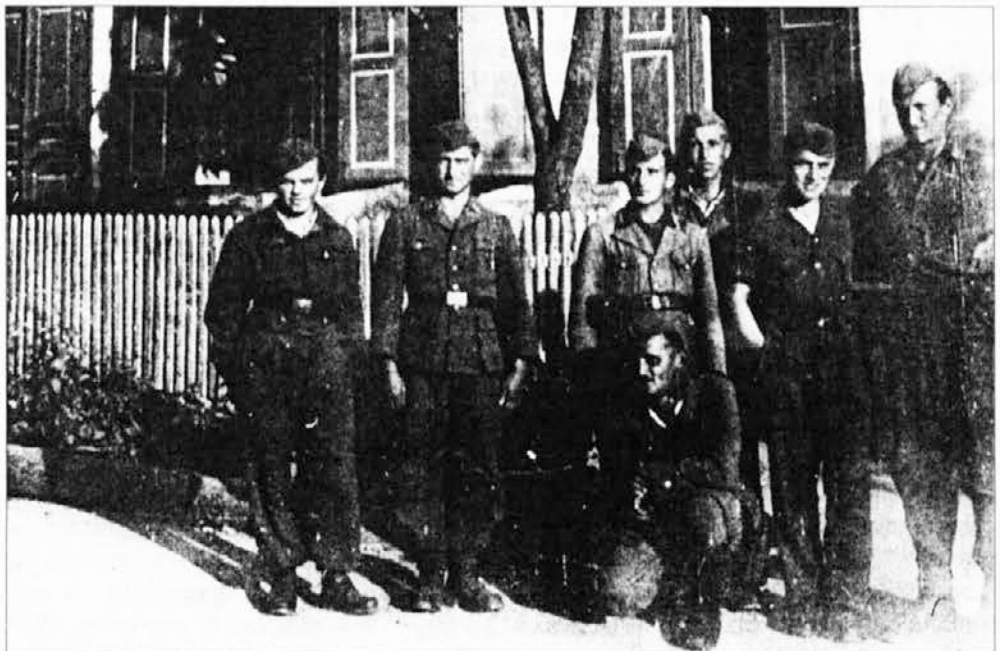
Do 21. 5. in po njem so bile prerazporejene še nekatere druge enote NOVS oziroma JA. Tako so se npr. s Koroškega na nove lokacije umaknili pripadniki 3. brigade Vojske državne varnosti (VDV), in sicer: borci 4. (koroškega) bataljona VDV so bili 15. 5. iz Libuč in Pliberka premeščeni na relacijo Prevalje–Dravograd, kjer so opravljali zlasti stražarsko službo za zavarovanje industrijskih obratov, borci 2. (Kozjanskega) bataljona VDV pa so bili po umiku s

Dravograd–Guštanj–Poljana–Mežica–Črna na Koroškem–Šoštanj z nalogo, da »čistijo teren« in zavarujejo jugoslovansko-avstrijsko mejo. Zlasti ob komunikacijah Dravograd–Labot in Mežica–Poljana–Pliberk so inženirske enote te divizije postavljale barikade in minska polja. Na »štajerskem sektorju« so potem bile v glavnem enote 14., 36. in 45. divizije. Na relaciji Wildon–Lipnica so bile v stiku z levim krilom 57. divizije 3. ukrajinske fronte Rdeče armade. Ob tem je treba poudariti, da sta bili ob koncu maja na območju Ivnika razformirani Zidanškova in Bračičeva brigada, njuni borci pa so še naprej ostali na tem območju, toda bili so prerazporejeni v enote 14. divizije.

Na »štajerskem sektorju« je 2. 6. štab 3. JA štabom 14., 36. in 45. divizije ukazal naslednje: ustanovitev skupne komande za »jugoslovansko okupacijsko cono« s sedežem v Lipnici in ustanovitev komande mest za Deutschlandsberg, Glinico, Lipnico in Ivnik. Ta »jugoslovanska okupacijska cona« pa ni bila samostojna, ampak je bila v okviru sovjetske

Skupina borcev slovenske 14. udarne divizije v Ivniku

(Foto: fotoarhiv Koroškega pokrajinskega muzeja v Slovenj Gradcu)

Koroškega premeščeni v Mursko Soboto z nalogo, da zavarujejo državno mejo.

Enote 16. (vojvodinske) divizije 3. JA (pred umikom so bile nekaj časa na območju Globasnice) so po umiku s Koroškega po 21. 5. pokrivalo prostor Podkoren–Kranjska Gora–Triglav–Bohinjska Bistrica–Radovljica–Jesenice, 17. divizija pa je bila določena za armadno rezervo in (razen ene brigade, ki je ostala na območju Slovenskih Konjic) premeščena v Maribor kot garnizijska enota.

Na »štajerskem sektorju« so bile po 21. 5. opravljene dodatne prerazporeditve. Tako so bile npr. nekatere enote 14. divizije s prejšnjega sektorja premeščene na operativni sektor enot 51. divizije, te pa so bile premeščene na relacijo Slovenj Gradec–

okupacijske cone na avstrijskem Štajerskem.

Okrog 27. 6. se je štab 51. divizije z enotami s prejšnjega sektorja premaknil prek Marenberga in Ivnika proti Deutschlandsbergu (zamenjava nekaterih enot 36. divizije), od tam pa so se že po nekaj dneh skupaj z drugimi enotami JA umaknile. Po ukazu generalštaba JA so bile namreč v začetku julija (po ukinitvi »štajerskega sektorja« oziroma »jugoslovanske okupacijske cone«) enote 51. divizije prek Ptuja premeščene na Hrvaško, v Varaždin, enote 14. divizije pa so bile med 1. 7. in 21. 7. prek Ormoža, Varaždina, Koprivnice, Osijeka in Dalja premeščene v Vojvodino, in sicer v Sento, Bečej ter Petrovgrad (Zrenjanin).

ČAS SPREMINJANJ: SPREMEMBE NA POLITIČNEM IN GOSPODARSKEM PODROČJU PO KONCU 2. SVETOVNE VOJNE V SLOVENSKI DRUŽBI

Dr. Zdenko Čepič

Znani rek je, da se časi spreminjajo in mi z njimi. Dejansko se časi spreminjajo, ker je taka volja človeka. Med dejavniki, ki na hitro in na veliko spremenijo tok življenja posameznika in družbe, je vojna. To je veljalo tudi za 2. svetovno vojno. Življenje v vojni je bilo drugačno od tistega pred vojno, prav tako pa je bilo drugačno od življenja po vojni. Spremembe na celotnem družbenem področju so se začele že v času vojne, čas korenitega spreminjanja, ki je bil izvajan na revolucionaren način, pa je bil v obdobju po vojni. Spremembe so bile glede na predvojno stanje resnično velike na vseh področjih življenja, zlasti na političnem in z njim ozko povezanim gospodarskem. Življenje posameznika in celotne družbe je doživelo velike spremembe. Spreminjanje je teklo v sosledju in je bilo na različnih področjih življenja različno dolgo. Vse spreminjanje pa je bilo izraz političnega hotenja nove oblasti.

Ta je izhajala iz narodnoosvobodilnega gibanja pod vodstvom komunistov, ki so med 2. svetovno vojno izvedli revolucijo. Revolucija se je v času vojne kazala predvsem kot zamenjava politične oblasti in spreminjanje pravnega reda s poudarkom na preureditvi državne oblasti in oblike države. Vzpostavljena je bila federativna država, ki je temeljila na pravici naroda do samoodločbe. Na tem načelu je temeljila slovenska državnost, vzpostavljena v času vojne, kar je bila ena bistvenih sprememb, izvedenih v 2. svetovni vojni in neposredno po njej. Bistveno sta se namreč spremenila položaj in vloga Slovenije (in slovenskega naroda) v okviru jugoslovanske države.

Glavne spremembe, tako politične kot gospodarske, so se zgodile neposredno po koncu vojne, in to v sorazmerno kratkem času slabih dveh let. Spremembe podobe družbe, ki so bile posledice političnih in gospodarskih, natančneje lastninskih sprememb, pa so bile dolgotrajnejši proces. Glavne spremembe socialne in poklicne strukture je slovenska družba doživela do začetka 60. let 20. stoletja. Kasneje se je proces hitrega spreminjanja umiril in uravnovesil. Seveda je razvoj, in z njim spreminjanje, tekkel dalje, vendar so te spremembe, ki so se zgodile

po koncu vojne, v veliki meri zaznamovale, kljub nadaljnjim stalnim spremembam, te pa so bile v povezavi s predstavljenimi, celotno drugo polovico »kratkega« 20. stoletja pri nas.

V Sloveniji se je nova politična stvarnost začela maja 1945, s koncem vojne. Nova oblast je začela svoj položaj utrjevati. Drugo polovico leta 1945 sta tako označili prevzemanje in utrjevanje politične oblasti, ki pa je začela posegati tudi na področje gospodarstva in ga spreminjati po svoji »podobi«. Ta proces pa je bil postopen, saj je do dokončnega prevzema vsega gospodarstva prišlo aprila oziroma maja 1948. Takrat se je nova politična oblast v Jugoslaviji, na čelu katere so bili komunisti, povsem utrdila.

Poglavitne politične spremembe, ki so utrdile novo oblast, so bile izvedene od konca vojne do začetka leta 1947. Neposredno po koncu vojne se je v Jugoslaviji začel jasno kazati politični in gospodarski sistem socializma, kakršnega je tedaj v praksi poznala le Sovjetska zveza. Hitro je bila vzpostavljena t. i. partijska država. Državna oblast je bila povsem v rokah komunistov, organizacija države pa je v veliki meri bila podobna organizaciji komunistične partije.

Bistvena sprememba na političnem področju je bila izvedena 29. novembra 1945, ko je ustavodajna skupščina, izvoljena na volitvah 11. novembra, ki so bile dejansko bolj referendum za novo oblast in njeno formalno politično organizacijo – Ljudsko fronto, razglasila v Jugoslaviji republiko. Revolucionarno prevzemanje politične oblasti in spremembe, ki jih je ta oblast začela uveljavljati že med vojno, so bile tudi formalno končane, dva mesece kasneje je bila sprejeta ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije. Ta je v jugoslovanski državi opredeljevala obliko vladavine in organizacijo, uzakonjala pa je že uveljavljeno ljudsko oblast. Glede temelja družbeno-ekonomske ureditve je uzakonjala tri vrste lastnine, državno, t. i. občeljudsko imovino, združno in zasebno.

V sosledju povojnega spreminjanja so spreminjanju na političnem področju sledile spremembe na gospodarskem. To je bilo prilagajanje gospodarstva, lastninske podobe in ustroja pogledom

nove oblasti. Poleg političnih so bile to bistvene spremembe. Revolucija na področju spreminjanja družbenega reda se programsko v času vojne ni izvajala. Nov družbeni red na gospodarskem področju se je v Jugoslaviji začel vzpostavljati po koncu vojne, ko je nova politična oblast posegla v lastniške odnose. Ko je bila vsa pomembnejša lastnina na področju gospodarstva (tovarne, rudniki) podržavljena – nacionalizirana, se je začelo gospodarstvo razvijati v novi organizaciji, v okviru t. i. planskega gospodarstva. Takrat se je dejansko začel v Jugoslaviji graditi socializem po »modelu«, kakršen je bil znan v Sovjetski zvezi.

Prvi večji poseg v lastnino je revolucionarna jugoslovanska oblast izvedla konec novembra 1944, ko je z zaplembo podržavila lastnino jugoslovanskih Nemcev in nemškega rajha v Jugoslaviji. Šlo je za poseg v lastnino na t. i. patriotični osnovi, ko so razlaščevali tiste, ki so jim očitali v času vojne sodelovanje z okupatorji. Do konca leta 1946, ko je bil sprejet zakon o nacionalizaciji oziroma podržavljenju, je na ta način prešel v državno last večji del tovarn in rudnikov. Tisto, kar pa od teh ni bilo mogoče razlastiti na osnovi t. i. patriotične nacionalizacije, je bilo razlaščeno z zakonom o nacionalizaciji. Med posege novih oblasti v letu 1945 glede spreminjanja lastniških razmerij je treba šteti tudi agrarno reformo. Uzakonjena je bila še pred volitvami in ustavo v Začasni ljudski skupščini Demokratične federativne Jugoslavije 23. avgusta 1945. Namen oblasti je bil z agrarno reformo, s spremembo lastniških odnosov in posestne sestave, pridobiti kmete kot večinskega deleža prebivalstva za nadaljnje politično in ekonomsko revolucionarno spreminjanje ustroja države in družbe.

Po podržavljenju se je začela celovita preobrazba gospodarstva na novih osnovah. Soodvisnosti značaja oblasti in gospodarskega ustroja in podreditve gospodarstva novi oblasti sta bili sicer v ospredju že od konca vojne, vendar se je to povsem pokazalo po ustvarjenju državnega lastniškega monopola. Uveljavljeno je bilo načrtno, t. i. plansko gospodarstvo. Šlo je za vodenje gospodarstva na administrativen in centraliziran način, ko so s političnimi mehanizmi vodenja gospodarstva oblasti usmerjale celotno gospodarsko življenje, od proizvodnje, preko delitve, menjave do potrošnje.

Pod vplivom gospodarske preobrazbe se je spreminjala socialna podoba družbe. Ob koncu 2. svetovne vojne je bila Slovenija še vedno pretežno agrarna dežela, ki pa se je hitro spreminjala pod vplivom industrializacije, ki je bila osnovna usmeritev v gospodarstvu. Pod vplivom industrializacije, ki je bila politično in ideološko načrtovana in vodena, sta bila v Sloveniji značilna proces spreminjanja klasične agrarne sestave prebivalstva in rast števila tistih, ki so živeli od neagrarnega gospodarstva. Hitro se je zmanjševalo število kmetijskega prebivalstva, saj se je vedno več ljudi zaposlovalo zunaj kmetijstva. Med

slovenskim prebivalstvom je bilo po prvem povojnem popisu prebivalstva (leta 1948) še 48,9 % oseb, ki jim je bilo kmetijstvo poklic in edini vir zaslužka (leta 1931 ob zadnjem popisu prebivalstva pred 2. svetovno vojno 58,8 %). Začel se je proces hitre deagrarnizacije, značilen za Slovenijo za obdobje dveh desetletij let od konca 2. svetovne vojne. Po popisu leta 1961 pa je število kmečkega prebivalstva v Sloveniji padlo na 31,6 %.

Čeprav je deagrarnizacija pomenila predvsem spreminjanje poklica oziroma osnovnega vira zaslužka, ne pa toliko kraja bivanja, je vplivala na proces urbanizacije. V letih izvajanja prve petletke (1947–1951/52) je bilo prehajanje iz kmetijske v nekmetijsko dejavnost mnogo večje kot odhajanje iz vasi v mesta za stalno. Preseljevanje v mesta je bilo počasnejše od spreminjanja socialnega in poklicnega statusa kmečkega prebivalstva. V Sloveniji se je iz vasi v mesta od leta 1948 do 1953. preselilo 54.000 oseb, svojo poklicno dejavnost (vir zaslužka) pa je v istem času spremenilo dvakrat toliko oseb. Kljub dejstvu, da je bila deagrarnizacija bolj intenzivna kot preseljevanje v mesta ali kraje z mestnim značajem, pa je vplivala na povečevanje mest in nastajanje novih mestnih naselij. Hkrati pa je mestni način življenja širil v sicer tipična vaška okolja.

Pospešena industrializacija je povzročila nastajanje novih gospodarskih središč. Nastajala so nova urbana središča, številni kraji pa so zaradi gospodarskega razvoja in industrije spremenili svojo dotodanjo vlogo in tudi podobo. V letih od 1948 do 1953 – v času industrializacije pod vplivom socialistične petletke – je bila povprečna rast slovenskih industrijskih mest 10 %. Izjema so bile Ravne na Koroškem, kjer se je število prebivalcev povečalo v tem času za 60 %, in pa Velenje. V tem času se je za okoli 10 % zmanjšalo število prebivalstva v Kopru, ker so se odseljevali prebivalci italijanske narodnosti, t. i. optanti, in se preseljevali v Italijo. V letih 1948 do 1961 je največjo rast števila prebivalstva imelo Velenje, povečalo se je za 3,5-krat, sledile so Ravne na Koroškem (2,3-kratno povečanje). V ostalih mestih se je število prebivalcev povečalo za približno tretjino.

Bistvene spremembe, ki so bile posledice sprememb na političnem in gospodarskem področju, od nove oblasti do ustroja države in lastnine s poudarkom na državni (z uvedbo samoupravljanja družbeni), je danes čas prevrednotil. Nastopili so novi časi, v katerih niso bistvene spremembe, ki sta jih prinesla vojna in čas neposredno po njej, več vrednote, na katerih temelji naše življenje.

V pogledih na spreminjanje in razvoj Slovenije po vojni in vrednotenju tega gre za dejstva povojnih spreminjanj, ne pa tudi za njihovo vrednotenje. Treba je razlikovati med splošnim in posameznim pogledom, še posebej pa posebnim. Celovit proces spreminjanja pa vsekakor vsebuje tudi usode posameznikov, ki so to doživljali in je vplivalo na njihovo življenje. Spreminjanja pa je vsakdo doživljal in sprejemal drugače, tako v pozitivnem kot v negativnem smislu.

ODNOS DO DOGODKOV OB KONCU VOJNE V ZAVESTI SLOVENCEV

Dr. Božo Repe

Najbrž ni treba posebej poudarjati, da konec druge svetovne vojne na Slovenskem v zavesti večine Slovencev obstaja kot pozitiven zgodovinski dogodek in da ljudje pozitivno vrednotijo pridobitve narodnoosvobodilnega boja na strani protifašistične koalicije: preživetje naroda, osvoboditev nacionalnega ozemlja, pridobljeno državnost v obliki ene od jugoslovanskih republik, spremembo zahodne meje. Dolgoročno (kot kažejo reprezentativne javne ankete) ljudje cenijo tudi nacionalno enakopravnost v Jugoslaviji, socialno pravičnejšo družbo, ločitev cerkve od države, žensko emancipacijo in druge modernizacijske procese od agrarne reforme do nacionalizacije in industrializacije, ki jih politične elite do druge svetovne vojne niso bile zmožne ali niso hotele uresničiti, pa je to na svoj specifični način storila komunistična ali socialistična oblast. Travmatični pa v zgodovinski zavesti, kot vemo, obstajajo poveljni obračuni, epuracija družbe, ki je bila često neselektivna, in še posebej poveljni poboji, pri čemer so v ospredju poboji domobrancev. Poveljno nasilje v Sloveniji pa je, če želimo celovito sliko, treba ocenjevati v luči medvojnega dogajanja, zlasti ključnih procesov, kot so okupacija, kolaboracija, odpor in na delu slovenskega ozemlja v specifičnih razmerah (znotraj okupacije) tudi državljanska vojna. Različne oblike nasilja so torej izvirale iz težnje po obračunu z okupatorji in njihovimi sodelavci (slovenski resnični in domnevni kolaboracionisti, nemška manjšina), bile pa so tudi sestavni del revolucionarnih procesov, ki jih je komunistična partija začela izvajati po koncu vojne ali že prej (obračun s t. i. razrednimi nasprotniki, ki se je deloma »prekrival« z obračunom s kolaboracionisti).

Travmatična vprašanja iz vojnega in poveljnega obdobja so se začela odpirati po Titovi smrti (1980), ko se je postopno širil prostor javne besede. Do tedaj je v šolskih učbenikih, literaturi in javnih medijih prevladovala črno-bela resnica o partizanstvu in kolaboraciji, poveljni poboji so bili zamolčevani, revolucionarno nasilje (kolikor je bilo sploh obravnavano) pa prikazovano kot upravičeno. Prehod v večstrankarski sistem, formalna pravna slovesnost, do katere je prišlo 8. julija 1990 v Kočevskem Rogu, na kraju, kjer so bili po vojni pobiti domobranci, in

proces osamosvojitve so ideološke boje, povezane s preteklostjo, za nekaj časa potisnili v ozadje. Do politične delitve je prišlo ob določanju novih praznovanj, vendar je praznik, posvečen Osvobodilni fronti (sicer preimenovan v dan odpora proti okupatorju), nazadnje ostal. Leta 1995 je na zahtevo parlamenta skupina zgodovinarjev pripravila poročilo o novejši zgodovini Slovencev, ki naj bi bilo zgodovinopisna podlaga za opredeljevanje državnega zbora do nekaterih odprtih vprašanj bližnje preteklosti. Leta 1996 je z delom končala Preiskovalna komisija Državnega zbora Republike Slovenije o raziskovanju poveljnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih tovrstnih nepravilnosti. Poročila komisija in parlament nista sprejela. V letih 2001 in 2002 so se razplamtele polemike v zvezi z zakonom o grobiščih, ki naj bi »izenačil« vse mrtve med drugo svetovno vojno in po njej. Sporen je bil zlasti napis, ki naj bi bil zapisan na tipskih spomenikih. Ta razprava se je ponovila v letih 2004 in 2005, ko je na oblast prišla desnica, ki skozi spremenjeno socialno zakonodajo želi tudi ideološko izenačiti partizane in domobrance.

V celoti vzeto je obdobje druge svetovne vojne in dogajanje neposredno po njej še vedno aktualna politična tema, ki ljudi deli in razdvaja, stranke pa so jo izrabljale za pridobivanje političnih točk. Na vseh demokratičnih večstrankarskih volitvah: 1990, 1992, 1996 in 2000 je bila preteklost (kljub drugačnim napovedim analitikov) ena od osrednjih predvolilnih tem. Morebiten pozitiven premik pa je bilo zaznati na volitvah leta 2004, ko so se stranke izogibale polemikam v zvezi s preteklostjo, vendar, kot vemo, je problem znova silovito izbruhnil v zadnjih mesecih.

Nekdanjega ideološko ustvarjenega homogenega kolektivnega spomina na vojno in poveljno dogajanje ni več. Na podlagi novih, prej prikritih spoznanj pa tudi ni bil ustvarjen nov, popolnoma nasprotni pogled oz. je bil (skozi del medijev in politike) ustvarjen le deloma. Na splošno bi lahko ocenili, da je sprava pojmovana predvsem kot možnost in pravica do izražanja in zagovarjanja lastnega mnenja ter izkazovanja spoštovanja mrtvim ne glede na zgodovinsko krivdo in odgovornost, ki jo (morda) nosijo.

SREČANJE Z ZGODOVINO – MONOGRAFIJA O PREŽIHOVEM VORANCU

Marjan Kolar

Spomladi 2005 je izšla monografija o Prežihovem Vorancu, ki je natančno predstavila obe glavni Prežihovi dejavnosti. S tem je po petnajstih letih zaključila izdajo zbranih del, ki so izhajala od leta 1962 do 1990. (Drago Druškovič, Prežihov Voranc, pisatelj in politik. Celovec: Drava 2005, 511 str.) Ker je težišče dogajanja postavljeno v 30. leta prejšnjega stoletja, je branje te knjige nenehno soočanje z zgodovino, zato je za boljše razumevanje Prežiha nekatera dejstva nujno treba podati bolj podrobno.

← Prežihov Voranc

(z vabila na predstavitev Druškovičeve knjige)

POLITIK

Ko se je Prežih leta 1893 rodil, je bila Slovenija del Avstro-Ogrske. Učni jezik v šolah je bil nemški in fant se je slovensko učil iz mohorskih knjig. Njegov oče je bil najemnik na grofovi zemlji in daljni cilj njegovega garanja je bil imeti kdaj kaj svojega; želja se mu je uresničila leta 1911. Danes je tam muzejska Prežihova bajta.

Že v 19. stoletju je kriza marsikaterega koroškega kmeta prisilila k delu v tovarni ali rudniku. Zato so Prežiha že kot otroka zaznamovali odpor proti germanizaciji in socialne krivice, predvsem ostra delitev na bogate in revne, ki jo je trdo okušal vse do 1. svetovne vojne. V italijanskem vojnem ujetništvu je usvojil komunizem kot svoj svetovni nazor in mu ostal zvest vse življenje.

Sprejel je torej nauk, po katerem je zgodovina sestavljena iz razrednih bojev med izkoriščevalci in

izkoriščanimi vse do zadnjega, ki se bije med proletariatom in buržoazijo in ki se je v Rusiji končal z zmago oktobrske revolucije. Komunisti so verjeli, da gospodarski razvoj z nenehno akumulacijo premoženja na eni strani in z rastočo bedo delavcev na drugi nujno vodi v zlom kapitalistične družbe. Samo revolucija (ne pa morda kakšne socialne reforme) bo po zgledu Sovjetske zveze zrušila kapitalizem po vsem svetu in potem bo delavski razred skupaj s proizvodnimi sredstvi prevzel oblast.

Prežih se je že leta 1920 vključil v komunistično partijo in nato na Ravnah deset let (večinoma kot prikrit komunist) deloval v raznih legalnih delavskih združenjih. Tako je bil tajnik v Svobodi, član upravnega odbora Hranilnice in posojilnice in poslovodja klavne zadruga. Po zmagi socialistov na občinskih volitvah je postal občinski referent za prosveto. Po tajnem kanalu so ravenski komunisti vodili čez mejo kompromitirane tovariše iz države, vanjo pa prinašali veliko politične literature.

Ker so jugoslovanski komunisti odkrito priznavali, da se borijo za ukinitve veljavnega družbenega reda in za prevzem oblasti, je država z Obznanom že 30. decembra 1920 prepovedala KPJ, naslednje leto pa je bil sprejet še Zakon o zaščiti države. Partija se je umaknila v ilegalo in v naslednjih letih nadaljevala svoje delo podtalno. Organizirala je stavke, se v Trbovljah spopadla z Orjuno (Organizacijo jugoslovanskih nacionalistov) ter vedno znova našla možnosti, da je njena beseda prišla med ljudi.

Kralj Aleksander I. je izrazil nemoč parlamenta za reševanje nacionalnih in socialnih nasprotij v državi. 6. 1. 1929 je z državnim udarom razpustil parlament in uvedel (t. i. šestojanuarsko) diktaturo. Iz Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev je nastala Kraljevina Jugoslavija. Odpravljene so bile ustava, svoboda tiska in pravica do združevanja.

Povsem mimo analize dejanskih razmer v državi in brez temeljitih priprav je vodstvo KPJ februarja 1929 izdalo direktivo o oboroženi vstaji, ki seveda ni mogla uspeti, partiji pa je poleg poraza prinesla veliko škodo. Nekaj komunistov je bilo ubitih, nekaj obsojenih na smrt, nad 850 je bilo zaprtih.

Prežihov Voranc je pred aretacijo pobegnul čez mejo v Avstrijo in se podal v emigracijo, v kateri je preživel devet let (1930–1939). Pod raznimi ilegalnimi imeni je prekriziral Evropo. Najprej je poldrugo leto delal kot instruktor Evropskega kmečkega komiteja pri Kominterni (mednarodni zvezi komunističnih partij); na Norveškem in Balkanu je soorganiziral stavke poljedelskih delavcev. Konec leta 1932 se je ustalil na Dunaju v zamejskem biroju KPJ kot urednik glasila slovenskih in italijanskih komunistov Delo. Tu je leta 1933 napisal brošuro Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda.

Za vodstvo KPJ v tistem času so v glavnem značilni medsebojni prepiri in frakcionaštvo. Kominterni, ki je od ustanovitve leta 1919 združevala in iz Moskve usmerjala vse komunistične partije, je leta 1932 imenovala začasno vodstvo in politični sekretar je postal Milan Gorkič.

Prežih je z Gorkičem dobro sodeloval. V stiku z vodilnimi jugoslovanskimi komunisti se je izobrazil v razgledanega marksista boljševističnega tipa. Bil je delegat na kongresu Kominterne v Moskvi, izkusil je šestnajst mesecev zaporov v Pragi in na Dunaju. Potem je delal na partijski izpostavi v Parizu. Tam je vodil t. i. patronatsko gibanje pod pokroviteljstvom Rdeče pomoči, ki je jugoslovanskim komunistom zagotavljalo razmeroma velika finančna sredstva od izseljenih rojakov.

Medtem je organizacijski sekretar KPJ postal Josip Broz, ki je po odstavitvi Gorkiča leta 1937 opravljal tudi naloge generalnega sekretarja KPJ. Kljub nekaterim

nesoglasjem je Tito Prežih pritegnil k delu za krepitev KPJ. Občasno ga je Prežih tudi nadomeščal in vodil nekatere komisije. Še naprej je imel odločilno vlogo pri organizaciji financiranja KPJ in zato velik vpliv v stranki, ki pa ga zaradi osebne skromnosti ni izkoriščal. V letih 1937–39 je vodil knjigarno KPJ Horizons. Organiziral je tiskanje glasila KPJ Proleter in drugih komunističnih spisov. Hkrati je delal v centru za prostovoljce, ki so iz Jugoslavije odhajali v mednarodne brigade španske republikanske vlade.

Ker se je moral Tito pri Kominterni v Moskvi boriti s hudimi sumničnji, je bil precej dolgo odsoten. V času Stalinovih čistk so aretirali večino jugoslovanskih komunistov v Rusiji pod obtožbo, da so imperialistični vohuni in izdajalci. Takrat je med onimi, ki so živeli v Parizu, prihajalo do hudih trenj, intrig in preprirov, in Prežihovo delo je bilo zelo oteženo. Začasno vodstvo KPJ ni imelo ne avtoritete, ne izkušenosti, ne samozavesti, ne podpore, zadnji čas tudi ne sredstev, in Prežih je takrat zapisal: "Pamet mi je kratko malo nehala delati. Sam sebi se zdim, kakor da brez moči sedim na bregu reke in sem obsojen gledati, kako me spodnaša tok." (str. 248) Na koncu je vprašal, ali mu še zaupajo ali ne. Bil je skromen in discipliniran komunist, marljiv delavec z dolgoletnimi izkušnjami, toda reševal je večinoma tehnične naloge. Ženi je pisal: "Sem navaden politični emigrant, ki je z eno nogo vedno v arestu ... dela za svoj cilj brez ozira na lastne koristi." (str. 244)

Tudi ko so začela izhajati kritična dela o stanju v Sovjetski zvezi (Gide, Panait Istrati), je Prežih neomajno verjel, da je Stalinova politika kljub čistkam pravilna. A v negotovem položaju ni imel pooblastil za kakršnokoli pomembnejšo odločitev. V času Titove odsotnosti večkrat tudi ni vedel, kako naj brez navodil dela, da bo prav. Poleg tega je v letu 1938 tudi intenzivno pisal roman Požganica, večkrat kar po pariških kavarnah med posameznimi sejami. Skratka, nezadovoljstvo z njegovim delom se je nabiralo in tik po začetku 2. svetovne vojne (4. 10. 1939) je bil razrešen vseh političnih funkcij ter bil (takrat že uveljavljen pisatelj) ilegalno poslan v Slovenijo z edino zadolžitvijo, naj še naprej piše knjige.

Kakor je bil Prežih leta 1937 naknadno kooptiran v CK novoustanovljene Komunistične partije Slovenije, tako ga leta 1940 na 3. partijski konferenci KPS ni bilo več v novem vodstvu, v katerem sta glavno vlogo prevzela mlajša Kardelj in Kidrič. Partija mu je v Sloveniji sicer priskrbela varna bivališča, v katerih je lahko pisal, a njegova kariera vrhunškega politika je bila končana. Pri tem ničesar bistvenega ni spremenilo dejstvo, da je bil med vojno v Ljubljani aktiven član OF, saj je vodil plenum kulturnih delavcev ter komisijo za posojila in gospodarski svet. Napisal je

tudi brošuro O slovenskih mejah, v kateri se pojavi kasneje zelo odmevno geslo: "Tujega nočemo, svojega ne damo." Januarja 1943 je bil aretiran in nato do konca vojne zaprt v koncentracijskih taboriščih Sachsenhausen in Mauthausen. Ko je Josip Vidmar na 2. zasedanju Avnoja 29. 11. 1943 v Jajcu predlagal Titu, da bi Prežiha zamenjali za ujetega nemškega majorja, je Tito to odklonil. Po osvoboditvi je Prežih sicer postal poslanec v zvezni skupščini in predsednik Ljudske prosvete, a to po teži in pomenu seveda niso več bile funkcije, kakršne je opravljal nekoč.

Tako se je končala zgodba o Prežihu politiku. Zgodba o pisatelju je dosti bolj svetla.

Na tujem je v njegovem pisanju prišlo do velike spremembe. Bolj ko je namreč spoznaval marksizem, bolj je razumel zakonitosti, po katerih je delovala družba in v katere so bili ujeti tudi njegovi koroški kmetje in proletarci. On je bil kot aktivist Kominterne eden od poklicanih, ki so pripravljali revolucijo, da bi spremenili svet. Nobenega dvoma namreč ni bilo, da je veliki ekonomski razvoj Sovjetske zveze ob hkratni svetovni krizi kapitalizma na Zahodu jasno dokazoval veliko prednost socializma pred kapitalizmom in s tem seveda tudi pravilno usmeritev jugoslovanskih komunistov.

Marksizem je hkrati učil, da je umetnost ena od

**Knjigo
Prežihov Voranc,
pisatelj in
politik
sta v
Koroški
osrednji
knjižnici
na Ravnah
12. julija letos
predstavila
avtor
Drago Druškovič
(desno) in
dr. Mirko Messner.**

(Foto:
Andreja Čibron - Kodrin)

PISATELJ

Prvo kratko prozo je napisal kot šestnajstletnik ter do odhoda k vojakom v različnih časnikih in revijah objavil 27 črtic in dve noveli. V njih je pokazal smisel za kritiko socialnih razmer. Pozoren je bil na usode z dna kmečke hierarhije: kmečki gozdni delavci, hlapci, dekline in potepuhi. Na svoji poti po slovenskem obrobju je srečeval socialne iztirjence in spoznaval etične deformacije delavcev: kraje, varanja, laži. Njegovi pripovedni liki so v tem obdobju pasivne žrtve družbenih razmer. Izbor njegove proze je izšel leta 1925 z brezbarvnim naslovom Povesti. Knjiga ni doživela opaznejšega odmeva, zato je Prežih dal prednost že opisanemu političnemu delu, čeprav je še vedno pisal in je celo vzel s seboj v emigracijo osnutek romana Doberdob.

oblik družbene zavesti, usmerjanje na preobrazbo starega sveta pa je pomembna sestavina novega realizma. Napreden pisatelj stoji sredi boja množic in s svojim pisanjem prispeva k zmagi pravične stvari.

Tako se je v Prežihovem pisanju za razliko od prejšnjega zdaj pojavila nova poteza – gotovost ustvarjalca, ki razume usode svojih junakov, obenem pa pozna tudi izhod iz njihovih stisk. Zato jih je začel oblikovati z močnejšimi, kar silovitimi zamahi. Svoje romane je znal postaviti v najbolj krizna obdobja ter jih nato umetniško oblikovati.

Monografija kaže takšno periodizacijo Prežihovega pisanja: 1921 – Borba, 1925 – Vodnjak, 1935 – Boj na požiralniku, 1939 – Ljubezen na odoru, 1939 – Požganica, 1940 – Samorastniki in Doberdob, 1941 – Ajdovo strnišče, 1942 – Solzice.

Samorastniške novele so izhajale v letih 1935-36. V noveli Boj na požiralniku se mu je zemlja kazala kot

nenasitna pošast, življenje bajtarja, malega kmetijskega proizvajalca, je oblikoval kot tragedijo. To in druge novele je podal z močnimi potezami, ki iz realističnih mer silijo v monumentalnost in stilizacijo. V njih je precej poenostavljanja, izbrani so krepki, mogočni, tudi presenetljivi momenti. Svoje občutenje je dogradil v mit o samoraslem najširšem delavskem sloju. Samoraslost je sploh osrednja lastnost, ki na videz neznatnim ljudem daje veličino, s katero simbolično rastejo nad omejeni prostor in čas. Kritika je Samorastnike sprejela zelo ugodno.

V *Požganici* (1939), romanu iz plebiscitnih dni, nastopajo pisatelju najbližji grofovski najemniki. So za Jugoslavijo, ker upajo, da jim bo v njej bolje. Ob plebiscitu spoznajo, kako so na obeh straneh padali fantje za veliko zablodo. Revolucija je bila izigrana, idealizem spodkopan, a grob padlega junaka iz bajtarske Jazbine jih je vendarle krepil v vztrajnosti.

Čeprav je v romanu dosti poročanja in feljtonskega ironiziranja meščanske in nemškutarske strani in kljub idejnemu prikrojivanju, je v *Požganici* vrsta živih človeških postav.

V *Doberdobi* (1940), romanu o prvi svetovni vojni, je Prežih podal široko panoramo vojaškega življenja po kasarnah in na kraški fronti. Pokazal je, kako se budita slovenska zavest in odpor proti oblasti, ki je sprožila vojno. Amun (ima nekatere pisateljeve poteze) zato prebegne k sovražniku. Tisti, ki ostanejo, zorijo v prevratnem ozračju, v katerem odmevata deklaracijsko gibanje in oktobrska revolucija do judenburškega upora.

Poleg dobrih strani je kritika v romanu opazila obilje ohlapno anekdotičnega, tudi deklarativnega.

Jamnico, roman soseske, je Prežih začel pisati leta 1940, izšla pa je leta 1946. V njej je prikazal gruntarje, berače, industrijske delavce, trške malomeščane in izobražence skozi dve desetletji. Zato se kdaj ni mogel izogniti šibkosti v kompoziciji in reportažnosti, tudi preprostostim v razlagah. Opazno je nagnjenje k močnim efektom, beraški romantiki, prikazovanju spolnih ekscesov in duševne iznakaženosti.

Prežih je v *Jamnici* ustvaril močno podobo trenj med različnimi skupinami in posamezniki, razkroj kmetstva pod vlado kapitalizma, posebno v letih gospodarske krize, kar pomaga, da se zblížajo prej med seboj sprti gospodarji in delavci. Izstopa monumentalna podoba starega Munka. Iz celote stopajo novelistični bloki, kakor obdarovanje revežev in beračev, proščenijska procesija, steljeraja in nočno tavanje trške pivske družbe. — Vse priče prave epike, ki je znala zajemati široko in najrajši tudi mogočno. Prežih je v tem romanu, ki ga je sam najbolj cenil, dosegel umetniški vrh.

Mnogi podatki, ki jih je Druškovič v posameznih knjigah zbranega dela nanizal v opombah, so v monografiji razporejeni v štirideset poglavij. Ta je uredil kronološko, tako da je na podlagi mnogih citiranih virov zelo podrobno popisal življenje politika Lovra Kuharja in podal večkratno analizo del Prežihovega Voranca. O njem so pač pisali vsi najboljši poznavalci slovenske književnosti, od Vidmarja do Boršnikove, Slodnjaka, Zdravca, Glušičeve, Pogačnika in Grdine. Tehtna spoznanja sta prispevala tudi Janez Mrdavšič in Marijan Kramberger. Soglasno so priznali, da je bil Prežih največji pripovedni talent med tedanjimi slovenskimi pisatelji.

Tako je Druškovič s to monografijo opravil veliko delo in ustvaril trajen dokument o enem največjih slovenskih pisateljev.

Zunaj monografije, ki jo dopolnjujejo nekatere fotografije in skice, so seveda ostale številne lokalno znane anekdote, ki osvetljujejo kakšne dogodke iz pisateljevega življenja. Razmišljanja o tem, koliko je Prežih politik koristil Prežihu pisatelju, koliko pa mu je morda škodil, niso več stvar zapisa o monografiji.

V Prežihovem času (in še precej pozneje) nihče ni mogel vedeti, da bomo nekoč zapisali: "Osnovna značilnost komunizma kot političnega sistema je prevlada politične sfere (države) nad družbeno, ideološko vsiljevanje obveznih vzorcev vsakdanjega življenja, vključno z zasebnostjo. Komunizem se je izkazal kot gospodarsko neučinkovit, nesposoben jamčiti človekove pravice in kulturno nezadosten." (Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana: 2004, str. 507)

A če se je komunizem v Evropi preživel, ostajajo Prežihova najboljša dela živa, saj še danes občasno ponatiskujejo predvsem Samorastnike, Solzice in *Požganico*. Tako je pisatelj preživel politika.

LITERATURA

Enciklopedija Slovenije 9. Ljubljana: Mladinska knjiga 1995

Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana 2004

Zgodovina slovenskega slovstva VI. Ljubljana: Slovenska Matica 1969

Marja Boršnik, Študije in fragmenti. Maribor: Založba Obzorja 1962

Boris Zihlerl, Književnost in družba. Ljubljana: Cankarjeva založba 1957

Bitka, kakor življenje dolga. Ljubljana: Cankarjeva založba 1975

Aleksander Kutoš, Zveza komunistov Jugoslavije, ustanovitev in razvoj. Maribor: Založba Obzorja 1978

OB 80-LETNICI IZIDA PREŽIHOVE PRVE ZBIRKE PRIPOVEDI Z NASLOVOM POVESTI

Bojana Verdinek

UVOD. (Delno povzeto po Opombah v Lovro Kuhar - Prežihov Voranc Zbrano delo 1.)

Izid svoje prve zbirke je Lovro Kuhar - Prežihov Voranc dočkal leta 1925, ko je bil star 32 let. Zbirko je izdala Zadružna založba in obsega 141 strani. Njen urednik je bil Anton Kristan. Prodajali so jo po 15 din. Tiskana je bila v Blaznikovi tiskarni v Ljubljani.

Povesti so v naših knjižnicah redko in dragoceno gradivo, njene pripovedi pa lahko preberemo še v 2. ponatisku iz leta 1952 v zbirki Kanjuh iz Zagate (dodana je še druga proza) in v Zbranih delih iz leta 1962. Tri besedila so tudi v Izbranih delih 5 pod naslovom Nicina (1981).

V zbirki najdemo pet besedil, različnih po obliki (dve noveli in tri črtice) in različnih glede na čas nastanka oziroma prvo objavo; nastala so v letih od 1912 do 1921 in bila prvič objavljena v treh različnih revijah (Baraba, 1912, Domači prijatelj; Tadej pl. (plemeniti) Spobijan, 1913, Ljubljanski zvon; Za delom, 1914, Ljubljanski zvon; Borba, 1921, Ljubljanski zvon in Obračun, 1921/22, Kres.). To, da v zbirko združuje besedila, ki so nastala v daljšem časovnem razponu, je značilno tudi za vse kasnejše zbirke. Razen pripovedi Baraba so vse druge prvoosebne. Pripovedi družijo skupna tema: proletarstvo in z njim povezano potepuštvo.

Za izid se je Prežih dogovarjal s Franom Albrechtom že leta 1920 (Njegovi predlogi za naslov so bili *Obrazci s ceste*, *Proletarčevi zapiski* in *Življenje blatnih ljudi* – Albrecht je kasneje predlagal naslov *Povesti* in tako je ostalo.), politični premiki v stranki pa so takrat preveč zaposlovali vodilne ljudi in za pripovedi ni bilo razumevanja – tako je prišlo do izida pet let kasneje. To in da ob izidu ni bilo posebnih odmevov niti ne zanimanja zanje, je Voranca prizadelo.

Urednik Ljubljanskega zvona in recenzent *Povesti* Fran Albrecht je v Književnih poročilih Ljubljanskega zvona (1926, 130) zapisal, da ga mika, da bi *Povesti* krstil za dokumentaristične študije o psihi, življenju in

borbi našega malega kmeta in delavca. Poudaril je prednosti književnega prvenca: pisatelj pozna množice, naturalističen opis, nezamotana, toda zanimiva in aktualna fabula in jednat jezik, ki izdaja priroden stilističen talent, in da sveža sila veje iz Borbe in Obračuna in da kaj več od samouka ni mogoče zahtevati, saj živi daleč od mestnih središč, kjer pišejo le po ustaljenih vzorcih.

V Druškovičevi monografiji o Prežihu (2005, 90-91) lahko beremo še o drugih odzivih. Mile Klopčič je zapisal, da je knjiga dobra in da sodi v vsako delavsko hišo in knjižnico, Bojan Štih (1952) pa, da so zgodbe interesantne, iskrene in občutene. Jože Koruza utemeljuje nezanimanje za povesti – vsi so še v iskanju različnih smeri, ekspresionizma, dadaizma, in ni še pravih razmer za tako branje, saj delavec za branje sploh nima pogojev. Avtor še zapiše, da Prežih v prvih spisih ni agitator, čuti pa se njegova nevsiljiva vzgojna naravnost, zaznal je tudi stisko delavca pri prehodu iz agrarne v industrijsko skupnost. Poleg vsega se v njem že prebujata socialist/komunist, ko odkriva razloge za težko življenje ljudi.

Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca imenujemo socialni realist in ga uvrščamo v literarno obdobje čas med obema vojnama. Tudi za prvo zbirko velja Teplyjeva oznaka pisateljeve ustvarjalnosti iz leta 1930, zapisana v Sušnikovem Prežihovem albumu (1983, 85): »[...] vse njegove novele se odlikujejo po ostrem realističnem opazovanju in se prijetno čitajo. V njih nam pisatelj opisuje vse, kar je doživel kot otrok pri svojih proletarskih starših, kot delavec v tovarni, kot brezposelni vagabund [...]»

Kako se kaže – odseva pisateljeva življenjska pot v zbirki *Povesti*?

a) V njej odkrito govori o svojem velikem zanimanju za usode ljudi, priznava, da ga zanimata

moški in ženska, njuna usoda, preteklost in sedanje življenje.

b) V pripovedih najdemo lastna imena iz Prežihovega sveta; npr. Obir, Macigojev hrib, Trst, kmetija/posestvo Mihev.

c) V *BORBI*, ki je v celoti avtobiografska pripoved, govori o selitvah v rani mladosti od:

– rojstne hiše (»Zdelo se je, kot bi je sonce nikdar ne osvetlilo« (48)¹; »hladno in mračno je tudi moje življenje« (49));

– do Miheva (»Lep, prijazen kmetski dom« (48), nanj ga vežejo prvi spomini na dom – »pravljnični spomini rajsko sladkih časov« (48).) Na Mihelje so se preselili okoli 1894., tam se je rodil tudi brat Alojz;

– selitev na Kravperh v noveli ni omenjena,

– ponovno pa Kogel, kjer materi ni bilo všeč zaradi prevelikega trpljenja. Tudi Vorancu se kraj ni priljubil, ker je bilo »polje obrnjeno od sonca proč in dom sam je ležal za temnim gozdom« (50). Tukaj se je 25. julija 1899 rodila kot tretji otrok sestra Ana;

– na Preški vrh (»Novi dom je bil prijaznejši od prejšnjega; položen je bil na okroglem griču in krasna dolina je bila pod njim« (50).), kjer so služili kot najemniki grofa Thurna. Na njegovih posestvih je bilo življenje lažje, najemnikom so grenili življenje le oskrbniki s svojimi zahtevami. Na Preškem vrhu je še ne šestletna sestra Ana hudo zbolela in 17. 2. 1905 umrla – edini pisateljev spomin na sestrico, o njeni hitri boleznini in smrti, najdemo v noveli;

– do Prežihove bajte, kjer je oče 1911. leta dočakal, da je »zasadil plug v lastno zemljo« in kjer »je po dolgi, utrujeni poti našel svoj mir« (71).

V črticah *BARABA* (1912) in *ZA DELOM* (nastanek 1912/13, ko se je že vrnil iz Trsta) se kažejo njegova doživetja, ko ga je leta 1911 potegnilo v svet in je iskal delo v Trstu, »barabil« v Gorici, kot pravi Tone Sušnik (1983, 32), in peš kot iskalec zaposlitve pristal v Celovcu. Izvemo o čakanju na delo, pisateljevem zanimanju za branje ruske književnosti, o slabih plačah delavstva, ko gre ves denar za najemnino in hrano ter človeka razmere kar silijo v barabanje. V Prežihovem albumu lahko beremo, kaj pravi Prežih sam o tej dobi v svojem življenju: »Ta doba brezposelnega potepanja je bila zame izvanredno dobra šola« (Sušnik 1983, 49).

Domov se je vrnil 1912. leta in v jeseni vstopil v združeno šolo v Ljubljani. Pravi: »Ljubljana mi je veliko koristila. Pod vplivom ljubljanskega ozračja je nastala glavna moja pripovedka *TADEJ PL. SPOBIJAN*, ki sem jo napisal v treh večerih pod utiski vsakokratnih popoldanskih izprehodov po ljubljanskem barju« (Sušnik 1983, 49). Zadnja črtica v zbirki *OBRAČUN* je iz časa, ko je Prežih že preživel vojno vihro prve svetovne vojne, se vrnil v domači kraj in se zaposlil v ravenski jeklarni. Tu se izpostavlja odpuščanje delavcev in problem dolga delavcev za stanovanje in hrano.

O literarnih osebah

Pisatelj piše kot odrasla oseba, tudi če govori skozi otroka – gleda skozi očala proletarca, v pomenu delavca na kmetih (saj zapiše, da ima njegov oče »proletarsko dušo« (57)) in v pomenu delavca v mestu. Oba sta človeka »nicine«², iz najnižje družbene plasti (tj. najemniki, bajtarji, hlapci, berači, iskalci zaposlitve, potepuhi, barabe).

Predstavlja nam »krog izpriencev, sodrgo, množico pokvarjenih, pijanih, nemoralnih ljudi, ki se ponujajo drug drugemu, smejejo se bogu in državi in se rogajo samim sebi« (41). Razpeti so med delom, ki komaj omogoča preživetje, in tem, da delo iščejo oziroma se vdajo v žganjarskih beznicah/tržaških luknjah. Mnogi med njimi so prišli s kmetov in so se pokvarili, postali ljudje brez lastne volje, večno izgubljeni, prepričani, da ne delajo prav. Razen plemiča Tadeja pl. Spobjana nihče ne izbere sam zavestno te poti.

Značaj množice se razkriva v »borbi« za delo in v »borbi« za položaj pri vratih. To je »tolpa razcapancev z izstradanimi obrazi, nagnana od vseh vetrov« (72), drug do drugega so nevoščljivi, škodoželjni, zaničljivo se režijo, množica nikomur ne privoščila dela, drug drugega trgajo od vrat. Prežema jih STRAH, saj je čakanje na delo »brezplodna fantazija naivnega proletarca o delu, kruhu, zaslužku« (74).

Med njimi ni prijateljstva, v svojo intimo nihče nikogar ne sprejme; zavedajo se, da so v svojem položaju SAMI, npr. Klemen se je po pijani noči začutil »samega« (90).

V zadnji črtici *Obračun* se slika množice spreminja; v pisatelju prebujeni socialist prikaže razmere s »socialističnega vidika« (93). Množica brezposelnih zahteva pravice in se začneja organizirati.

V krogu izpriencev so bivši hlapci, ki so šli v svet in »se izpridili, začeli lenuhariti in po malem krasti« (88-89). Klemen Cepin ne skriva svoje nature in odkrito prizna: »Sem baraba, potepuh, tat, lenuh, goljuf« (85). Ima že davno zakrknjeno srce in zanj ni rešitve: »Jaz sem narave take, sem zapisan barbarstvu« (90).

V začaranem krogu je ženska, so ženske – strastne, gladne, izstradane, strgane, umazane, smrdljive, pijane. Srečamo ženske, ki vztrajajo v nevzdržnem položaju z moškimi, ki jih izkoriščajo, zmerjajo, pretepajo. Moški so prepričani, da se jih držijo »kot smola« (Za delom: 81), ker nikjer ne bi živele bolje. Tudi moški vztraja v takih razmerah, da zadosti svojim »tihim nagibom« (Za delom: 81) in tako ni konca začaranemu krogu. Da bi poudaril žensko tragiko, jo pisatelj razčloveči, ko pravi »morda je dolga, suha stvar, z izpitim, bledim obrazom« (Za delom: 81).

V krog izpriencev spada poseben literarni lik, ki bi glede na svojo rodbino lahko izbral drugačno življenje. Tadej pl. Spobjan pa se je uprl očetovemu podedovanemu plemiškemu naslovu, ker se mu zdi vse

hinavščina. Priskutila se mu je plemiška vzgoja, ko je moral vaditi vsak dan pred sestro priklanjanje; gabilo se mu je že kot otroku in vse salonske manire so se mu studile iz vse duše (34).

Postane odpadnik, ki se je sam izločil, ker se ni hotel prilagoditi. Izbral je potepuštvu, ker, kot sam pravi, »nočem skloniti vrata in držati hrbta, da ti nanj nalagajo batine« (31). Postane postopač, goljuf s frakom in cilindrom, »cestni vagabund« (45), ki je vsega naveličan in ga nova doživetja ženejo naprej; »ne pozna mej sveta, gine od same strasti« (46). Zanj je sprememba že sama po sebi užitek (38).

Upor proti pravilom gosposke preraste v upor proti vsem družbenim in moralnim zakonom ter s tem pohabi svojo osebnost. Za svoja dejanja ne prevzema nobene odgovornosti, izkorišča, laže, uničuje, nima vesti. Uspeva mu, ker pozna psihologijo članov »bedne delavske družine« (39), ki so lahkoverni in hrepenijo po rešitvi. Zaupanje družine si pridobi z lepimi besedami (»Najimennitnejši faktor pri tem je jezik, – tri, štiri punce – prijateljice lahko imaš, če ga umeš sukati. In jaz sem ga znal« (38). in » ... tvoj jezik vrlo deluje, fant!« (39)).

Lopov pozna tudi psihologijo kmeta, ki je najbolj lahkoveren od vseh, zato je najbolje barabiti po vaseh, »kmetje so gostoljubni, postrežejo radi že iz navade, [...]« (41), dobro pozna tudi človeka, ki ni trden in je nezadovoljen s svojim življenjem, govoriti zna mehko, prepričevalno, zavrača pomisleke, bodočnost slika lepo in rožnato. Naš prvoosebni pripovedovalec prepozna »satanski smeh« (19), ampak ga mika videti nove kraje in se ne zna upreti – vzbudijo se grešne želje, zapeljive, tople in prijazne misli, vda se prigovarjanju z »medenimi besedami«: skupaj opeharita gospodinjo za enomesečni zaslužek, brez razloga pustita delo, se potikata po cestah, vaseh, kmetijah.

Ves čas je sicer jezen na zapeljevalca, ampak je preslab, da bi se mu uprl; dela si utvare, da ne bi goljufal, če ne bi bilo zapeljevalca oziroma določenih okoliščin, ampak »človek je človek, in kdor še ni propadel, lahko propade« (17).

Nanj ga veže »potepuška nprav in še bolj usoda« (25) – v tem prepoznavamo elemente naturalizma, da je namreč naše življenje zapečatenost z rojstvom, da ne uidemo usodi, svoji naturi; lahko bežimo, a sebi ne

uidemo. Tudi *BARABA* ostane, v kar se je razvil, nazaj ni poti. Potepuštvu te zasvoji.

Tadej je individualist, ki noče imeti ničesar skupnega ne s plemiči ne z nižjim slojem. Sam sicer pravi, da je življenje zamenjal za svobodo, da mu ni treba upoštevati pravil, opravičila in izgovore išče v tem, da drugi nimajo »smisla za lepoto in spremembo« (31). V resnici ni svoboden, saj je obremenjen s preteklostjo – o njej govori redko, kadar se mu zahoče.

V resnici **pooseblja izkoriščevalsko družbo**, npr. nosečnost zapeljanega dekleta se da odplačati z očetovim denarjem; spi, je in pije na tuj račun itd. Vodijo ga misli: »Glavno je, da koristim samemu sebi. Ako hočem to doseči, morajo izginiti vse druge okoliščine in človek se mora preleviti v lopova« (14). in »Ako si sit, ne kljuje vest, če si gladen, čutiš vest« (25).

Med proletarci je tudi delavec na zemlji – kmet. V noveli *BORBA* Vorančev oče predstavlja **moškega**, ki je v večnem STRAHU za preživetje, v večni, vsakdanji, težki »borbi za kruh« (58, 64), še toliko bolj, če ima družino. To je »borba, trda, ubijajoča um in živce, večna, brezupna, skoraj podobna gradnji hiše v pravljici, v kateri so ptice v kljunih donašale gradivo« (71). Bori se na tuji zemlji, od koder ga lahko vsak trenutek preženejo. Zaznamovan je s trdoživostjo; po vsaki preskušnji takoj vztraja dalje, npr. ko je po toči ob pridelek, pravi: »Bog je dal, bog je vzela!« (67) in gre orat za ajdo. Tako spet začne »polagati upanje in trud svojih rok naravi v naročje s tisto vernostjo in vdanostjo, kot bi se ne bilo zgodilo nič« (67). V resnici je od narave »popolnoma odvisen«. »Trepot siromašnega poljedelca je uničujoč« (64), pravi Prežih.

Borbo zmaguje v veri »v boljšo bodočnost z vero sončnotoplega optimizma« in v upanju na lastno

Cerkev sv. Marjete v "Prežihovih" Kotljah.

(Foto: Andreja Čibron - Kodrin)

zemljo. Prežihov oče pravi: »Kupil bom lastno zemljo in hišo, da bom vsaj na svojem umrl!«(71).

Nicinar je **hlapec**, ki je zadovoljen s svojo usodo, če ima dobrega gospodarja in mu ta dovoli do smrti ostati pri hiši. Verjame, da je vsak svoje sreče kovač, in ne verjame v usodo (Lukač v Barabi.).

Vorančeva mati je predstavnica **ženske**, ki je dobra, varčna (za reveža vse premalo) in zvesta. Opravi vlogo posrednice pri oskrbniku, ko mož krade steljo. Vdana je v trpljenje, ki ga premaguje v večernem ihtenju in molitvi. Njene besede ob smrti hčerke Ane izražajo resnično trpljenje: »Srečna je, da jo je Bog rešil pozemskega trpljenja [...] Bolje je umreti, nego živeti življenje, kakor ga živim jaz. Ančka je srečna!« (71).

Tudi Vranec je bil **otrok**, ki je, kot pravi Kolarjeva (1981, 302), iskal **pot iz nicinstva**. Ob ranem in težkem delu je trpel. Sam pravi: »V tem sem postajal zakrknjen, mrk, malodušen in boječ, začel sem zgodaj sovražiti družbo ljudi in vse okoli sebe« (56). Spremljal je starše v njihovem trpljenju in beremo lahko: »[...] čul sem pokanje njegovih kosti (50), čul sem, kako škripljejo njegove kosti (51). Bal sem se, da bodo noge skočile v bokih iz sklepov in da se bo razsul pod živinskim tovorom« (51).

Skozi vprašanja o tem, zakaj nimajo lastne zemlje in zakaj se svet deli na bogate in revne, se je oblikoval Vrančev **odnos do Boga**. Materina razlaga, da je Bog pač naredil tako, ga ni zadovoljila. V družini so veliko molili; posebej mati, in kadar se je njihova borba bližala robu propada ali smrti (npr. ob prihajajoči toči, pred smrtjo krave in smrtjo sestre Ančke (68)). Takrat je oče zahteval predvsem od otrok, naj molijo; sam se je namreč imel za grešnika in ni upal, da bi njemu Bog molitev uslišal. Vrančeva molitev je bila v takih trenutkih apel božji pravičnosti in usmiljenosti, kot otrok je zahteval od Boga, naj jih ne muči.

Prežih Boga ne zanika, ampak njegovo razumevanje temelji na otroški logiki; učili so ga, da je Bog dobrotljiv, usmiljen in pravicoljuben. Njegovi starši so dobri, pa trpijo. V njem se je dvigovala jeza nad krivičnim svetom in Bogom, zato njegove ironične pripombe; npr. »Odobral sem ga le zato, da je vsak sedmi dan v tednu odredil počitek« (52).

Svet je razdeljen na bogate in revne in ta delitev vzpostavlja neenakopraven odnos višji proti nižji; npr. ob posmehljivih uradnikih, ki se prezirljivo, košato in nesramno smejejo (74), so delavci, ki čakajo na delo ali odpustek, in so tihi, plašni, boječi, vztrepetavajoči v upanju, ponižni, sklonjenih glav; bedasti pogledi izražajo malodušno suženjstvo (74) – take so brezpravne množice in tak je tudi Prežihov oče.

Odnos je zaznamovan z dvoličnostjo. Prežihov oče je bil preprost in ni znal občevati z gosposko; pred grofom ponižen, imenuje ga »gospod grof«, sicer »prekleti grof« (53); tak je tudi do oskrbnika (ta sicer spada v ovseno gospodo – kar pomeni nižja gospoda, slabša od višje), ki ga sicer sovraži iz dna duše, se ga boji in se ga ogiba (58), ga preklinja s psom (57),

hkrati redno sname klobuk pred njim, ga ogovarja in se mu prilizuje (58). Vranca je to »dušilo«, zdel se mu je »še bednejši kot sicer« (56), zato taka silovitost v preneseni rabi besede pes, ko **igro z besedami poveže z vsebino**: »potem je začel psovati očeta« in oče »je bil ob njem pasje ponižen« (61).

Ob srečanju z grofom se stopnjuje Prežihova zavest, da je »beden in umazan« in nesamostojen – spozna, da je njegov »oče suženj na grofovski zemlji« in »orodje v rokah brezvestnega grajskega oskrbnika, brezpravna stvar« in on je »sin sužnja« (57).

Očetova želja po lastni zemlji zato preide v Vrančev željo in se spremeni v »žejno žilavost za premoženjem, ki ga imenujejo kmetski egoizem« (57), in vso Vrančev nprav »je prevejal pohleven ogenj onemogle ambicioznosti, ki je zrasla iz večne želje obogateti in na ta način pomagati roditeljem iz bede« (57).

Druškovič (2005, 96) vidi vrednost novele Borba tudi v označevanju osrednjega lika, ko govori Prežih o temni strani svojega očeta; o svojem odnosu do matere, o »razburjeni brezumnosti« (66), ko se pripravlja k toči, očetovem licemerstvu in neiskrenosti.

Pisatelj razkriva tudi svoj dvom, skrite misli, notranji dialog – vse to kaže na posamezne, mogoče le trenutne, poteze njegovega značaja, na odnos do sveta (zaprtost, egoizem, želja po bogastvu).

Vloga narave

Kadar govorimo o Prežihovem pisanju, se vedno ustavimo ob njegovih **opisih narave**. V zbirki Povesti se srečamo z liričnimi idiličnimi opisi narave, ki so vedno protiutež slabosti polnemu svetu; npr.: »[...] dan pa je bil lep, poln življenja. Sonce je sijalo, žarki so se lomili ob vejevju, jesensko vresje po robih se je kopalo v sončini [...] Pri fari pa je zvonilo z velikim zvonom k povzdigovanju« (Baraba: 91, 92). Klemen pa okrade bivše gospodarje in beži.

Na drugi strani se srečamo s temačno stranjo narave – z dežjem, točo, mrazom, ki simbolizirajo in spremljajo usodne dogodke v človekovem življenju; npr. dan obračuna (odpuščanja delavcev) je neprijeten decembrski dan: »Strog mraz je šel do kosti« (Obračun, 94). V Borbi se Prežih spominja dne, ko so morali zapustiti Mihelje: »Spominjam se celo, da je bil tisti dan oblačen, hladen in pust, veter, ki je tožno vel mimo hiš, je stresal ovenelo listje z dreves ...« (49).

JEZIK

Prvim pripovedim so Prežihovi uredniki in kritiki očitali **neroden jezik** – v resnici je na več mestih uporabil prvine časnikarskega jezika, npr. v zvezi »najiminitnejši faktor« (38). Preden pripoved steče, se pojavijo mašila, npr. »v *bistvu* dandanes *itak* ne poznamo nobene razlike« (32). Svojih nerodnosti se je zavedal tudi pisatelj sam, zato se je ves čas trudil, da

bi izpilil svoj jezik. V nadaljevanju se bom posvetila bogastvu Prežihovega jezika v obravnavanih pripovedih.

Pisatelj jezik je slikovit in se kaže skozi bogato metaforiko. Veliko črpa iz naše folklorne dediščine; npr. primeri stalnih besednih zvez/frazemov so zapisani v slovarski obliki. Vsi so iz novele Tadej pl. Spobijan: zlesti do dela (11), gre iz roke v roko (43), gre dobro izpod rok (43), metati koga čez prag (44), osvojiti srca (44), od pet do glave (44), priti s kom navzkriž (45), iti pod ključ (45), delo prijeti v roke (45), noč in dan (46), imeti namazan jezik (18), vrniti se na pravo pot (46), na svojo roko (25). V isti noveli beremo še: »denarnica postane zopet jetična« (15), »Tadej je glasno dihal pesem spanja [...]« (28), »[...] sva jih imenitno obrila« (43) (ukanila) ali ko opisuje podobo Kristusa na križu: »suhih nog se je ovijalo siromašno zelenje žive trte« (48).

Srečamo se tudi s slikovito primero, npr. v Borbi: glas, kot bi narekoval oporoko (48); telo se maja kot pijancu (51); oči sijejo kot živo steklo (70); v črtici Za delom: kakor morski val se zganejo zadnje vrste naprej (73), prezirljivi smeh je kot ostro kamenje, padajoče na obraz (74), njena roka je mrzla in trepetajoča, ohlapna kot cunjca (77).

Naj izpostavim še živalske frazeme, ki so pri Prežihu pogosti: buljila sta vame kot junca (11); še hujših izrazov sem vaju o sebi, vaju sem jih kot vol udarcev (39); kakor kača se je privijala k meni (37); kakor klop se drži delavca Pravice (95); kakor poparjen pes je možic sledil nama iz pisarne (97); dela ko živina in kvari delavsko disciplino (14); Bil je grozen v svoji jezi, kakor razkačen gad se mi je zdel (101).

K posebitvam se Prežih zateče, ko opisuje naravo, npr. v noveli Tadej pl. Spobijan: »kakih dvajset hiš se je stiskalo na kup« (23), »nad vhodom neke hiše se je klanjal mlad smrekov vršiček in naju pozdravljaj« (23), »nizko k zemlji se je sklonil mrak« (30) in »Tiha, karajoča misel je bila, nemirna, nejasna, ki se je izgubljala v dalji in se je svinčenožka vračala nazaj v moje naročje, grenka kot vest« (19).

Posebno težo nosijo okrasni pridevki, saj zaznamujejo pisateljevo doživljanje sveta; na eni strani »mrtvaška tihota, gluha tema, mrzlična groza, gola laž (20); velik bel grad (53), vroči umazani znoj (50), usodepolni hrib (65), razburjena brezumnost in blazna molitev (66); srdita neodjenljivost (73), zamolkla kletev, negotovo upanje, topi obrazi in malodušno suženjstvo (74), zamišljeno samozatajevanje (94)« in na drugi –

redkeje – njihovo nasprotje: »radoval bi se belega dne (29), živi ogenj poželenja (51), sončnotopli optimizem (63), lahkoživa razboritost (73), božajoči sončni žarki (79)«. Skozi zapisane podobe izstopata dve: tema in sonce. »Življenje brez sonca« je Prežihu metafora za trdo, temno in težko življenje. Ko opisuje polje na Koglu, pravi: »polje je bilo obrnjeno od sonca proč« (50) – to je bil kraj, kjer je posebej mati zelo trpela. Zdi se mu, da sončni žarki pljujejo le »nad visokimi hišami« (79). Soncu nasproti postavi trpljenje na zemlji v borbi za vsakdanji kruh: »videl sem, kako mu pod sončnimi žarki .../... teče vroči, umazani znoj« (50).

Tudi sicer je nasprotje Prežihovo močno izrazno sredstvo, npr. »da so vse čestitke in vsi mastni izrazi le tihe kletve, izvirajoče iz zavisti .../...Oče in mati sta se tajala od sladkega ponosa, Simon in Štefanija sta bila trda od same vzvišenosti; le jaz se nisem mogel povzpeti do čustev, ki so navdajala druge« (36). Ko opisuje kruh, sošolčevega in svojega, poudarja razliko med bogatimi in revnimi: »njegov visok, bel, moj nizek, črn in droben, poln osja in plev« (58).

Pisatelju v opisih in oznakah ni tuja sopomenskost, npr. ko govori o cilindru: »Imenitna pokveka je moj

Spomenik Prežihovemu Vorancu na Preškem vrhu.

(Foto: Andreja Čibron - Kodrin)

cilinder, res .../Stvarica je navajena vsega, barabije in salonov« (24).; beznica je glasovita tržaška luknja (77); grajski oskrbnik je »neprijetna prikazen, kratkega, debelega života« (57) in »[...] zaželel sem si moči, da bi šel in bi strl kosti onemu debelemu človeku« (49). Pridevnik debel-a ima vedno negativen pomen; npr. tudi v prikazu očetovega trpljenja: »Debele žile na njegovih močnih rokah so zabrekle in skozi se je natanko videla valujoča kri« (51). in v črtici Za delom, kjer ima vratar pred tovarno debelo, napihnjeno glavo (74).

S ponovitvijo besed pogosto stopnjuje vsebino, npr. »Prijetno je bilo [...] opazovati, kako zjutraj zapljuje z novim dnem novo življenje po prostorih« (28); »večno hladen in mračen je, hladno in mračno je tudi moje življenje« (49); »njegov zoprni obraz je bil še bolj zoprni« (101).

V iskanju svojega izraza uporabi nenavadne besede in besedne zveze, npr. za zmedo, nered uporabi ekspresivno besedo homatija (38), enako zaznamovano za dajati močne hripave glasove, ko pravi »je krehetal zlobno« (40), namesto starejši sem bil ali rasel sem, pravi »čim večji sem prihajal« (56). Glagolom daje nove pomene, npr. »tudi on je srečno pripravil za menoj« (21).

Da bi poudaril grobost življenja v nicini, zanjo izbira grobe besede. V vseh zbranih pripovedih se srečamo z besedo in njenimi sopomenkami, ki posebej zlo: vrag/hudič/zlodej/satan; npr: satanski smeh (19), vrag krvoločni (40) – misli na Žida, ki mu je pobral pol pododanega denarja, vrag vzemi sireno in tovarno (13), »vrvi zaslužijo, kakor sem rekel, vragi« (19) – misli na delodajalce, »Hudič,« je siknil Tadej (20), »vražja tatiča« (34) – imenuje Tadej svojega brata in sestro; »Kaj zasmehuješ, zlodej!« (75); vrag me je zanesel v tujino (86) in »Beži k vragu!« (102). V zvezi z naslednjimi primeri iz Borbe že Kolarjeva (1981, 303) omenja značilne stavčne strukture, v katerih se zgosti nemir v človeku in strah pred naravo. Gre za enodelne, pretrgane stavke z osupljivimi vsebinskimi obrati od preklinjanja k molitvi in prošnji. Npr.: »Hudič bo (grofa) vzel ravno tako kot mene! S hudičem je najbrž mislil smrt [...] (53); O ti hudič, ti neusmiljeni! O za Boga! (66); O hudič! Je že v Macigojevem! (65); O hudič! Toča, toča! (66); Vse bo hudič vzel! ... Vse je pri vragu! ... Devet hudičev! – Zdaj smo pa berači! O Bog, ti še odvrni nesrečo in pomagaj nam! (66)«.

Ena grobih besed je tudi znoj; uporabi jo ob mučeniškem delu, ob strahu, smrti, ko »znoj curkoma lije po obrazu« (64).

Ko označuje brezpravno množico, uporabi glagole: se krohota, se roga, se (zaničljivo) reži (72-74). Podobno tudi, ko govori o Tadeju; ta se krohoče, roga, posmehuje, se reži, njegov obraz je poln hinavščine, robato preklinja, se lokavo nasmehne in bahavo bobna s prsti po mizi. Govori porogljivo, premeteno, ravnodušno, pomilovalno, surovo, neusmiljeno, rezko, prvoosebnega pripovedovalca zavrača z nedosegljivim

sarkazmom. In nenazadnje pisateljeve nazore pobija s svojim surovim temperamentom, pobija stare in zavrača nove pomisleke (Vsi primeri so od strani 13 do 25.). Najbrž ni naključje, da je Tadejev priimek Spobijan. Koren besede je -bit- in iz njega lahko tvorimo pobiti, pobijanje, pobijalec/ubijalec. Ime je pravo za literarnega junaka Tadeja, ki je ubijalec duš, lastne in vseh, s katerimi pride v stik.

Tudi priimek barabe Cepin je morebiti tvorjen z namenom. Lahko gre za ostro orodje z železno konico za premikanje hlodov, verjetneje pa je, da gre za besedno igro, v kateri je pisatelju za osnovo služila beseda »capin«, ki ji je spremenil samo črko. Capin je po SSKJ (1980, 232) v ekspr. rabi malopriden, malovreden človek, kot psovka pa tudi postopač, potepuh, berač – kar popolnoma ustreza junaku Barabi.

SKLEP

Tudi pisateljeve prve pripovedi so vredne branja. Iz njih so zrasle vse kasnejše, ki jih poznamo in imamo radi. V nas obudijo marsikaj, kar smo že pozabili, govorijo nam resnico o svetu, ki se vedno enako vrti, samo igralci so drugi. Kolarjeva (1981, 301) pravi, da gre za »umetnostno sporočilo o človeku v stiski«.

Skrozi zbirko Povesti pisatelj govori še o tem:

- kako težko je prositi odpuščanja in poravnati dolg in v zvezi s tem, kako kratek rok imajo naše obljube (Tadej pl. Spobijan);
- da ko se navadiš prvega greha, lažje nadaljuješ z drugim (Baraba);
- da je boljše s petakom srečno pobegniti, kakor pa s tisočakom priti v roke sodniji (Baraba);
- da v pijanosti govoriš neumnosti (Baraba);
- da veliko damo ljudje na nazive; avtomatsko postanemo »nekaj višjega, v resnici pa smo lahko slabši« od sočloveka (Tadej: 32);
- da morajo siromaki požreti marsikaj, kar drugim ni treba (Borba: 62);
- kako se »dajo izkoriščati le pošteni ljudje in prismojeni, ne pa lopovi in premetenci« (Tadej: 14);

● kako se znamo ljudje pretvarjati, ko služimo svojim prikritim namenom (Tadej lahkoživec proti rešitelj, dobrotnik);

● kako sodimo ljudi po zunanosti (k razcapani obleki ne sodi nemška beseda – znan motiv tudi v kasnejši črtici Dobro jutro), (Borba: 32, 53);

● da otroci ponavljajo besede, ki so jih slišali od roditeljev (Borba: 57);

● da so naši družbi potrebni ljudje različne vrste. »Kadar bo svet tako popoln, tako dovršen, da ne bo potreboval v svoji sredi potepuhov in barab, tedaj bo propal« (Tadej: 46). Gre za dialektično nasprotje dveh svetov, ki eden brez drugega ne more obstajati; – če hočemo to odpraviti, se mora družba spremeniti v koreninah;

● da je dejstvo, da »v naši demokratični družbi še vedno ločimo stanove, ne samo strokovno, ampak tudi rodbinsko« (Tadej: 32);

● da v resnici med ljudmi ni nobene razlike, »razen značajev« (32); tudi »Grof je in serje kot mi!« (53), je pojasnil razliko med modro in rdečo krvjo Vorančev oče;

● o nemoči otroka, njegovi pobožni želji, da bi bil močan in bi lahko premagal zlo (Borba: 49);

● o tem, kako pomembna stvar je upanje »misel na vesele dni prihodnosti iz njiju ustvari otroke« (Tadej: 39).

Prežih je od prve do zadnje strani **zavezan lepoti narave**, ki je v mestu ni: »To ni navadno življenje, to je pesem komaj slišnega šepetanja listja in igličevja, pesem nočnih ptic, nemirno plahutajočih med vejevjem, pesem slavcev in brez števila drugih klicev, jekov in vzdihov, ki nastajajo križem po goščavi in se zlivajo v harmonično melodijo dremotne uspavanke. Hkrati je zadišalo v zraku po smoli, po travi, mahu in zemlji ter po dimu. Sladka opojnost se je širila po gozdu ...« (30).

Iz te lepote rasteta pisateljeva navezanost in ljubezen do domače zemlje: »Lepo je bilo zunaj: nebo sivomodro, redki oblaki so krožili po svodu in žareli v soncu, ki je vstajalo iz svoje postelje; kot iz studenca tenki curki so lili njegovi žarki na vse strani. Skalnatih vrhov ponosnih gor so ovijali z njimi svoje glave, zelene planine in gozdovi so se kopali v njih, polje se je zlatilo. Navdušil sem se ob pogledu in se spomnil kmeta, ki zaužije zjutraj boren zajtrk in potem vriskaje odide na blesteče polje. Tudi jaz bi prijel za delo z

močnimi rokami, globoko bi dihal čisti planinski zrak, tudi jaz bi se radoval belega dne [...]« (29).; če ne bi zapustil svojega kmečkega sveta ... ali kot pravi Klemen Cepin v črtici Baraba o mladostnih letih, ko je služil pri Mihevu: »Lepo je bilo tedaj in morebiti bi bilo še, da me ni vrag zanesel v tujino (86). Ko bi bil jaz ostal, bi bilo morda še dolgo tako lušno, tako sem si pa sam zapravljal srečo (87). Veliko sem trpel na svetu in nikoli bi ne bil toliko, ko bi bil v domačem kraju ostal (89).« Njegova pokvarjena nprav se razneži le ob pogledu na naravo – domovino.

Prežihu se zgodaj rodi **ljubezen do zemlje**, in sicer že ko je »kot delavec prvokrat potočil znoj lastnega telesa zanjo«. Njegova filozofija pogleda na svet nam pravi, da je včasih treba zanemariti bistvo, ker je glavno nekaj drugega (32). **Za Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca je POEZIJA ŽIVLJENJA PREPROSTOST in ta ne glede na trdo borbo PRIHAJA IZ ZEMLJE** (31).

OPOMBE

¹Vse navedene strani veljajo za izdajo Lovro Kuhar - Prežihov Voranc, Zbrano delo 1.

² Marija Kolar je v zbirki Nicina zbrala Prežihove novele in črtice. V spremni besedi utemeljuje izbiro naslova s tem, da je pisatelj uporabil to besedo v zvezi: »To je bilo hrepenenje ljudi iz nicine za soncem.« Beseda nicina pomeni prostor, obrnjen od sonca, osoje. Tako Kolarjeva tudi ljudi, ki žive v globačah in na fretah, v dobesednem in prenesenem pomenu imenuje »nicinarji«.

LITERATURA

- Druškovič, Drago: Prežihov Voranc. Pisatelj in politik. Drava: Celovec. 2005.
- Kolar, Marija: Spremná beseda. V Nicina. Lovro Kuhar - Prežihov Voranc. Izbrana dela. Maribor: Založba Obzorja. 1981.
- Kuhar, Lovro - Voranc, Prežihov: Povesti. Zadrúžna založba: Ljubljana. 1925.
- Kuhar, Lovro - Voranc, Prežihov: Zbrano delo 1. DZS: Ljubljana. 1962.
- Ljubljanski zvon. Ljubljana. 1926. Str. 130.
- SSKJ A-H. DZS: Ljubljana. 1980, 232.
- Sušnik, Tone: Prežihov album. Založba Borec: Ljubljana. 1983.

RAST OSNOVNOŠOLSKEGA BRALCA V STIKU Z UMETNOSTNIM BESEDILOM

Mag. Marija Vačun Kolar

UVOD

V svojem razmišljanju želim v obrisih predstaviti predmet moje knjige "MLADI BRALEC", ki raziskuje možnosti jezikovne rasti osnovnošolskega bralca v stiku z umetnostnim besedilom, in ugotavlja, katere jezikovne možnosti se šolarju ponujajo ob navajanju na branje in vstopanju v leposlovje in kako jih more izrabiti ter z njimi sooblikovati svoje jezikovne in bralne zmožnosti, kot je v oceni dela poudaril profesor Matjaž Kmecl. Hkrati moram povedati, da svoje razmišljanje soočam z žgočimi, v dnevnem časopisju aktualiziranimi, vprašanji o branju in naši bralni pismenosti.

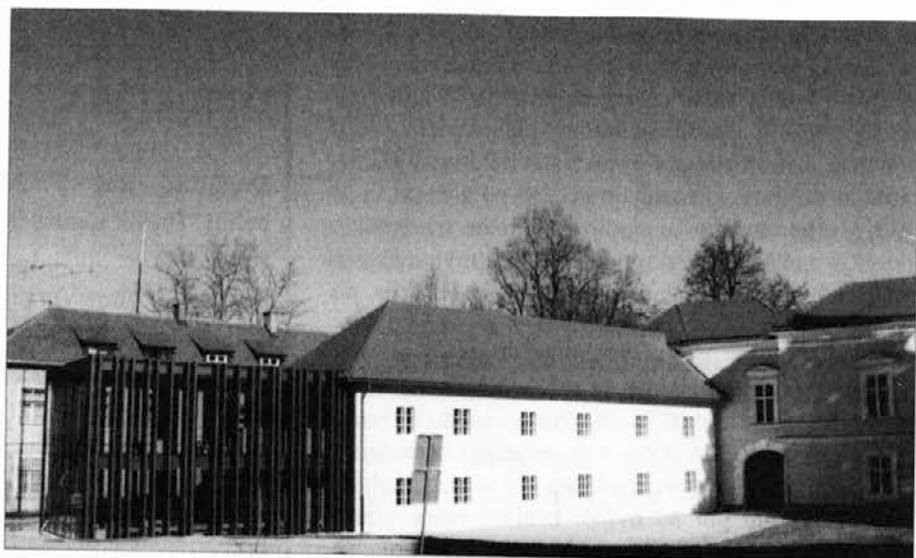
Besedilo sem razvila na treh stopnjah in ga oblikovala v treh delih, in sicer: najprej bom spregovorila o branju kot jezikovnem dejanju, nato bom predstavila nekaj najvažnejših vsebinskih poudarkov v knjigi in nazadnje strnila misli o součinkovanju / interakciji med bralcem in umetnostnim besedilom.

BRANJE – JEZIKOVNO DEJANJE

Branje leposlovja je lahko užitek in ne kakšno psihotično dejanje vase zaprtega in svetu odtujenega človeka, ki ždi in sanjari pa morda tudi bere v štiri kvadratne metre velikem prostoru, kot pravi Tina iz televizijske oddaje *Knjiga mene briga*. Branje literature je lahko veselje, tolažba, pa tudi polemika ali pa najgloblji, celo

svetovnonazorski spor, pomiritev in potrditev – mnogokrat pa je branje še tako zabavnega besedila muka, stiska, jecljava in opotekajoča hoja in brodenje čez mrtvo reko človekovega bivanjskega podtalja, – približno tako pravi novinarka Dela B. Hanuš, ki skupaj s francoskim pisateljem D. Pennacom in njegovim delom *Čudežno potovanje* (Lj. 1996) ugotavlja, kako otrok v predšolskem obdobju ob glasu staršev, ki mu berejo, odide na čudežno potovanje med črke, ki niso več na papirju, temveč so oživele in se spremenile v nov, zanj zaresen, vendar čudežen svet ..., a se ta pravljica ob vstopu v šolo konča.

Branje spremljajo takšna in drugačna čustva, razpoloženja in občutenja bralca oziroma poslušalca in kot nekakšen pokrov prekrivajo bralčevo osnovno in pravo ter v vsakem primeru jezikovno dejanje –, ki v zadnji fazi rezultira najgloblji psihofizični proces, kakršen je branje, in se na zunaj kaže kot nadvse zahteven (po)govor / dialog, kot je branje književnih del označil akademik B. Paternu v svojih razpravah *Kaj hočemo s poukom književnosti* (1983) in *Pot k dialogu* (1987).

V Koroški osrednji knjižnici dr. Franca Sušnika je tudi Pionirska knjižnica Leopolda Suhodolčana.

(Foto: Andreja Čibron - Kodrin)

Če na branje pogledamo z vidika recepcije, na kar opozarja tudi naslov oz. podnaslov knjige **Rast osnovnošolskega bralca v stiku z umetnostnim besedilom**, moram poudariti, da je **branje intimno jezikovno sporazumevanje z avtorjevim sporočilom – prikritim ali odkritim, v pesemski, pripovedni ali dramski obliki – in zmeraj je to individualno, kulturno ter civilizacijsko dejanje** zvedavega in ustvarjalno nemirnega človeka – kot bi mogli povzeti tudi po knjigi **W(olfgang) Iserja** *Bralno dejanje, Lj. 2001*, ki obravnava sprejemanje besedne umetnosti z vidika teorije recepcije.

Četudi smo navajeni razmišljati in govoriti o branju v prvi vrsti kot o doživljanju leposlovnih vsebin oziroma zgodb, se v svojem delu omejujem na **branje kot človekovo jezikovno dejanje**, ki je sicer intimno, a temeljno, saj iz njega raste ves svet, ne le književnost, tudi znanost in tehnološki napredek naroda in človeštva. Ne nazadnje v dokajšnji meri tudi naša država.

Čustveno dogajanje, ki bralca navdaja, je nadvse pomembno, motivacijsko pa je celo odločilno, a nazadnje se zmeraj izraža v bralčevem jezikovnem vedenju, kakor poudarja profesorica M. Grosman – predsednica SBD in recenzentka knjige – v prispevku za Delo 19. 9. 2005, str.11: "Vse oblike poučevanja pri vseh predmetih, tudi pri športni vzgoji potekajo v jeziku in z jezikom, in zato od učitelja zahtevajo reflektirano jezikovno dejanje in vedenje."

Naj povzamem nekaj izhodišč za razmišljanje iz intervjuja novinarja A. Čakša z Darko Tancer Kajnih (Sobotna priloga Dela, 27. avgust 2005):

a) "Učni programi, tudi za slovenščino, so še vedno preobsežni in niso dovolj funkcionalni. Več časa bi morali imeti za bolj poglobljeno predelavo določene snovi, dijaki bi morali imeti še več možnosti za izražanje svojih mnenj, spodbujati jih moramo k pogovoru." [...] In nadaljuje Tancerjeva:

b) "Slovenščina je še posebej zanimiva, ker pri branju, denimo, naletimo na določene vsebine, povezane z vrednotami, etiko, moralo. Ob takih pogovorih pa sem ugotovila, da so dijaki precej verbalno nestrpni do drugače mislečih. V zadnjih letih jih zato poskušam učiti strpnosti in konstruktivnosti v dialogu. [...]"

c) V osnovni šoli je bilo lani 140.000 otrok vključenih v bralno značko. V srednji šoli, to velja tudi za gimnazijce, pa je upad bralne kulture zelo opazen." [...] In še poudarja: č) "Slovenisti in drugi profesorji namreč opažamo, da je šolar, ki ima težave z branjem, v škrupcih z razumevanjem snovi tudi pri drugih predmetih [...]"

d) Šola je izjemno pomembna pri spodbujanju šolarjev k branju [...]"

e) Branje je kot nekakšna bralna piramida: krog bralcev nezahtevnega branja je zelo širok, potem pa se piramida vedno bolj oži. Na koncu ostane kot nekakšna diamantna konica le še peščica zahtevnih bralcev, sladokuscev, ki berejo Prousta, Kafko, Joycea ..."

Odrpta so mnoga vprašanja. Poskusila jih bom osvetliti, razumeti in morda nanje tudi odgovoriti. Naj začnem pri psiholoških in jezikovnih osnovah branja.

A. Branje je človekovo jezikovno dejanje od otroštva, od prvih začetkov, ko z razbiranjem glasovne vsebine in pomenov črk, povezanih v besede, povedi in le-teh v besedilo, postopno vsakdo sam oblikuje duhovni svet svoje osebnosti, se spreminja in raste ter preobraža druge. A to ni vse: okolje prek besedil neizbrisno vpliva in nas zaznamuje z rabo besedja, členjenostjo povedi, poudarki, naglasi in stavčno melodijo, s slogom svoje govornice, kakor že dolgo poudarja jezikoslovje. In človek bere s takšno dikcijo, kot govori – če se jezikovno ne šola. Senzibilnost, s katero otrok vpija z jezikom posredovani svet, in njegov svobodni pristop do razumevanja v besedilu oblikovanega sveta pa sta temeljna za to, do katere stopnje razvije svojo potrebo po ustvarjalnosti (besedni in nebesedni).

"Človek je bitje artikularne govornice," pravi **A. Trstenjak (1986)**, ker misel razčleni in jo odvaja od predmeta, od sveta. Vsakemu pojavu, predmetu se namreč trudimo določiti skozi misel in z lastnim jezikovnim dejanjem tudi **pomen (torej ne le vsebine) – npr.** v sporočilu povedi *Peter temu ni kos.* – Bralec si bo morda predstavljal, da *Peter ne zmore naloge.* ali da *Peter vaje ne more rešiti sam.*, velikokrat pa na določeni stopnji razvoja ne ve, da beseda "kos" v tej zvezi ne poimenuje niti "ptice" niti "kosa kruha".

Pri zaznavanju dražljajev iz zunanjega sveta – kar so pisna besedila – je bralcu **pomen** važnejši od predmetne vsebine oziroma v besedilu ustvarjene resničnosti, ker je samo njegov. In zmeraj, ko ob zunanjem dražljaju, ki je slušen, viden ali otipljiv, bralec ustvari predstavo in ji s svojim živim jezikom določi vsebino in pomen, **b e r e in s tem tudi jezikovno ustvarja.**

Določanje vsebine in pomena izbranemu sporočilu je človekovo duhovno dejanje, saj prek oblikovanih predstav nenehno vzpostavlja osebno razmerje do sveta z jezikovnimi izraznimi sredstvi žive govornice. Za tako zahtevno dejanje pa mora biti – še zlasti otrok – primerno motiviran.

B. Že nepričakovan glas je posamezniku lahko spodbuda za jezikovno tvornost, tudi ustvarjalnost. Navajam primer besedila – o njem je poročal S. Lodrant v *Koroškem fužinarju (št. 1, 1987)*, ki so ga na Koroškem v Železni Kapli peli in je danes vklesano v kamen. Postavili so mu spomenik v prepričanju, da gre za ostanke stare keltščine. Besedilo se glasi: ANTE PANTE POPULORE, / KOCEL, VRATA CVILELORE. Znamenito, stoletja staro besedilo je slovensko prilično latinskemu verzu iz psalma ANTE FACIEM OMNIUM POPULORUM / pred obličjem vseh narodov, dodan pa mu je priložnostni verz, ki ga je naredil nekdo mimogrede, ko je procesija ob svečnici šla mimo kmeta Kocla, kjer je verjetno kdo odprl škripajoča vrata, in "pesnik" je zavpil proti durim: "*Kocel, vrata cvilijo / cvilelore.*", saj v ljudski veri pomeni ječanje vrat trpečega človeka v hiši. Ta ustvarjalni posameznik je

s posnemanjem ritma in rime preoblikoval glagol "cviliti" v obliko "cvilelore" in z vključenim vzklikom znanega imena dosegel svojstveni sporočilni učinek, aktualnost in živost, spodbujeno s tako svečanostjo in – bi morda lahko rekli – nedotakljivim besedilom, kot je psalm. Seveda ima navedeno "slovensko" besedilo še drugačne, predvsem družbene, razsežnosti, ker je imela na Koroškem slovenščina zmeraj poseben položaj. A o tem ob drugi priložnosti.

Res je motivacija za branje, za tako nadvse zahtevno človekovo jezikovno dejavnost, ko predstave in misli uresničuje z jezikovnimi izraznimi sredstvi, ki so del njegovega sveta ali pa ne, zahtevna in večkrat vprašljiva v uresničitvi. V članku novinarja A. Čakša v Delu (19. sept. 2005) z naslovom *Motivacija za branje upada* smo lahko brali: 1073 učencev tretjih razredov, 1282 učencev sedmih razredov in 341 učiteljev je sodelovalo v raziskavi, katere avtorici sta Nataša Bucik z ministrstva za kulturo in Ana Gradišar iz Centra za svetovanje otrokom, mladostnikom in staršem. Ugotovili sta, da učitelji učencem pri pouku premalo berejo ... in da svoje znanje o bralni motivaciji ocenjujejo kot pomanjkljivo. Mlajši so bolj motivirani za branja ... , kot je povedala v intervjuju tudi D. Tancer.

Otroka najlaže motiviramo s sproščenim, igrivo svobodnim jezikovnim pristopom in poseganjem v besedilo že med branjem, če to ni poudarjeno recitativno. Bralec mora vedeti, kdaj in kako lahko branje prekinja, oziroma ga celo mora prekinjati, saj tako dokazuje svoje sodelovanje z besedilnim sporočilom, in prebrano vsebino dopolnjuje, nadgrajuje in aktualizira iz svojega **sobesedila**. Po televiziji smo lahko videli uro branja. Bila je drugačna, kot smo jih sicer privajeni. Dedek je bral pripovedko *Povodni mož v Tolminki*, vnukinja se je ob branju spomnila pripovedi o povodnem možu v Meži, in je branje prekinila, v poslušano zgodbo pa vpletla svojo. Obe je primerjala. Knjižna pripoved, posredovana z branjem, se je prepletla z narečno ... Nakar je sledilo vprašanje drugega poslušalca: "Kaj pa je bilo potem?" Dedek je bral naprej. Bilo je naravno in učinkovito.

Bralec naj ima možnost in priložnost pri branju jezikovno sodelovati in tako dejavno sooblikovati sporočilo besedila. To pa še ni vse: najvažnejše je, da ob branju / poslušanju bralec v svojih predstavah o sporočeni vsebini išče in oblikuje njen pomen, skladno z vsem svojim znanjem in spoznavanjem sveta ter z izkušnjami, ki jih je pridobil tudi z branjem prejšnjih besedil, kot pravi **M. Grosman** (*Zagovor branja*, 2004, str. 13).

Svojo moč predstavljalosti, ki je osnova branju, bralec razvija predvsem z vsemi oblikami jezikovne tvornosti: najprej z igrivostjo, sproščeno in jezikovno izvirno bodisi z igrivim rimanjem besed (*Nilček – rilček, Boža – roža ...*) bodisi z neobičajnim povezovanjem besed v povedi (*Cesta smeha se naj nikoli ne neha ...*) in s sporočilnim razvijanjem besednih zvez, ki jih je npr. sprejel iz književnega besedila in jih vtikal v lastno, izvirno sporočilo, kot smo slišali prej ob znamenitem koroškem primeru.

Vez med besedilom in bralcem je torej **jezik, s katerim je sporočena vsebina**. V živem spominu nam je še zgodba, kako so bralci odklonili branje povesti **F. Milčinskega** *Ptički brez gnezda* verjetno zaradi jezika in metaforike, ki sta današnjemu bralcu odtujena, kot mu je odtujena narava: o družini oz. domu kot gnezdju ne razmišljamo, govorimo in beremo več, še manj o otrocih kot ptičkih, begavčkih. Informacije o tem, da je to bilo socialno izročilo premnogim slovenskim generacijam, pa niso dobili, kakor tudi ne védenja o jeziku v povesti in čemu je drugačen od jezika

Mladi bralci so sodelovali tudi pri simbolični preselitvi koroške pisne dediščine v obnovljene prostore ravskega gradu.

(Foto: Andreja Čibron - Kodrin)

sodobnih literarnih del, npr. Dese Muck.

Ko se otrok nauči preoblikovati jezikovna znamenja (pa tudi druga, seveda) v predstave in jim zna določiti **vsebino in pomen**, postane bralec, in z

besedilom vzpostavi **INTERAKCIJO / MEDSEBOJNO SOUČINKOVANJE**. "Bralec s svojim jezikovnim znanjem naredi in oživi sporočilo besedila na enkrat, neponovljiv način," kot pravi profesor **M. Kmecl** v razpravi *Možnosti raziskovanja iz l. 1965*, in besedilo ga k temu spodbuja s svojo posebno umetnostno oblikovanostjo, kot priča besedilo "Ante pante". V knjigi součinkovanje med bralcem in besedilom označujem "bralčev stik z (um.) besedilom", "bralčeva uresničitev (um.) besedila" in "bralčevo sporazumevanje z (um.) besedilom".

VSEBINSKI POUČENI DELA "MLADI BRALEC"

Delo "Mladi bralec" stoji in sloni na naslednjih pojmi: **bralec, (umetnostno) besedilo, besedilna in zunajbesedilna resničnost, jezikovne in bralne zmožnosti bralca, razumevanje in ubeseditev prebranega**. Vsi ti pojmi so po načelu koncentričnih krogov razčlenjeni in zgrajeni v treh delih in sedmih poglavjih, ki vsa z več različnih zornih kotov obravnavajo součinkovanje med osnovnošolskim bralcem in sporočilom (um.) besedila, odpirajo različne možne pristope h književnemu delu in razgrinjajo možne jezikovne postopke, s katerimi se bralec na različnih stopnjah približuje besedni stvaritvi in vanjo vstopa.

1. Ob temeljnih pojmi dela naj poudarim naslednje:

A. Pomembno je, da se zavedamo – ne le v šoli in knjižnici, tudi doma, da je otrok tudi "**BRALEC**", in to v vseh položajih, tudi takrat, ko gleda samo slike po televiziji in v knjigi, ali pa takrat, ko začenja prepoznavati črke in sploh znake – kot sem že poudarila spredaj –, po tem pa ugotavljati njihove glasovne in pomenske vrednosti v časopisnih naslovih ali napisih na ulici in še zlasti tudi pri računalniških igrich. (Bodimo pozorni, saj vse več podatkov priča, da računalniška pismenost naših otrok ni bistveno prispevala k njihovi bralni pismenosti.) Francoski kritik Jean Paulhan je povedal: "Ko sem videl Braqueovo sliko Črnlnik, sem vzkliknil: 'Lokomotiva.'" S primerom želim povedati predvsem naslednje: vsaka dejavnost, s katero otrok preoblikuje znamenje v predstavo in s svojim jezikovnim znanjem izrazi vsebino in pomen, je osnova branju, oziroma je že **bralni proces, ki je nedvomno ustvarjalno dejanje**.

B. Drugo, kar upoštevamo, je, da bralec na vsaki stopnji svojega osebnostnega razvoja bere skladno s svojim **sobesedilom, da določa** vsebino in pomene prebranemu iz svojega sveta, znanj in izkušenj iz besedil, da vsebino in pomen knjižnemu delu določa z besediščem in skladenjskimi vzorci iz svojega domačega okolja, iz prvega jezika, ki je velikokrat narečje in za knjižno poimenovanje nima zmeraj

primerne izraza. Navajam Grosmanovo (Delo, 19. 9. 2005): "Šolarja branje leposlovja pritegne, ko prebrano poveže z izkušnjami iz svojega življenja." Povezovati svoj svet z ustvarjenim svetom besedila naj se bralec uči in nauči ob pomoči staršev, učiteljev in knjižničarjev. Po tem ko aktualizira knjižno izrazje s svojim besediščem iz domačega govora, ga pri morebitnem pisnem obnavljanju znova preoblikuje /"prevaja" v knjižni jezik. Ob tem postopku se običajno izgubi precejšen del besedilnega sporočila. Namreč otrokov doživljajsko čustveni svet kakor tudi svet njegove splošne razgledanosti sta odločilna za način in **kulturo branja**. Bralec se besedilu približa s svojim svetom, znanjem in jezikovnimi zmožnostmi, ko išče stik s sporočilom, ko kontaktira z **besedilno resničnostjo**. Ta pa je nemalokrat drugačna od njegovih izkušenj in doživetij, od "resničnosti", ki jo živi. Npr.: Sporočilo **Cankarjeve** povedi iz črtice *Zaklenjena kamrica: "Vsak človek ima v hiši svojega življenja posebno kamrico."* bi verjetno naši bralci sprejeli, kot da ima vsak človek v svoji hiši kakšen kabinetek. Zveza "hiša svojega življenja" zahteva razlago, saj vsebine in pomena opazne besedne zveze v besedilu ne najdemo v njenem prvem – premem pomenu, ampak ju moramo iskati za jezikovnim izrazom. (Kaj je "hiša svojega življenja"? – Dogodki in doživetja, kot se vrstijo od rojstva do smrti?) Ali na videz preprostejši primer povedi iz povesti *Bela griva (Rene Guillot): "Gospodar žrebčarne se je z visoke kobile ozrl na fantička [...]"* Zanimalo nas je, kaj si bralci četrtega razreda predstavljajo za besedo "žrebčarna". Vsebino in pomen so besedi, ki natančno poimenuje določeno realijo, ki sicer res ni tako vsakdanja kot npr. "štala" ali "svinjak", določili v številnih primerih z glasovno podobnim besedjem in svoje predstave ubesedili takole: "Žrebčarna je tovarna, kjer prodajajo žrebe." / "da je tovarna, kjer delajo žlebe; / da je to tam, kjer izdelujejo žrebičke; / tam, kjer delajo žeblice ..." Pomembno pa je, da so bralci ustrezno prebrali vsebino pomenotvornega morfema "arna" za prostor, kjer se kaj dogaja, medtem ko so natančnejšo vsebinsko pomensko določilo besede uresničili iz svojega izkušenskega sobesedila. Zadeli smo na globoka in pomembna vprašanja bralne refleksije, o kateri je tudi bil govor v že omenjenem časopisnem članku v Delu 19. 9. 2005 in je nanjo opozorila psihologinja, raziskovalka bralne pismenosti s Filozofske fakultete, Sonja Pečjak, ko je poudarila, da ni vseeno, kako bralec razmišlja o prebranem.

Pri branju se odpira dialog med **besedilno in zunajbesedilno resničnostjo na takšni ravni, kot so bralčeve jezikovne zmožnosti in iz tega dvogovora raste njegovo znanje, celo v njegove izkušnje, ki so na svoj način reflektirane, premišljene**.

C. Tretje določilo bralca je **estetsko bralno polje, ki postaja in ostaja bistvena – celo izkušenska – vsebina človekovega spomina**. Bralec ga ustvarja postopno. Vsebuje vrsto različnih jezikovnih znanj – od glasovnih do pomenskih vrednosti črk, besed,

povedi, besednih zvez in večjih besedilnih sklopov –, ob katerih se začenja bralec zavedati, kako je svet prebranega besedila drugačen od njegovih izkušenj in doživetij (Primerjajmo ubeseditev doumevanja besede "žrebčarna"!). Tako oblikuje svojo zavest o **estetski vrednosti branja**, o tem, da z branjem književnih del (še zlasti tistih, ki so oblikovana umetnostno) gradi estetske in kulturne standarde sebe kot Slovenca, ki pripada širšemu svetu in je zanj tudi odgovoren.

2. UMETNOSTNO BESEDILO. Tako poimenujemo besedno stvaritev z izrazom iz jezikovne stilistike "kot v sebi zaključen organizem, svet, ustvarjen z jezikovnimi in slogovnimi izraznimi sredstvi" (A. Ocvirk, *Literarno delo in jezikovna izrazna sredstva*, Lj. 1981).

Seveda v šoli besedno umetnost razlikujemo od otroške, mladinske, pustolovske, znanstveno fantastične, zabavne ... literature, ki pa je za oblikovanje in razvoj bralčevega bralnega polja in njegovih bralnih ter jezikovnih zmožnosti prav tako izjemnega pomena.

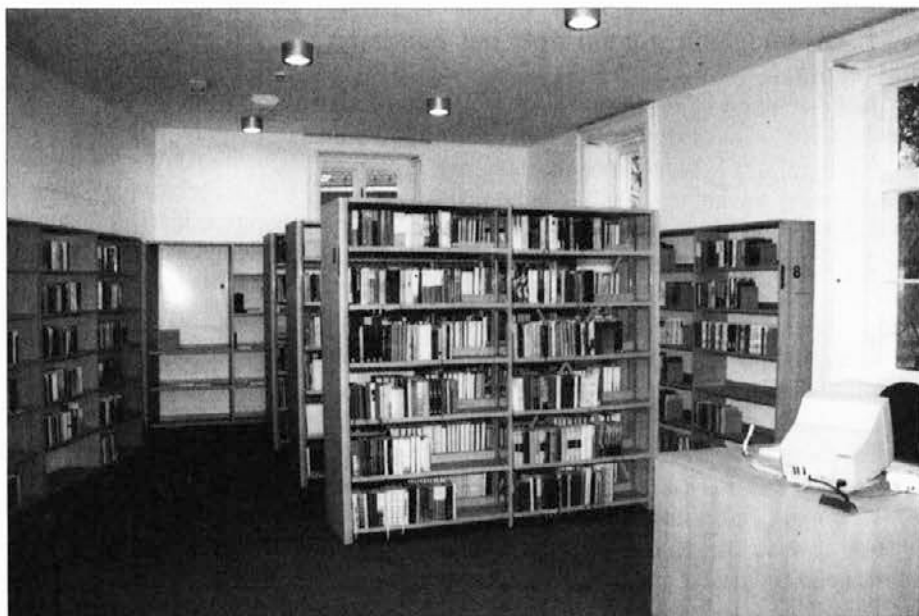
Umetnostno besedilo razpoznavamo po njegovi zunanji oblikovanosti kot pesemsko, pripovedno, dramsko – in po njegovi **notranji vsebinsko pomenski zgradbi**, ki jo določajo: glasovno zvenska podoba, izbira in sopostavitev besedja ter skladenjska ureditev v večje sporočilne enote. Bralec si šola posluh za jezik in občutek za to, kaj je besedna umetnina in kaj ni, ob vsakdanji jezikovni rabi, ko besedilo vsebinsko in pomensko razklepa in prilagaja, oziroma ga tudi jezikovno preoblikuje primerno svojemu sobesedilu.

Npr.: "Pot je dolžina tira." / Pot je cesta, po kateri se gibljemo iz kraja v kraj. – v primerjavi s povedmi in z zvezami: Življenja je pot. > Življenja pot < Življenjska pot ... Pot je spoznanje > Spoznanja pot; Pot učenja ... V prvi povedi bralec lahko prebere vsebino, ki je v besedju, urejenem v poved "Pot je dolžina železniške proge.", medtem ko v zvezah – "življenja pot", "pot spoznanja" – poleg vsebine v besedah išče tudi sporočilo, ki je za besedami, to je misel, idejo, ki jo opazna zveza besed sproži v bralčevi predstavi in zato lahko vzbudi več različnih možnih sopomenov in asociativnih sporočil.

Za branje in razpoznavanje umetnostnih besedil od neumetnostnih zvrsti je pomembna izbira ustreznega bralnega procesa oziroma primerna bralna strategija. Opazamo, da v šoli običajno prihaja do dvotirnosti med branjem strokovnih učbeniških besedil in branjem leposlovja – še posebej pesemskih besedil. Oglejmo si rabo in izrabo besede "pot" v pesemskem besedilu in v učbeniku fizike za 7. r.!

Pesnik **O. Župančič** je napisal v pesmi *To je tako* naslednja verza:

"Pojdi moj sinko na pot, / na življenja pot ..." Nas zanimata vsebina in pomen opazne besede "pot" – ki izstopi, ker jo je pesnik ponovil v nenavadni zvezi "na življenja pot". Primerjajmo njeno rabo in izrabo v učbeniku fizike za 7. r., ki "pot" označi takole: "Pot je dolžina tira, ki jo prehodi gibajoče se telo med dvema točkama." Bralci niso pozorni na to, da je v različnih besedilih ista beseda pomensko (sporočilno) uporabljena različno. Četudi natančno poslušajo, imajo težave pri oblikovanju ustreznih predstav o prebranjem / slišanjem. V verzu se beseda "pot" ponovi in naj bi tudi zato vzbudila bralčevo pozornost, saj pesnik s ponovitvijo poudari in natančneje določi njen pomen, ko skuša sporočiti, da je "pot" potek človekovega življenja, natančneje – njegovega sinka. Bralec opozori, da za besedo "pot" naj ne prebere samo pomenov, da je to cesta, železniška proga in podobno, ampak nekaj, na kar ga spomni v sobesedilu, ko pravi:

Prenovljena notranjost Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika.

(Foto: Andreja Čibron - Kodrin)

"Varuj moj sinko se zmot, / življenja zmot." Pesnik preseneti z nenavadno sopostavitvijo besed. Kaj bo bralec za besedami "videl" in prebral, je odvisno od njegovih predstavni, bralnih in jezikovnih zmožnosti, pa tudi od njegovega ustvarjalnega hotenja. Nedvomno pa mora sporočilo besedila prebrati in doumeti z več

zornih kotov hkrati: "življenja pot" = gibanju, dolžini, varnosti, miru, sreči – neki harmoniji in celostnosti, kar vse more razumeti šele kot protipomen zvezi "življenja zmot" iz sobesedila pesmi.

Če smo natančni v primerjavi in opazovanju oblikovanosti sporočil obeh povedi, lahko ugotovimo, da fizikalna / strokovna definicija "poti" izrazi enako sporočilo kot pesnikova verza, le da ima izbrana beseda "pot" enkrat samo en – premii pomen (kot ga definira B. Paternu), in poimenuje "dolžino tira, ki jo opravi gibajoče se telo", medtem ko ima beseda v pesmi poleg osnovnega pomena, "da je življenje gibanje od ene do druge točke", še vrsto **sopomenov, pomenskih prenosov in metaforičnih vrednosti.**

Pomembno je, da se bralec zave različnih postopkov pri branju strokovnih in umetnostnih besedil, da jih med seboj primerja, išče in najde v njih skupno in različno sporočilo, hkrati pa se zave, da bere različne zvrsti istega – slovenskega – jezika.

INTERAKCIJA / MEDSEBOJNO SOUČINKOVANJE MED BRALCEM IN UMETNOSTNIM BESEDILOM

Bralčevo moč jezikovne izraznosti, ki se pri oblikovanju besedilnega sporočila preizkuša in sooblikuje, označujem (kot sem že ob najavi problema navedla): bralčeva uresničitev besedila in bralčevo sporazumevanje z besedilom in delo z um. besedilom, ki se udejani v načrtovanem vzgojno-izobraževalnem procesu.

A. Bralčeva uresničitev (um.) besedila

Če se sporočilo umetnostnega besedila uresniči in oživi v stiku z bralcem, pomeni, da so način in globina sprejemanja besedilnega sporočila in jezikovne zmožnosti bralca v medsebojni odvisnosti. Otrok – bralec se stopnjema približuje leposlovnemu – pa tudi vsakemu drugačnemu – besedilu.

Najprej prek glasovno slušnega in optičnega vtisa vzpostavi v sebi estetsko zadovoljstvo, ki ni zmeraj zadovoljstvo, lahko je le vznemirjenje ali celo odpor. Ko npr. prebere ali sliši pri branju besedila besedo: "Tat!", se bo morda odzval, kakor da je obtožen on ali njegov bližnji za storilca. Bralec se šele uči ločiti **besedilno resničnost** od svojega sobesedila, svojih izkušenj in doživetij, torej **od zunajbesedilne resničnosti.** Ko vzpostavi v sebi ločnico med svetom besedila in svetom zunajbesedilne resničnosti, se nekako notranje svobodnejši vrne k ponovnemu branju **in skuša aplicirati / prenesti sporočeno vsebino na svoje izkušnje, ki jih je že pridobil z branjem; poskuša sporočilo ozavestiti kot svoj svet in svojo izkušnjo.** Hkrati ugotavlja, koliko in do kod se more z besedilnim sporočilom izenačiti, kaj iz njega

sprejme za svoje in česa ne. Postopno razvija ob branju kritično misel in vzpostavlja z besedilnim sporočilom dialog, ob katerem že začenja zavestno širiti lastno bralno polje, poglobljati in bogatiti svoje bralne izkušnje, sestavljene tako iz jezikovnih izraznih sredstev literature kakor iz lastnih misli o prebranem. Na tej stopnji se morda odpre za izvirno, samostojno oblikovanje besedila.

Ob branju umetnostnega besedila ni zmeraj preprosto uresničiti prenosa sporočila in vseh identifikacijskih stopenj. Na primer v Cankarjevi povedi "Vsak človek ima v hiši svojega življenja posebno kamrico." bi osnovnošolski bralec sporočilo verjetno doumel bolj ali manj na površju, ker ga prefinjena podoba "hiša svojega življenja", vezana na določeno življenjsko filozofijo, ne bi vznemirila in pritegnila, nikar da bi jo vsebinsko in pomensko določil ter prenesel nase v intimnem dialogu. In od tod do površinske sodbe o Cankarjevem "teženju" ni daleč.

Včasih pa je besedilo – tudi umetnostno – oblikovano tako zahtevno, da moramo proces branja preplesti z izpisovanjem opaznih delov in pisno členitvijo oziroma pisnim preoblikovanjem posameznih segmentov. Rado se to zgodi pri sprejemanju starejših besedil, tudi pregovorov. Npr.: *LACNA VRANA SITO PITA.* Bralec mora najprej določiti predmetno vsebino predvsem samostalniku "vrana" v sobesedilu, ker ne pomeni samo ptice. Težava se stopnjuje še zato, ker je besedilo oblikovano ritmizirano in strnjeno in je v ponovitvi sam. "vrana" izpuščen. Tako bralcu ni jasna predstava o vsebini pridevniške besede "sito", ker je v tožilniku ž. sp. brez odnosnice in je povezana z glagolom "pitati". Zgodi se, da besedo "sito" aktualizira s samostalnikom "sito" > rešeto, ne pa z zvezo "sita vrana". Tudi vsebina glagola "pitati" je današnjemu bralcu odtujena. Težko je prebrati sporočilo tako oblikovanega besedila tudi zaradi nerazumevanja okoliščin, v katerih je nastalo. Kako naj desetletni bralec doume prenesene pomene besed (vrana, pitati, sito ...) in družbeno sobesedilo tako oblikovanega sporočila? Postopki branja in aktualizacije starejših in umetnostno oblikovanih besedil so zahtevni, vendar nujni, če želimo z besedno umetnostjo vzpostaviti in vzdrževati, pa tudi ohranjati kulturne in estetske standarde slovenskega naroda.

B. Bralčevo sporazumevanje z (um.) besedilom

V čem nadgrajuje bralčevo uresničitev um. besedila? Tako označujem nekatere možne jezikovne postopke, ki so v knjigi razviti – včasih samo nakazani –, in bralec z njimi na svoj način in z jezikovnim znanjem, ki ga premore, s svojim svetom vzpostavi dialog s sporočilom besedila, ko bere ali posluša in se z njim strinja ali ne, ko povedano v mislih (in besedah, povedih) preoblikuje skladno s svojimi

jezikovnimi zmožnostmi in sobesedilom; ko sporočilo besedila morda dopolni, širi ali kako drugače spreminja; ali pa se ob branju popravlja, ko se uči, tako da ga s svojimi miselnimi vzorci členi, širi in krči, ali pa dopolnjuje.

Ob branju uporablja različne jezikovne postopke, kot so npr. zamenjava, primerjava, opis, dopolnitev, besedotvorno preoblikovanje ... zato, da ima miselno oporo za razumevanje in ubeseditev opaznih delov sporočila, medtem ko išče in večinoma tudi najde neizrečeni smisel.

Primer uganke: **J. Šmit**, *Majčkeno drevo, / a veliko čudo, / cvetje nad zemljo, / sadje pa pod njo.*

V drobni obliki besedila, kakršno je uganke, sta vsebina in pomen določenega predmeta izražena posredno in ji mora bralec določiti smisel z logičnim sklepanjem in opazovanjem oziroma z razumevanjem navedenih dejstev.

Bralci so posredno poimenovano predmetnost doumeli, jo poimenovali enobesedno, jo opisovali in se izrazili v povedih: krompir / To je krompir. // Čebula / korenček / redkvice / pesa // korenike / korenine // sadje na drevju / da ima sadje na koreninah / z drevesa odpadlo sadje / cvetje // z odpadlim sadjem / zvončki / to je zvonček / borovnice / borovničev grm // roža / hmelj / jelka // drevo / narobe drevo.

Neizrečeni, pesniško prikriti, del sporočila bralec odkriva po čutno čustveni in razumski poti. Ko išče pot do razumevanja zamolčanega sporočila / smisla uganke, naj bo pozoren na vse besede in si jih zapomni ter jih vključi v svoj bralni spomin. Vsebino in delne pomene besed naj smiselno poveže. Šele tako sintetizirano sporočilo besedila more primerjati s svojimi izkušnjami in sobesedilom, da lažje ugotovi neizrečeni smisel uganke. Od osemindesetih anketiranih otrok četrtilnih razredov jih je trinštirideset doumelo smisel besedila. Polovica jih je pri branju upoštevala samo pomene prvih dveh vrstic in zato oblikovala pomanjkljive in neustrezne predstave.

Čemu je potrebno iskati smisel tako oblikovanih sporočil? Bralec besedil, oblikovanih z izraznimi sredstvi njegove materinščine, more razkrivati prikrita, posredno izražena sporočila, saj mu je le v maternem jeziku z umetnostno oblikovanim sporočilom dostopna celostna podoba sveta, ki mu pripada tudi sam. Samo tako more oblikovati najgloblje intimne plasti svoje osebnosti – kulturo čustvovanja, mišljenja in občutenja, ki je skladna s slovenskim ljudskim izročilom in jezikom.

Teže, pa ne manj pomembno, je vstopanje v starejša umetnostna besedila. Za primer vzemimo zgolj sintagmo iz **Prešernovega** soneta *O Vrba*: "[...] *da b' uka žeja* [...]" Bralec naj razklene ritmizirano zvezo in zazna narečno oblikovano glagolsko obliko ter jo preoblikuje v knjižno > da bi uka žeja > in spremeni zamenjani besedni red v navadnega > da bi žeja po uku > nato ustrezno zamenja samostalnik žeja, ki je rabljen v prenesenem pomenu, in dobi zvezo > da bi želja po uku; današnjemu bralcu tudi samostalnik "uk" ne pove dovolj, ker je starinski in ga ne zna besedotvorno preoblikovati v učenje, tako da ga zamenja z njemu bližnjim, npr. znanje > da bi želja po

znanju > ... Ob pozornem branju in jezikovnih postopkih more bralec šele iz sobesedila spoznati pravi, za besedilo ustrezni pomen zveze iz obeh verzov: "*da b' uka žeja me iz tvoj'ga sveta / speljala ne bila, [...]*" Nakar bralec oblikuje sobesedilo o razumevanju sintagme, na primer takole: Prešeren se je želel šolati, zato je odšel od doma, iz rojstne vasi Vrba, in se ji odtujil. To obžaluje. Tako je morda tudi zato izgubil vero in zaupanje v svet, kot je mogoče razbrati iz sporočila pesmi.

Tudi otroci iz vrtca so pogosti obiskovalci knjižnice, sodelujejo pa tudi na prireditvah (na fotografiji ob dnevu slovenskih splošnih knjižnic).

(Foto: Andreja Čibron - Kodrin)

Na stopnji sporazumevanja z besedilnim sporočilom ni dovolj razumeti vsebine in pomenov, tudi ni dovolj, da jih bralec prenese na svoje izkušnje in jih aktualizira z družbenim sobesedilom – torej z zunajbesedilno resničnostjo, prek vseh navedenih stopenj uresničitve besedilnega sporočila naj se dokoplje tudi do najglobljega smisla, ki je največkrat neizrečen. Sporazum – neke vrste jezikovno miselno in čustveno izenačitev z besedilnim sporočilom – naj bi dosegel s svojim jezikovnim vedenjem.

ZAKLJUČEK

S primeri sem želela sporočiti, kako se z branjem literature razvijajo bralčeve jezikovne zmožnosti (četudi nezavedno) in kako besedna umetnost spodbuja njegovo jezikovno ustvarjalnost. Praksa potrjuje prepričanje, da človeku na nobeni stopnji osebnostnega razvoja ni dovolj samo informacija o vsebini sprejetega sporočila, temveč da želi in potrebuje tudi pomen kot nujen vzgib ustvarjalnosti in podlage za oblikovanje lastnega jezikovnega obnašanja in sloga delovanja v družbi.

Opozorila sem le na nekaj primerov, obdelanih v knjigi, z željo, da bi v nji našli kaj uporabnega za pouk. **Hvala profesorici Meti Grosman in profesorju Matjažu Kmeclu, da sta knjigo pospremila na pot, in hvala založbi Cerdonis, ki je knjigo izdala, ter Blažu Prapotniku, ki jo je pripravil za tisk.**

BIOGRAFSKI LEKSIKON OBČINE PREVALJE

»Natisnjen je dokument zgodovinskega spomina«

Mag. Karla Oder

Na zadnji septembrski dan so v občini Prevalje javnosti predstavili novo knjigo – Biografski leksikon občine Prevalje, izjemno delo, ki razkriva korenine preteklosti, bogastvo večstoletne ustvarjalnosti ljudi iz občine Prevalje in tistih, ki so bistveno sooblikovali dogajanje na gospodarskem področju in v družbenem življenju ter tako občini Prevalje zapustili sledi lastne kreativnosti.

Biografski leksikon občine Prevalje obsega 700 strani, na katerih so zapisane osebne biografije in bibliografije, lahko bi rekli tudi osebne zgodovine, več kot 500 ljudi, doma s Prevalj, in tistih, ki so kako drugače povezani s prostorom ob reki Meži.

Avtorici Biografskega leksikona občine Prevalje Marija Suhodolčan - Dolenc in Greta Jukič sta naredili neprecenljivo delo ne samo za občino Prevalje, temveč tudi za slovensko laično in strokovno javnost. Občanom sta dali možnost spoznati delo in dosežke svojcev, sosedov in znancev, ljudi, ki jih srečujejo vsak dan, in tistih, ki ustvarjajo zunaj meja občine Prevalje. Na področju bibliografske stroke sta vnesli nove kriterije uvrščanja posameznikov v tovrstne publikacije. Pri izbiri uvrščencev se namreč nista omejili na stroge kriterije, ki jih je v prvih srečanjih oblikoval uredniški odbor, temveč sta z utemeljitvijo vztrajali, da je v biografskem leksikonu ob akademikih, znanstvenikih in raziskovalcih mesto tudi za ljudi, ki so vzbudili pozornost na različnih drugih področjih.

Tako sta rešili eno izmed dilem, ki jih ob nastajanju leksikona ni bilo malo. Dilemo, kako

zbrati podatke, sta rešili tako, da sta oblikovali vprašalnik, ki sta ga posredovali številnim posameznikom, društvom in organizacijam. Večina je izpolnjen vprašalnik vrnila, nekateri tudi ne, zato jih v leksikon nista mogli uvrstiti. Pri osebah izpred začetka 20. stoletja sta uporabili različne dosegljive vire in literaturo.

Ena ključnih dilem je bila preverjanje oziroma verodostojnost zbranih podatkov, kjer sta avtorici preprosto morali zaupati tistemu, ki je vprašalnik izpolnil in navedel podatke o določeni osebi. Pri drugih sta spet uporabili vire in literaturo, ki njima je bila dosegljiva.

Nemalo dela sta imeli z oblikovanjem člankov, ki so praviloma sestavljeni iz treh delov – biografije, bibliografije ter virov in literature. Leksikon sta zaključili z dodanimi zgodovinskimi preglednicami. **Martin Grum**, samostojni strokovni sodelavec specialist v humanistiki z Znanstveno raziskovalnega centra SAZU Ljubljana, recenzent pričujočega leksikona, je v uvodu o tem zapisal naslednje:

»Pisanje člankov za leksikon, ki želi biti sodoben, strokovno utemeljen priročnik z biografijami osebnosti, ki so k razvoju Prevalj in njene okolice prispevale svoj tehtni prispevek, ni lahka naloga. Pred pisca postavlja poleg posebnih leksikalnih zahtev, ki jim mora ustreči – najzahtevnejša je verjetno ustreznost stilna raba jezikovnih sredstev – tudi poznavanje osnovnih zakonitosti klasičnega zgodovinopisnega dela. Nič iz klasičnega zgodovinopisnega ustvarjalnega napora – od zbiranja, izbiranja in vrednotenja virov ter literature do posredovanja ugotovljenih rezultatov – mu ni prihranjeno.«

Z biografskim leksikonom avtorici javnosti dokazujeta pomembnost ne samo materialne kulturne dediščine, temveč tudi nematerialne, to

je tiste, ki je ne vidimo, ne tipamo, lahko jo občutimo v odnosu z ljudmi in skozi njihovo ustvarjalno moč in je kot duh, ki daje zagon novim generacijam. Ta silni ustvarjalni duh na Prevaljah, ki ga avtorici razkrivata v pričujočem delu, priča tudi o duhovni dediščini nekoč mogočne železarni v tem kraju. Z železarno se je že v 19. stoletju v veliki svet širila ustvarjalna energija s tega majhnega koščka zemlje.

K široko zastavljenemu cilju je avtorici gotovo vodila bližnjica do ljudi, ki sta ju imeli, saj sta skozi bibliotekarsko in pedagoško delo spoznali veliko ljudi in njihove ustvarjalne dosežke. **Greta Jukič** je vsa leta delala z mladimi na osnovni šoli Prevalje in že desetletja uspešno sooblikuje kulturni ter družbeni utrip v občini Prevalje. Njena ustvarjalna moč je segla tudi izven občinskih meja in se potrdila v številnih prejetih priznanjih. Greta Jukič ni samo avtorica, temveč je nosilka projekta Biografski leksikon občine Prevalje, je njegov motor, saj je skrbela še za realizacijo, da je vsebina sploh lahko prišla pred javnost.

Marija Suhodolčan - Dolenc je vsa ustvarjalna leta namenila strokovnemu knjižničarskemu in bibliotekarskemu delu v Koroški osrednji knjižnici dr. Franca Sušnika in je avtorica številnih bibliografij ter dobitnica številnih priznanj. V pričujočem biografskem leksikonu se zrcalijo njena skrbnost, natančnost, poznavanje lokalne zgodovine ter ljudi in predvsem velika strokovna širina.

Pri nastajanju biografskega leksikona so sodelovali **člani uredniškega odbora: Meta Boštjan, Hedvika Gorenšek, Marjan Gerdej, Jožko Kert, Tone Sušnik in Karla Oder**, avtorici pa sta vanj vtakli tisoče ur dela. Z vsa skrbnostjo in pozornostjo do ljudi sta zbirali podatke, jih preverjali in oblikovali zapise. Skozi osebno zgodovino ljudi postajajo Prevalje prepoznavne v globalnem svetu. V času globalizacije je biografski leksikon dragocen prispevek v zakladnico slovenske zgodovine, pomemben tudi v svetovni zgodovini.

Mag. Vinko Ošlak, pisatelj, filozof, publicist in prevajalec, ki kreativno sooblikuje tudi kulturni utrip na Prevaljah, je v Biografski leksikon zapisal tudi naslednjo misel:

»Z izidom prevaljskega leksikona se je v tem kraju nekaj zgodilo in nepreklicno

spremenilo. Natisnjen je dokument zgodovinskega spomina, ki ga ne bo mogoče več prezreti – in iz Prevalj, ki so bile vsaj zadnjih dvesto let bolj ali manj le furmanska, rudarska in industrijska naselbina, o čemer najbolj zgovorno priča vsakomur vidno dejstvo, da v svojem središču nimajo niti cerkve, kar je v evropskem naselitvenem območju prava redkost in posebnost, je z izidom te obsežne in temeljito pripravljene publikacije nastal zgodovinski kraj, se pravi kraj s posebno zavestjo, ki se mora v najkrajšem času nujno odraziti v drugačnem odnosu državnih in lokalnih oblasti in pomembnih ustanov do njegove kulturne dediščine in prav tako in še bolj do sedanjih kulturnih potreb njenega prebivalstva.«

Raznoliko vsebino in tehnično zahtevne zapise, zlasti bibliografije in navedbe virov ter literature, dopolnjujejo portreti in ilustracije. Zunanja podoba leksikona je delo **oblikovalca Igorja Senekoviča**, tisk pa so zaupali **Radu Žažetu**.

Biografski leksikon občine Prevalje je žlahtna knjiga, ki je v ponos vsem uvrščencem, avtoricam, stroki, občini Prevalje in vsem, ki so sodelovali pri njenem nastanku. **In naj zaključim predstavitev z besedami Martina Gruma**, ki jih je zapisal v uvodu v leksikon:

»Gre torej za izjemno bogato, z biografskega stališča pa temeljno delo v zakladnici koroške in slovenske kulture, ki bo pomembno vplivalo na nadaljnje raziskovanje. Tako priložnostni pisci in seveda širok krog drugih uporabnikov bo v njem našel marsikateri podatek in pogosto tudi oceno pomena posameznega ustvarjalca oz. ustvarjalnega dosežka.«

OPOMBA

Biografski leksikon Prevalje je bil predstavljen v »Muzejski zgodbi« na Koroškem radiu 10. 10. 2005.

Ciril iz Šentanela

ROMAN, NAPISAN S SRCEM

Marjan Kolar

Kot 61. zvezek Družinskih večernic celovške Mohorjeve založbe je leta 2004 izšel obszežen roman *Ciril iz Šentanela našega rojaka Rudija Mlinarja*. Spremno besedo je napisal Vinko Ošlak. To je nad 400 strani dolga zgodba o družini Cirila Marina, njegovih dveh ženah in devetih otrocih, njegovem garanju in godčevstvu pa o pisanju vaške kronike. Hkrati je roman o prvi polovici 20. stoletja v Šentanelu.

Rudi Mlinar, Cirilov prvi vnuk, je bil rojen leta 1950 na Dolgi Brdi pri Prevaljah. Njegov oče je bil rudar, mati gospodinja, rojena Marin. V osnovno šolo je hodil na Prevaljah in v Mežici, na ravenski industrijski šoli se je izučil za brusilca in postal strojni delovodja. Zaposlil se je v železarni, zdaj živi z družino v Brežicah.

Leta 1986 smo mu v Železarni Ravne izdali drobno zbirko črtic Pekoče zvezde. V spremni besedi sem takrat zapisal, da Mlinar ne prikazuje dram, ampak razpoloženja, ne silovitih strasti, ampak ujetost v večno zaporedje dnevov, noči in letnih časov. Tanek posluš za človekovo duševnost, sodoben izraz in dovolj solidno obvladanje pisateljske večšine so bile vrednosti tega izbora.

Leta 2002 sem v knjigi Tiskarjeva napaka in druge nagrajene zgodbe prebral Mlinarjevo črtico Vstopite, ki je prejela nagrado na enem od radijskih natečajev. Je močan zapis o molitvi v na pol razpadli kapelici.

Letos spomladi sem v Delu preletel kratko recenzijo Mežičana Milana Vogla, da je Mlinar izdal roman, ki je "pisan občuteno, se bere tekoče in kljub več kot štiristotim stranem ni razvlečen".

Seveda sem ga vzel v roke, ga na dušek prebral, potem se pa zamislil. Predvsem zato, ker ni skoraj nič podoben Mlinarjevimi črticami. Potem me je Ošlak podučil, da je Mlinar razen proze napisal kar trideset gledaliških iger, nekatere od njih z naslovi:

Najlepša dota, Beg, Temni trenutki, Postaja, Četrta božja zapoved, Mali oglasi, Trupla v kleti, Prešernov križev pot.

Zdaj sem najprej doumel, kako da so Mlinarjevi Šentanelci v romanu tako zelo zgovorni. Kar nič kmečko zadržani se venomer pogovarjajo, čustvujejo in modrujejo.

Potem se mi je zjasnilo še dvojje: Mlinar je bil pred ustvarjalno dilemo, ali naj napiše roman, zgrajen po pravilih dramatike z zapletom, vrhom in razpletom, ali družinsko kroniko, v kateri bo zvesto sledil dedovemu življenju skozi razburkani čas dveh svetovnih vojn. Odločil se je za kroniko in pieteto ter si s tem določil tudi stil. Enajstim poglavjem knjige je namreč dal naslednje naslove: Razbite sanje, Šentanelski zvon vabi, Konec otroštva, Mladostna iskanja, Andrejčeva Mojcka, Katarina, Ludvik Grafenauer, Družina, Kronist, Težki časi, Novi dom.

On sam je skoraj dosegel dedovo starost, ko se je temu rodil vnuk, in petdesetletnik razume drugega petdesetletnika, posebno še, če ima o njem zares veliko podatkov. Prav tako pisatelj, ki srečuje abrahama, zna podoživeti otroštvo, mladost in zaljubljenost, zakonsko življenje, rojstva in smrti.

Seveda je postalo tudi razumljivo, da ne bo psihološko seciral ne deda in njegove družine niti ne bo rezal globoko in iskal dramatičnih trenutkov, kakršne je npr. našel Prežihov Voranc v svojih Kotljah, ko je snoval Jamnico (ta prikazuje del istega kriznega časa kot Mlinarjev Ciril iz Šentanela).

Izbral si je torej vzorec ljudske povesti, pravzaprav kar dveh po vrsti, če upoštevamo, da ena obsega nekako 200 strani. Zato se Mlinarjev roman bere lagodno in teče gladko iz leta v leto. Otroci se rojevajo, starci umirajo. So pomanjkanja in so stiske, tudi nekatere grozote vojnih let, kljub temu pa življenje poteka nekako lagodno, naravno, v skladu z menjavo letnih časov, ki kmetom določajo opravila. Ravnanje ljudi je predvidljivo, miselno so vsi približno na enaki valovni dolžini. Nobeden ne izstopa ne v dobrem ne v slabem. Šentanelci delajo in počivajo, se poveselijo v gostilni in pri igri, ki jim jo režira učitelj Grafenauer, ta, že kar legendarni vaški kulturni delavec in nabrit duhovitež, ki je Strojancem železnico meril in kar v gostilni s pojedino končal načrtovani pohod na Peco. Pa je tudi kroniko zastavil in njeno nadaljevanje ob svoji premetitvi v drug kraj zaupal Cirilu Marinu.

V grozi so sicer zapisani povojni poboji na Lešah, tudi politične kazenske selitve nekaterih družin na Kočevsko, a ne kronist ne pisatelj pol stoletja za njim ne vrtata v globino, in se ne sprašujeta, kateri duhovi neki so si prisvojili premično lastnino izseljenih, da so se čez nekaj let vrnili v izropane hiše. To se za ljudski roman pač nekako ne spodobi.

Zato je res, kar je zapisal Vinko Ošlak v spremni besedi, da je Mlinarjev roman panorama časa in ljudi v njem. Jaz dodajam le, da je naslikana s svetlimi, prosojnimi akvarelnimi barvami, ne z oljem. Mlinar je hotel napisati kroniko svojega rodu in to mu je uspelo.

Edina oseba, ki se ne ujema z drugimi in ki je Ciril nikoli ni razumel, je njegova mati, ženska, ki je svoje otroke različnih očetov nekako hladnokrvno dajala v rejo dobrim ljudem in se potem skoraj ni več menila zanje. Ni dovolila, da bi ji "pokvarili" življenje.

Naj na koncu dodam nekaj Mlinarjevih značilnih stavkov iz romana: "Dom," je srečno dahnilo njeno nemirno srce. [...] V srcu so mu zajokali glasovi preteklih let [...] Kadar gleda srce, tedaj vidi mnogo boljše od oči.

Zato bo kar prav, če povzamem, da je Ciril iz Šentanela roman, napisan s srcem.

Doživetja in spomini

PRIČEVANJA PREVALJSKEGA KMETA

Marjan Kolar

Mohorjeva družba v Celju je leta 2003 kot 153. zvezek Slovenskih večernic izdala pripoved Ivana Kordeža Doživetja in spomini.

Knjiga je razdeljena na tri dele. Prvi popisuje gospodarsko zgodovino spodnje Mežiške doline s poudarkom na Prevaljah. (To snov so podrobno že kdaj obdelali strokovnjaki, zato je ne bom obnavljal.) Drugi del predstavlja Kordežev rod in avtorjevo življenje do 2. svetovne vojne, tretji pa predvsem kmete in kmetijske zadruge v času našega socializma.

Avtor je bil rojen na Prevaljah istega leta kot Prežihov Voranc (1893–1979). Hodil je v nemško osnovno šolo ter se naučil brati in pisati slovensko šele s pomočjo mohorskih knjig.

Njegov rod izvira iz Tople. Ded Šimen je okrog leta 1830 kupil Dobrovnikovo kmetijo na Prevaljah, oče Peter je posest povečal. Rodilo se mu je dvanajst otrok, najstarejši je bil Ivan.

Ta je po končani osnovni šoli doma nadomestil hlapca in postal volar. Med prvo svetovno vojno je izkusil rusko in italijansko fronto, po njej pa tudi boje za Koroško.

Jeseni 1929 je prevzel posestvo. Z velikimi težavami je v naslednjih letih izplačal brate in sestre. Poleg dela na kmetiji je bil zelo dejaven tudi v kraju. Postal je član upravnega odbora hranilnice in pri kmetijski zadrugi ter podžupan. Med okupacijo je bil kratko obdobje zaprt, a se je z dobrim znanjem nemščine zmeraj izvlekel ter celo znova zastopal domače kmete.

Po osvoboditvi je izgubil levo roko in postal invalid. Sprejel je razne funkcije na kmetijskem področju v krajevnem ljudskem odboru in na okraju ter naposled postal predsednik Kmetijske zadruge Prevalje. To zadnje obdobje, posebno težko za kmete, je popisal v tretjem delu svoje knjige, ki ima kot dokument časa posebno vrednost.

Po drugi svetovni vojni se je namreč prej poljedelska Jugoslavija po sovjetskem zgledu zelo hitro industrializirala. Pomanjkanje, sicer značilno za vsako poveljno obdobje, je bilo pri nas še posebno veliko, saj je oblast odklonila Marshallov plan, ki je precej pomagal zahodnim državam.

Kmečki ljudje so takrat iskali delo v tovarnah, zato je ostalo na kmetijah malo delavcev, oblast pa je od kmetov kljub temu zahtevala velike dajatve. Posebno je pritisnila na večje in srednje kmete, ki jih je močno obdavčila. Zelo trda je bila obvezna oddaja, ki je trajala štiri leta.

H kmetom so prihajali terenci, ki so prisilno izterjevali predpisano blago, če ga je kmet imel ali ne. Grozili so z

zaporom in zaplembo premoženja, in to pri marsikom tudi uresničili.

Kmetje so morali po nizki ceni oddajati živino, mleko, mast, žito, kokoši in jajca, da so porabniki te dobrine lahko kupovali na karte. Takšne obremenitve so nas po Kordeževem prepričanju potisnile za več let nazaj.

K industrializaciji države so morali kmetje pomagati tudi s prevozi pa z obvezno oddajo lesa. Šele po drugi petletki, ko je bila industrija v glavnem zgrajena, se je država spomnila tudi kmetijstva. Vsa zaplenjena in državna posestva so se združila v velika kmetijska gospodarstva. Sem je država vlagala veliko denarja ne glede na rezultate. Tu so kmetijski delavci prejeli mesečne plače in jim dostokrat ni bilo mar, ali so pridelke pripravili pravočasno ali ne. Državna posestva so imela tudi velike privilegije pri nabavi strojev in posojilih.

Nastale so velike razlike med kmeti, vključenimi v zadruge, in tistimi, ki so ostali samostojni. Zasebni kmetje niso prejeli pomoči. Z zadrugo je bilo treba sodelovati, ker drugače niso ničesar več dobili (gnojila, semena). Članstvu se praktično ni bilo mogoče izogniti. Zadruga so gospodarile po navodilih okraja in okrajne zveze, vendar kljub temu niso bile uspešne, in po treh letih so jih večinoma razpustili.

Kordež si je kot predsednik Kmetijske zadruge Prevalje prizadeval v dobro kmetov, toda to ni bilo dovolj. Takole si v njegovi knjigi sledijo značilni naslovi poglavij, ki opisujejo ta čas: Nagajanje okrajne zveze, Dodatne sitnosti, Krivična obdolžitev, Prva pritožba, Druga pritožba, Tretja pritožba. Kordež je naposled napisal takle predlog in ga razposlal kmetijskim zadrugam v okolici: "Resolucija, izglasovana na občnem zboru Kmetijske zadruge Prevalje pri udeležbi večine naših kmetov, ki protestirajo proti ukrepom, s katerimi so vedno bolj obremenjeni, s tem pa se močno zavira razvoj našega kmetijstva."

Sledilo je sedem točk, na koncu pa zahteva, naj se nepravilnosti odstranijo.

Posledica je seveda bila, da je bil avtor obtožen sovražne propagande in odveden v preiskovalni zapor, kjer so ga sedem tednov zasliševali in zastraševali. Nazadnje je bil obsojen na tri mesece pogojno za eno leto.

Kordeževa knjiga nima posebnih literarnih ambicij, pomembna pa je kot pričevanje o času, o katerem še vedno vemo premalo, čeravno je zgodovinar dr. Mikula že kdaj izdal knjigo o sodnih procesih (tudi proti kmetom) na Celjskem po vojni. Kordež je eden prvih, ki je dal domačim akterjem in aktivistom tistega časa imena in priimke.

Knjiga je opremljena s številnimi dokumentarnimi fotografijami, motijo pa napake pri pisanju krajevnih in osebnih imen.

Kruha je zmanjkalo in druge otroške zgodbe iz Šentanela

Majde Senica Vujanovič

Danica Gregorčič

Avtorica Majda Senica Vujanovič v zadnji črtici zbirke Kruha je zmanjkalo in druge otroške zgodbe iz Šentanela pravi: »Moje majnice! Vedno znova jih iščem, ko žito zeleni.« V pričujoči zbirki jih je uspešno posadila v samo njen, svojevrsten vrtiček.

Posamezne črtice slika v njej lastnih in prepoznavnih prizorih. V njih so v zabrisano nostalgичnem tonu, na pobočjih koroškega Šentanela in s pogledom na Peco, spominski utrinki majhne deklice. So prvoosebne poetične refleksije, ki kot ohranjene slike v albumu odsvitajo trenutke otroštva. Avtorica je v njih v za njo značilnem načinu pripovedovanja izpilila svoj stil, vsekakor bolj kot v katerem koli delu doslej.

Zbirko črtic Majde Senica Vujanovič Kruha je zmanjkalo in druge otroške zgodbe iz Šentanela (z ilustracijami Stanka Lodranta in uvodno besedo Toneta Sušnika) je letos izdalo in založilo Kulturno društvo Mohorjan Prevalje. V teh utrinkih iz otroških dni je avtorica izpopolnila svojo stilsko podobo.

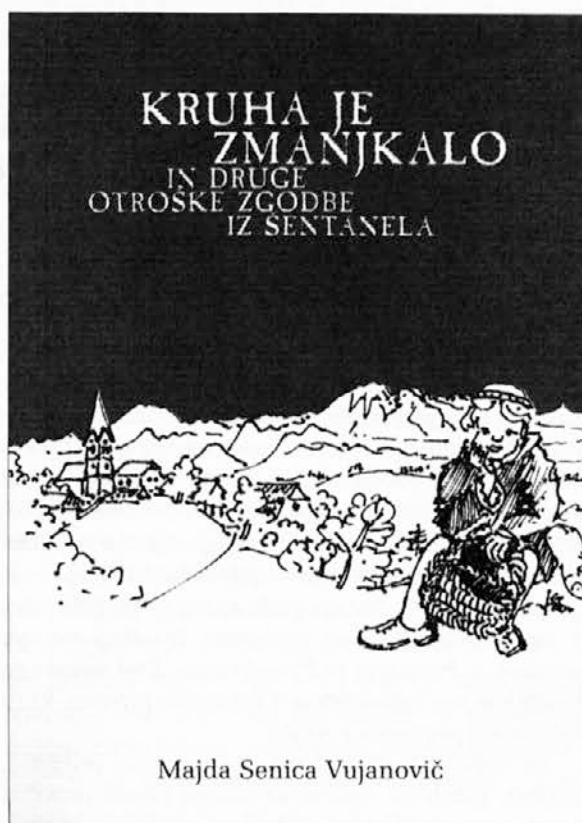
Majda Senica Vujanovič je avtorica že nekaj pesniških zbirk (Veter na mojem pragu pesmi poje, 1993; Mavrica nad Šentanelom, 1997; Čas umira, 1999; Maribor, pesem moja, 2000; Polončine pesmi, 2001; Stopinje v svetlobo, 2002; Bodi jablana, 2003, Po rži diši, 2003 – skupaj s sestro Antonijo, Ozvezdje kozoroga: prebliski, 2005) in slikanice za otroke (Orehok Hopi, 2003), bila je nagrajena na natečajih Radia Slovenija za kratko zgodbo in pri reviji Mladika Trst ter izbrana na natečaju JSKD med najboljšje za državno srečanje.

Sleherna črtica je utrinek, ki se v avtoričinem bogatem besednem zakladu preljuje v idilo. Prikazani so trenutki, ki so se v tem otroštvu večinoma vedno znova ponavljali, tu pa so ubesedeni v lep cvet, ki brsti na pobočju in ga lahko bralec ugleda z vsem vonjem

pokošene trave, z občutenjem trdne očetove roke in blagim glasom materinega zavetja.

Zbirko sestavljajo skladni delci, ki lahko z mestnim življenjem prežetim mladim prikažejo vsaj malo teh dehtečih polj, topline krušne peči in vtisov odraščanja v veliki družini, odvisni od tega, kar rodijo polja. Kjer mora vsakdo, tudi najmlajši, vložiti vso svojo moč, da to polje kar najbolje obrodi. Ker je od tega odvisen kruh, ki ga včasih tudi zmanjka. Takšno življenje v mestu ni občuteno tako direktno, čeprav tudi tu tudi danes kdaj zmanjka kruha, pa je ta odvisnost od vloženega truda že preveč zabrisana, nič več tako očitna.

Majdi Senica Vujanovič je uspelo tako imenovano spominsko prozo pretvoriti v poetično odslikane, samosvoje vinjete otroštva. Vsaka posamezna slika bi lahko bila nekaj trpkega in težkega, pa se zna odmakniti takratnemu strahu dekletca in ga prikaže v dozorelih podobah.

USTVARJALNOST UPOKOJENCEV

Anica Močivnik (Foto: osebni arhiv)

Ob 70-letnici Anice Močivnik in desetletnici dela gledališke skupine DU Prevalje

Ivanka Komprej

V sončnem jesenskem dopoldnevu se podam na Prisoje. Tišino moti vrvež delovnih strojev, ki regulirajo Flisov potok. Dosegli so viadukt pod železniško progo in tu dela zaradi zahtevnosti terena počasi napredujejo. V mislih jim zaželim še veliko sončnih dni, da bi delo pred zimo dokončali, in se ob progi napotim do vrta, ki me prevzame z urejenostjo in s pisano paleto jesenskih barv. Ob vrtni hiši sredi zelenja in sadnega drevja. Pravi raj v malem. Urejena soveska in gozd s ptičjim žvrgolenjem onkraj proge nudita ustrezno ozračje za ustvarjanje. Ko se bližam hiši, ki nudi bivališče razširjeni družini Anice Močivnik, kar nekako začutim, da bom prijazno sprejeta. Nimam novinarskih izkušenj za pripravo članka o jubilancki, in se nelagodno počutim. S seboj nosim šesto in sedmo številko Prevaljskih novic, glasila občine Prevalje, kjer sta objavljeni fotografiji jubilancke in »njene« gledališke skupine. Lahko bi tudi rekli gledališke družine, saj že deset let neutrudno deli ljubezen do amaterskega gledališkega ustvarjanja z občinstvom s Prevalj in Koroške. V pomoč za pripravo članka bi lahko vzela s seboj Biografski leksikon občine Prevalje, kjer je na strani 343 množica podatkov o jubilancki. Leksikon je edinstven, nobena občina ga še nima, je pa tudi težek in za prenašanje ni primeren. Je dragocen vir podatkov o Prevaljah in Prevaljčanih. Živa beseda pa dopolnjuje vse tiskane črke s čarobnim zvenom, ki ga občutim ob pogovoru z Anico.

Na terasi, sredi zelenja in rož, ob prijetnem razgledu preko hiš naselja na bližnja pisana pobočja, je stekla beseda o besedah. Najprej je bil jok, ki ga je

njena mama pred sedemdesetimi leti v Slovenj Gradcu znala s svojimi besedami pomirjati. Brezskrbno predšolsko obdobje se je zaključilo za otroka nerazumljivo. Skupaj s starši in z drugimi zavednimi Slovenci je bila Anica izseljena v Srbijo. S sotrpini, z žrtvami vojnega nasilja se v društvih izseljencev letno srečujejo in obujajo spomine. Med njimi je tudi zapis o obiskovanju osnovne šole v Šumadiji.

Po vrnitvi v rodni Slovenj Gradec je ob obiskovanju nižje gimnazije občutila bogastvo slovenske besede, ki jo je tako pogrešala v izgnanstvu.

S štirinajstimi leti je dočakala prvo zaposlitev v bančništvu. Po službeni premestitvi v prevaljsko podružnico v letu 1949 je zaživela na Prevaljah, kjer si je ustvarila družino. Ob delu je zaključila srednjo ekonomsko šolo in v različnih podjetjih skrbno izvajala računovodska opravila. Plaketa in zlata značka ter dolgoletno predsednikovanje računovodskemu združenju jo spominjajo na bogato poklicno delo. Po upokojitvi ji skrb za moža, družine dveh sinov in hčerke niso popolnoma zapolnile delovnega dne. Našla je še čas za različne interesne dejavnosti na športnem in kulturnem področju. Ob družinskih praznovanjih je med otroke in vnuke razdajala lepe besede, ki so podzavestno čakale na pravi trenutek. V prevaljskem upokojskem društvu se je živahnim rekreativkam porodila zamisel o amaterskem gledališkem udejstvovanju. Pred desetimi leti so presenetile s premiero Zakrajškove igre Prisegam. Ob režiserki Urški in pevki Kristini je glavno vlogo dovršeno odigrala Anica, brez sledu začetniške treme.

Za gledališko skupino, ki je po prvem uspehu na odru želela še nastopati, je Anica začela pisati igre. Sedem gledaliških del, ki jih je nanizala doslej, dokazuje, da se pravlјice še vedno uresničujejo. Kdo bi si mislil, da se ob natančnem računovodskem delu porajajo tudi komedijsko in satirično usmerjeni teksti? Avtorici politične peripetije niso všeč, ne v resničnem življenju in tudi ne na odrih, zato se je podala v smešenje človeških lastnosti in slabosti. Zgovorni so naslovi njenih komedij: To so ženske, Županja hočem biti, Drugačna mati, Nezvesti soprog, Čenče, Težave z Marto, Prevare. V vseh komedijah je prevzela ob samostojni vlogi še odgovorno in težko režijsko delo. Sprva so v skupini delovali le ženske, moški člani so postopoma prevzemali tehnična dela in nazadnje tudi

avtorica skromna in priznava, da ji največ pomeni zadovoljstvo občinstva, kar dokazujejo napolnjene dvorane ob nastopih »njene« družine, to je gledališke skupine Društva upokojencev (DU) Prevalje.

Končno si upam vprašati, kdaj bomo njene komedije tudi brali. Predstave gledalcem ostanejo v spominu krajši ali daljši čas, tiskana beseda pa je na razpolago širšemu občinstvu za nedoločen čas. Morda bi njene igre želele predstaviti tudi skupine od drugod? Avtorica skromno prizna, da je skupina iz Hoč njeno igro Čenče odigrala na festivalu komedij v Pekrah in prejela nagrado občinstva ter bila uvrščena na Grajski špas teater v Mariboru. S tiskanimi teksti bi se lahko njene besede še bolj razširile, nekako vsiljivo nadaljujem. Pa izvem, da se republiška

Člani gledališke skupine DU Prevalje, ki so sodelovali pri komediji Prevare avtorice Anice Močivnik.

(Foto: arhiv gledališke skupine)

zaigrali. S komedijami so nastopali na Prevaljah in po manjših ter večjih odrih celotne Koroške. Skupina je že prejela Sušnikovo priznanje na Prevaljah in prav tako sama avtorica. Na revijah amaterskih gledaliških skupin je skupina prejela priznanje Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, Anica pa za besedilo komedije Prevare posebno priznanje z utemeljitvijo, da je iz predstave razvidno, da avtorica obvlada odrske zakonitosti. Ob tem priznanju, ki sicer nima teže Linhartovih in Borštnikovih priznanj, je

selektorica profesorica Branka Bezeljak trudi, da bi njene tekste vključili v revijo Mentor, glasilo Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti. To bo dalo avtorici polet za uspešno nadaljevanje, ki ga od nje kar pričakujemo. Pozimi bo čas za naslednjo igro, ki bo ugledala odrske luči ob prazniku žensk marca prihodnje leto. S čestitko za doseženo in z najlepšimi željami za prihodnje ustvarjanje sem se poslovila v prepričanju, da bo Anica še dolgo uspevala v lastno zadovoljstvo in tudi v veselje občinstva.

Obnovljen etnološki in tehniški spomenik

POVHOV MLIN V ŠENTANELSKI REKI

Mag. Karla Oder

Jesen je čas za pohode, za krajše in daljše izlete. Zanimiva izletniška točka je Povhovo mlin v Šentanelski reki, kjer si obiskovalci lahko ogledajo naprave za mletje žita, stope za pripravo kaše in mlinarjevo sobo. Zato predstavljam obnovljen etnološki in tehniški spomenik z zbirko razstavljenih predmetov, ohranjenih v mlinu in na kmetiji Polh na Dolgi Brdi.

Povhovo mlin so že v sedemdesetih letih 20. stoletja ovrednotili kot izjemen kulturni spomenik, ki je dobil formalni status z odlokom Občine Ravne na Koroškem leta 1994. Prvo večjo obnovo strehe, ostrejša in zidov je mlin doživel leta 1980, kar sta omogočila takratna Kulturna skupnost občine Ravne na Koroškem in Zavod za varstvo spomenikov Maribor.

V zadnjih letih se je družina Naveršnik odločila za temeljito prenovu celotnega mlinškega kompleksa, ki mu namenja turistično in muzejsko dejavnost. Obnovo sta omogočila Ministrstvo RS za kulturo in Občina Prevalje, strokovno je obnovo vodil Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Maribor, pri muzejski postavitvi pa je sodeloval Koroški pokrajinski muzej, enota Ravne na Koroškem.

Obujen po dveh desetletjih

Mlin je naprava za mletje žita, za pridobivanje moka in otrobov. Mlinarstvo pa je ena najstarejših domačih obrti, saj so žitna zrna mleli že pred več tisoč leti, najprej ročno med dvema kamnoma, pozneje na žrmljah. Zgodaj so poznali tudi mlin na vodni pogon. Na Koroškem in v Mežiški dolini so prvi mlini omenjeni v srednjem veku, najbolj pa so se razširili v 18. in 19. stoletju. V zadnjem polstoletju so se zaradi sprememb v kmečkem gospodarstvu ustavila številna mlinška kolesa.

Kmetija Povh, ki je ime dobila po gozdnem glodalcu polhu, leži v katastrski občini Dolga Brda. Prvič je omenjena na začetku 19. stoletja. Obsega 10 ha zemlje, od tega je danes 7 ha gozda, drugo so njive in travniki. Večina terena je potisnjena v breg in je le malo ravninskega obdelovalnega dela. Pod Povhovo kmetijo, ki jo danes sestavljajo novozgrajena hiša,

skedenj s hlevom in strojna lopa, predelana iz stare hiše, stoji mlin, v zemljiškem katastru prvič omenjen leta 1845 in je vse do leta 1950 redno deloval. V njem so mleli za potrebe Povhove družine in okoliških kmetij. Mlinška kolesa so se povsem ustavila šele pred dvema desetletjema.

Polhovo mlin je zidana stavba s šitlasto streho in tremi prostori v pritličju, kjer so mlin, mlinarjeva soba in delavnica. V največjem prostoru, mlinu, so nameščeni trije mlinški kamni, ki jih poganja vodno kolo na zgornjo vodo ali na lopatice. Kolo je postavljeno na zunanji strani severne stene stavbe. V najboljši sezoni mletja (ali v mesecih od julija do novega leta) so delovali vsi trije kamni hkrati, pšenični, rženi in ajdov. Poleg pšenice, rži in ajde so mleli tudi oves, ječmen in koruzo. Kakovost moka je bila povezana z brezhibnim delovanjem mlinške naprave, s pravilnim uravnoteženjem in vrtenjem mlinških kamnov ter njihovo naostritvijo. Pri močno stisnjenih kamnih je mlinar namlel bolj črno moko, pri na rahlo stisnjenih pa bolj belo.

Za lepše in lažje mletje so morali včasih žito, zlasti pšenico, pred mletjem navlažiti, *nafajhtati*, v *fajhtni* ali lesenem koritu. Žito so nato po *štengah* znosili na *šteco* in nasuli v lesen lijak ali *grot*. Skozenj je zrnje enakomerno padalo med mlinška kamna, zmleto pa se je zbiralo v lesenem zabojniku ali *pajtl košu*. Kadar so mleli žito za krmo živini, je zadostovalo enojno mletje, za gospodinjsko moko pa je bilo treba postopek ponoviti, včasih tudi večkrat. Takrat so v *pajtl koš* vstavili posebno sito, imenovano *putlo*, ki je zadržalo grobo zmleto dele zrnja, moka pa se je presejala v zabojnik. Nastali otrobi so po situ padali v drugo korito in so jih ponovno mleli. Razmerje med moko in otrobi pa je razkrivalo mlinarjevo usposobljenost. Za mletje koruznega ali pšeničnega zdroba, *gresa*, so uporabili nekoliko drugačen postopek.

Stope so v večini mlinov posebna naprava za izdelovanje kaše. Ob Povhovem mlinu so stope pritlični objekt, zidan iz kamna z dvokapno streho s čopom, krito s *šitlmi*. Stope poganja vodno kolo, ki je včasih gnalo tudi vodno turbino za proizvodnjo elektrike za potrebe prebivalcev mlina in bližnje okolice. V stopah so phali, s tolčenjem odstranjevali trši ovoj žitnih zrn ajde, ječmena in prosa. Po zamudnem in dolgotrajnem delu so tako obdelano zrnje prevetrili v *vetneku* in dobili ajdovo, ječmenovo ter proseno kašo.

Mletje je bilo moško opravilo

Kot prvi lastnik mlina je leta 1845 zapisan Filip Tomaž. Po štirih desetletjih ga je nasledil Jakob Tomaž, za njim pa ga je leta 1909 prevzel Joseph Tomaž, poročen z Marijo roj. Stropnik. Jožefa so med prvo svetovno vojno vpoklicali v vojsko, od koder se ni več vrnil. Mlin je podedoval sin Jože, ki se je leta 1934 poročil z Magdaleno roj. Krničnik in ji prepisal polovico posesti.

Jožefu in Lenčki se je rodilo osem otrok, med njimi tudi hčerka Marija, ki je z možem Francem Naveršnikom obnovila mlin, stope in preužitkarsko hišo, imenovano *mumina* hiša – po zadnji stanovalki Mariji Klančnik, ki je v njej živela vse do leta 1968. Na kmetiji in v mlinu je morala družina veliko postoriti. Mletje je bilo praviloma očetovo opravilo, ki je ob tem opravljal še različna domača obrtna dela.

pomagala možu v mlinu in v zimskih mesecih predla volno. Danes dužina Naveršnik ohranja nekatera rokodelska znanja, kot so izdelovanje *šitnov*, popravilo lesenega orodja in druga dela, kar dokazuje tudi obnovljen mlin z ohranjeno notranjo opremo.

Po predhodni najavi tudi prikaz mletja

Ohranjen in obnovljen Polhov mlin kaže v prvi vrsti odnos in interes lastnikov do njihove kulturne dediščine in nato sodelovanje strokovnih institucij ter občine in ministrstva pri obnovi in ureditvi kulturnega spomenika, v katerem je predhodno najavljenim skupinam mogoče predstaviti delovanje mlina, prikazati mletje žita v mlinu in phanje v stopah.

Pod njegovo streho je tudi večnamenski prostor,

**Obnovljen
Polhov mlin
so odprli
10. septembra
v okviru
prireditve
Koroško
kulturno poletje.**

(Foto:
Tomo Jeseničnik)

Med pomembnejšimi je bilo ostrenje ali *klepanje* mlinskih kamnov. Za potrebe mlina in kmetije je izdeloval ter popravil različne naprave, orodja in pripomočke. Ukvarjal se je z mizarškimi in s tesarskimi deli in predvsem z domačimi obrtni, povezanimi z lesom, kot so sodarstvo, kolarstvo, izdelovanje *šitnov* in različnega orodja. Popravil in izdeloval je mlinske naprave, poleg teh pa še vozove, sani, dele orodij, leseno posodje, kot so škafi in čebri, jarme za vpreganje živine, trlice za trenje lanu; znal je narediti sode, deže za mast in znal je plesti košare. Les je bil primeren material, s katerim je lahko delal čez vse leto, samo pripraviti si ga je moral spomladi.

Mati je skrbela za dom in družino. Ob običajnih gospodinjskih delih je opravljala še dela na polju,

primeren za različne delavnice in predavanja. V nekdanji preužitkarski hiši lastniki urejajo apartma, primeren za družinsko bivanje, skupna ležišča pa bodo lahko zavetišče tudi planincem. Pred mlinom in hišo je dovolj urejenega prostora za taborjenje posameznikov ali skupin.

OPOMBA

Predstavitve Polhovega mlina je bila predvajana na Koroškem radiu 17. 10. 2005 v oddaji Muzejska zgodba.

MLADI RAZISKOVALCI KOROŠKE

Vedoželjnost osnovnošolcev in dijakov rojeva zanimive raziskovalne naloge

Veronika Kotnik

Znanje je dediščina, ki jo lahko damo mladim generacijam, vzpodbujanje raziskovalnega duha pa je zagotovilo, da bo tudi Koroška sledila razvoju v tej informacijski družbi.

Gimnazija Ravne na Koroškem je nosilka gibanja Mladi raziskovalci Koroške in organizatorica regijskega tekmovanja srednješolcev, Osnovna šola (OŠ) Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem pa je nosilka in organizatorica regijskega tekmovanja mladih raziskovalcev osnovnošolcev.

Vsako leto v oktobru povabimo k sodelovanju dijake in učence, ki kažejo poglobljeno zanimanje za določeno področje znanosti in so pripravljeni s pomočjo svojih mentorjev reševati različna znanstvena vprašanja. Od učencev pričakujemo izvirnost, nevsakdanji pristop k reševanju problemov, izvajanje poskusov, ustvarjalno razmišljanje in kritičen duh mladega človeka. Pričakujemo tudi samozavesten nastop na regijski ali državni ravni s primernim zagovorom svojih rezultatov.

Kar dva dneva zapored sta se na dveh šolah na Ravnah odvijala poučna, zanimiva in prijetna dogodka.

SEDEM NALOG OSNOVNOŠOLCEV

V sredo, 20. aprila 2005, so na OŠ Prežihovega Voranca na Ravnah na Koroškem predstavili svoje raziskovalne naloge mladi raziskovalci osnovnošolci.

Na peti razpis gibanja »MRK – MLADI RAZISKOVALCI KOROŠKE« za osnovnošolce je prispelo sedem nalog s področja etnologije, geografije, psihologije, sociologije, slovenskega jezika in književnosti ter zgodovine.

Na OŠ Prežihovega Voranca na Ravnah sta pod vodstvom mentorjev Alojza Pristavnika in Bojane Verdinek nastali dve raziskovalni nalogi. Mladi raziskovalec Primož je na osnovi svojega dveletnega sodelovanja na taboru v Svatnah v čezmejnem projektu Miklova Zala izdelal zanimivo nalogo, v kateri je raziskoval dediščino in mit Miklove Zale na Koroškem – na tej in oni strani meje. Minka in Urška pa sta raziskovali ledinska in gorska imena ter folklorne pripovedi Tolstovršanov.

Tudi na OŠ Koroški jeklarji so naredili dve nalogi. Vid, Matej in Blaž so pod vodstvom mentorice Jasmine Seidl ugotavljali, kakšna je osveščenost njihovih vrstnikov o Evropski uniji. Aljaž pa je v svoji nalogi ugotavljal, kolikšna je pomembnost osamosvojitvene vojne za Slovenijo; njegova mentorica je bila Lidija Arnold.

Na OŠ Šmartno pri Slovenj Gradcu sta Anja in Alja ugotavljali, kakšne otroke si želijo starši, kakšne lastnosti želijo starši in učitelji v procesu vzgoje vzpodbujati pri otrocih in katere lastnosti se otrokom

zdijo najpomembnejše. Nad njunim delom je bdela mentorica Bojana Tancer.

Tudi na OŠ Franja Goloba s Prevalj sta nastali dve raziskovalni nalogi. Alja je pod vodstvom mentorice Ive Potočnik nadaljevala svoje lanskoletno delo in raziskovala ter ugotovila, kaj pomenijo imena zaselkov na Prevaljah in od kod izvirajo, Aljaž pa je v svoji nalogi pod vodstvom mentorice Mateje Pečnik ugotavljal, kako se počutijo muslimani v Sloveniji.

ENAJST NALOG SREDNJEŠOLCEV

V četrtek, 21. aprila 2005, so na gimnaziji na Ravnah na Koroškem predstavili svoje raziskovalne naloge mladi raziskovalci srednješolci.

Na dvanajsti razpis gibanja »MRK – MLADI RAZISKOVALCI KOROŠKE« za srednje šole je prispelo enajst nalog s petih srednjih šol Koroške. Na poklicni in srednji ekonomski šoli v Slovenj Gradcu so izdelali pet nalog, na Srednji šoli Muta dve, eno na Poklicni gostinski in lesarski šoli v Slovenj Gradcu, eno na Gimnaziji Ravne in dve nalogi na Srednji šoli Ravne. Področja, ki so zanimala mlade, so: SOCIOLOGIJA (Trpinčenje žensk in otrok, Dom starostnikov ni pekel, Odnosi med učitelji in dijaki: Kdo ima svoj prav?, Splavi in umetne oploditve), TURIZEM (Adrenalinski – ekstremni športi v turistični dejavnosti, Neodkrite lepote Hudega Kota), EKONOMIJA (Svet iz nakupovalnega vozička), ZGODOVINA (Šolska glasila na osnovnih in srednjih šolah v Slovenj Gradcu), ETNOLOGIJA (Podoba koroškega kmečkega človeka v očeh umetnikov) in TEHNIČNO PODROČJE (Gorivne celice, Povečanje moči Ottovega motorja s pomočjo prisilnega polnjenja).

USPEŠNO TUDI NA DRŽAVNI IN MEDNARODNI RAVNI

Delo in raziskovalne naloge naših dijakov in učencev ter njihovih mentorjev so vsako leto vredni vse pohvale. Veliko truda, časa, dobre volje in zagnanosti je treba za izdelavo dobre raziskovalne naloge. Učenci in dijaki s svojim raziskavami našo Koroško vsako leto častno zastopajo na državnem srečanju Mladih raziskovalcev in se vračajo domov z zlatimi, s srebrnimi in z bronastimi priznanji.

Z zlatimi priznanji so se na Koroško vrnili trije mladi raziskovalci: **Alja Lodrant, Ivan Čulk in Jure Krof.**

Jure Krof se je s svojo raziskovalno nalogo uvrstil tudi na mednarodno tekmovanje mladih raziskovalcev, ki je potekalo v Moskvi na Baumanski univerzi od 16. do 22. septembra. Tega tekmovanja se je udeležilo 35 držav s 126 nalogami. Ruska žirija je podelila pet nagrad. Eno je prejel Jure, in sicer prenosni računalnik

z vso programsko opremo. Na tekmovanju sva ga spremljali z ravnateljico šole Ivanko Stopar, ki je nalogo prevedla v angleščino.

Vse čestitke vsem mladim raziskovalcem in njihovim mentorjem!

POVZETKI RAZISKOVALNIH NALOG

Področja raziskovanja so različna, v nadaljevanju povzeman kratke povzetke, ki so jih o svojih nalogah in svojem raziskovalnem delu zapisali učenci in dijaki. Vse raziskovalne naloge si lahko ogledate v Koroški osrednji knjižnici dr. Franca Sušnika.

PODROČJE: EKONOMIJA

Avtorji: Kristina Gracej, Severin Kac, Klavdija Palko

SVET IZ NAKUPOVALNEGA VOZIČKA

Mentorici: Olga Jeznik, Anita Ambrož

Šola: Srednja šola Muta

V naši raziskovalni nalogi »Svet iz nakupovalnega vozička« smo se osredotočili predvsem na problem prekomernega nakupovanja. Ta vodi v zasvojenost z nakupovanjem, in postaja v današnjem času velik problem potrošniške družbe. Ugotavljali smo, zakaj se zadnje čase več govori o tem, in iskali njegov izvor. Problem prekomernega nakupovanja smo obravnavali z ekonomskega in psihološkega vidika. Raziskava nam je pokazala, zakaj do zasvojenosti pride, kakšni so vzroki in kaj narediti, da bo tega čim manj. Povzeli smo tudi kratke definicije potreb ter potrošnje. Pozanimali smo se, s kakšnimi ukanami trgovci privabljajo kupce. Skušali smo ugotoviti, ali ljudje res toliko zapravljajo in od kod jim denar. Vzroke prekomernega zapravljanja smo iskali tudi v sivi ekonomiji. Ugotovili smo posledice »dela na črno« in zakaj ga inšpektorji ne kaznujejo bolj pogosto. Zanimalo nas je, ali se zaradi pretirane potrošnje potrošniki zadolžujejo in kaj vpliva na njihove odločitve pri nakupu. Predvsem pa smo raziskovali, ali nakupovanje res predstavlja takšen problem, kot se govori. Odgovor na ta vprašanja smo skušali dobiti z anketo. Pri tem smo tudi mislili na potrebe mlajše in starejše populacije ter zato sestavili dve anketi. Z rezultati smo dobili odgovore, kakšen je vedenjski vzorec potrošnikov na Koroškem.

PODROČJE: ETNOLOGIJA

Avtor: Primož Gams

DEDIŠČINA MIKLOVE ZALE NA KOROŠKEM

Mentorja: Alojz Pristavnik, Bojana Verdinek

Šola: OŠ Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem

Spodbudo za raziskovanje sem dobil v Svatnah na avstrijskem Koroškem, ko sem bil vključen v čezmejni projekt Miklova Zala. V teoretičnem delu je na kratko opisana dolina Rož z njenimi prebivalci. Dodano je izhodišče za nalogo – zgodovinsko ozadje mita Miklova Zala. Podatki so iz različnih virov in literature, največ iz družinskega arhiva potomcev Miklove Zale. Terensko delo se je začelo v Svatnah, v času, ko sem pomagal pri izkopavanjih na Turnah – v okolju, kjer je pri domačinih še vedno živ mit o Zali. Naloga prinaša nekaj informacij o prizadevanjih Inicijativne skupine Miklova Zala. Zbiranje podatkov se je nadaljevalo na Ravnah na Koroškem. Analiza rezultatov prinaša vedenje o Miklovi Zali; kakšna je bila, simbol česa je še danes, koliko primerjalno pomeni Miklova Zala tistim, ki pomagajo ohranjati njeno dediščino, in drugim, ki so od tega bolj oddaljeni. Ugotavljam, da je meja Korošce v resnici ločila in so oblasti dosegle svoj namen. Od metod dela so prevladovali: branje literature, iskanje podatkov po virih, različni pogovori, intervju in anketa. Z zanimanjem za Miklovo Zalo v slovenskem delu Koroške bi obudili lep mit, iz katerega bi se lahko mladi rodovi marsičesa naučili, zato vabim k ponovnemu branju povesti Miklova Zala in mogoče k ponovni uprizoritvi igre Miklova Zala.

Avtor: Ivan Čulk

PODOBA KOROŠKEGA KMEČKEGA ČLOVEKA V OČEH UMETNIKOV

Mentorica: Simona Javornik

Šola: Gimnazija Ravne na Koroškem

V raziskovalni nalogi sem raziskoval življenje, delo in opus dveh koroških umetnikov, Prežihovega Voranca in Antona Repnika. V prvem delu sem predstavil njuno življenje skozi cikel risb oziroma citate iz avtobiografskih črtic. Osrednji del je obravnava ključnih tematik, na podlagi le-teh pa sem prišel do končnih sklepov, označitev koroškega človeka. Pri obeh umetnikih sem navedel tudi najbolj ključne dejavnike, ki so vplivali na njuno delo, ter opisal njen način izražanja, saj sta oba stilno, tako v literarnem kot tudi slikarskem smislu, zelo specifična.

PODROČJE: GEOGRAFIJA

Avtorici: Minka Koprivnik, Urška Plemen

TOLSTOVRŠKA IMENA IN NJIHOVE ZGODBE

Mentorja: Alojz Pristavnik, Bojana Verdinek

Šola: OŠ Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem

Ledinska in gorska imena ter folklorne pripovedi Tolstovršanov so bili glavni razlogi za najin obisk Tolstega vrha, a sva kmalu spoznali, da Tolsti vrh skriva veliko več ...

V teoretičnem delu so na kratko zapisane značilnosti Tolstega vrha, med drugim je predstavljen Tolstovršan, Gregor Lipovnik, ustanovitelj Rutnikove kapelice.

Rezultati terenskega dela so omogočili: zapis vseh ledinskih in gorskih imen na Tolstem vrhu (v knjižnem in dialektološkem zapisu); razvrstitev glede na njihov izvor (v 9 skupin); raziskavo stanja stavbne dediščine. Naloga prinaša imena 41 kmetij, 776 ledinskih in gorskih imen. Želja je bila najti pripovedi, ki bi pojasnile nastanek imena, vendar sta v zbranem gradivu taki le dve. Nalogi je dodano sedem zanimivih pripovedi, ki prikazujejo življenje in delo Tolstovršanov v preteklosti. Vse pripovedi so zapisane v luči sodobnih spoznanj folkloristike.

Metodološko je bilo delo najprej vezano na spoznavanje teorije in kasneje na pogovor in razgovor z ljudmi na terenu – večina srečanj je dokumentirana na magnetofonskem traku. Gradivo je razporejeno v preglednice, ki nam lahko dajejo različne poglede na zbrano gradivo.

Veliko užitek ob spoznavanju Tolstega vrha!

PODROČJE: PSIHLOGIJA

Avtorici: Anja Mori in Alja Tretjak

KAKŠNE OTROKE SI ŽELIJO ODRASLI?

Mentorica: Bojana Tancer

Šola: OŠ Šmartno pri Slovenj Gradcu

Tema najine raziskovalne naloge je ugotoviti, kakšne lastnosti želijo starši in učitelji v procesu vzgoje vzpodbujati pri otrocih in katere lastnosti se otrokom zdijo najpomembnejše. V raziskavo sva vključili učence osmih razredov osemletke in devetletke OŠ Šmartno pri Slovenj Gradcu, njihove starše in učitelje, ki jih učijo. Raziskava je pokazala nekaj razlik, ki se pojavljajo:

- med generacijami,
- med spoloma (med fanti in dekleti).

Starši so kot najpomembnejšo lastnost, ki jo je vredno vzpodbujati pri otrocih, izbrali delavnost, najmanjkrat pa so se odločili za domišljijo in ubogljivost. Učitelji so največkrat izbrali vztrajnost, nikoli pa niso izbrali nesebičnosti, ubogljivosti in domišljije.

Učenci menijo, da je najpomembnejša lastnost odgovornost, najmanj pomembna pa se jim zdi ubogljivost. Fantje so se največkrat odločili za delavnost, dekleta pa za samostojnost.

Glede na mednarodno raziskavo avtorja Ingleharta je za nas značilen vzgojni model »preživetja«.

PODROČJE: SLOVENSKI JEZIK IN KNJIŽEVNOST**Avtorica: Alja Lodrant****ZASELKI V PREVALJSKI OKOLICI – LEDINSKA IMENA IN DRUGE ZANIMIVOSTI****Mentorica: Iva Potočnik****Šola: OŠ Franja Goloba Prevalje**

V svoji nalogi Zaselki v prevaljski okolici – ledinska imena in druge zanimivosti sem raziskovala in ugotovila, kaj pomenijo imena zaselkov in od kod izvirajo. Pregledovala sem pisne vire in anketirala prebivalce. Opisala sem lego zaselkov, zbrala nekaj ledinskih imen, domača imena kmetij in le-ta primerjala s stanjem leta 1953. Zbrala sem najpomembnejše šege (če že niso prešle v navade) in nekaj folklornih zgodb, ki še krožijo med ljudmi. Primerjala sem rast števila prebivalstva v zaselku v posameznih obdobjih in zapisala, koga so prebivalci zaselkov izbrali med seboj za vrednega omembe in zakaj. Povzela sem, kakšne pravopisne težave imajo zapisovalci imen zaselkov. Svoje delo sem podkrepila s fotografijami in preglednicami.

PODROČJE: SOCIOLOGIJA**Avtor: Aljaž Makič****ES – SELAMU ALEJKUM – DOBER DAN****Mentorica: Mateja Pečnik****Šola: OŠ Franja Goloba Prevalje**

»ES SELAM ALEJKUM.«

»ALEJKUMU-S- SELAM, MERHABA.«

Tako nekako se glasi pozdrav, ko stopiš v stanovanje muslimanov. In potem vedno tisti pristrčni BUJRUM, v slovensčini dobrodošli.

Seveda se to sliši le za zidovi njihovih bivališč, saj se muslimani v Sloveniji ne izpostavljajo. Prav presenetljivo se prilagajajo večini.

Mogoče se bo komu zdelo čudno, da sem se odločil prav za temo o muslimanih v Sloveniji, vendar imam svoj vzrok. Moj ded je namreč eden od tisočih, ki so svoj dom in kruh poiskali tu v Sloveniji. Kot večina je tudi on prišel iskat boljše življenje, ga tu našel in si ustvaril družino. Mimogrede, moja babica je Slovenka. Z družino je ostal v Sloveniji.

Zanimivo ga je poslušati, ko govori o Bosni, ki pa je le del spominov. Sicer jo ima rad in večkrat odidemo tja, vendar le za nekaj dni. Pravi, da mu je dovolj, da se pelje skozi kraje, v katerih je živel in odraščal, malo pogovora s starimi prijatelji, potem pa hitro domov – v Slovenijo, na Koroško, na Prevalje. Zdi se mu, da je v Bosni tujec ali, bolje rečeno, turist, tu pa so njegovi najbližji in veliko prijateljev.

Ko slišimo besedo musliman, si kar nekako predstavljamo temnega človeka, s črnimi lasmi in temno-rjavimi očmi. Pri dedu pa je zanimivo ravno to nasprotje. Ima svetle lase, svetlo kožo in svetle – zelene oči, kar za muslimane ni značilno. Na to nismo bili pozorni vse do vojne v Bosni, ki je v našo okolico pregnala veliko beguncev. Med njimi je bila tudi profesorica iz Sarajeva. Tudi ona je imela svetle oči in svetle lase. Povedala nam je, da so imeli v Sarajevu skupino prijateljev, s katerimi je raziskovala preteklost muslimanov. Prišli do zaključka, da bi lahko bili ti »svetli« muslimani potomci janičarjev. Janičarji so bili mladi fantje, ki so jih Turki med svojimi osvajalskimi napadi ugrabili, odpeljali in pod prisilo poturčili in jim vsilili muslimansko vero. Izurili so jih za dobre vojščake turške vojske. Mislim, da smo vsi prebrali knjigo Lepi janičar ali Sketovo Miklovo Zalo, in vemo, kaj pripovedujejo zgodbe. Res škoda, da je vojna prekinila njihovo raziskavo. Verjetno pa to ni bila edina raziskava o izvoru muslimanov, takih ali drugačnih.

Zame pa bi bilo prav zanimivo izvedeti, od kod so dedove korenine. Nič se ne bi čudili, če bi na koncu izvedeli, da rek »Vsaka ptica leti najraje tja, kjer se izvali« drži tudi pri teh ljudeh.

Avtorji: Vid Štern, Matej Rapnik, Blaž Felkar**EVROPSKA UNIJA****Mentorica: Jasmina Seidl****Šola: OŠ Koroški jeklarji Ravne na Koroškem**

Prvega maja 2004 je Slovenija s podporo svojih državljanov vstopila v Evropsko unijo (EU) in tako postala njena enakovredna članica. V evropskem parlamentu nas sedaj zastopa sedem evropskih poslancev iz različnih strank, evropski komisar za znanost, dr. Janez Potočnik, prihaja iz Slovenije. Slovenija je šest mesecev predsedovala Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi, začele pa so se tudi že priprave na predsedovanje EU, ki ga bo Slovenija skupaj z dvema državama opravljala v letih 2007 in 2008.

Ker se v šoli nismo veliko pogovarjali o EU, smo se odločili, da sami najdemo pomembne informacije, zanimalo pa nas je tudi, kakšna je osveščenost naših osmošolcev o EU. Anketirali smo osmošolce naše šole in tako dobili pomembne podatke, ki jih predstavljamo v tej nalogi.

14. februarja smo se udeležili državnega otroškega parlamenta v Ljubljani, kjer smo razglabljali o globalizaciji, demokraciji, jezikih in izobraževanju v EU. Pridobili smo novo izkušnjo o zasedanju parlamenta, hkrati pa smo se imeli možnost pogovarjati z evropskimi poslanci.

Z našo raziskovalno nalogo smo pridobili veliko znanja o EU, ki ga bomo prenesli na naše vrstnike.

Avtorice: Mateja Hrnčič, Mateja Kotnik, Rebeka Juvan

DOM STAROSTNIKOV NI PEKEL

Mentorica: Dora Najrajter

Šola: Poklicna in srednja ekonomska šola Slovenj Gradec

V teoretičnem delu raziskovalne naloge smo se posvetile domu starostnikov na splošno, andragoški didaktiki in tretjemu življenjskemu obdobju. Praktični del pa smo usmerile v anketiranje ljudi različnih starosti.

Pred raziskavo smo bile mnenja, da se ljudje zelo bojijo stopiti v dom starostnikov. Rezultati anketiranja pa so pokazali pozitivno mnenje o domu starostnikov.

Naš cilj je bil informirati ljudi o dobri strani odhoda v dom starostnikov. Cilj je bil realiziran. Že ob anketiranju so se ljudje zamislili in začeli premišljevat. Morebiti o dobrih straneh odločitve, da stara leta preživijo v domu starostnikov.

Za dodatno informiranje ljudi pa smo oblikovale tudi zloženko v obliki goloba, ob kateri si lahko zamislimo človeško življenje.

Avtorice: Tjaša Vogrin, Lena Ocepek, Nina Novakovič

SPLAVI IN UMETNE OPLODITVE

Mentor: Andrej Klobčar

Šola: Poklicna in srednja ekonomska šola Slovenj Gradec

Cilj te naloge je bil ugotoviti seznanjenost srednješolcev in srednješolk z umetno oploditvijo in s splavi. Pri tem smo si pomagale predvsem z anketami. Ker so naše možnosti raziskovanja omejene, smo se odločile, da v raziskavo zajamemo srednje šole na Koroškem. Ugotovile smo, da so dijaki srednjih šol dovolj informirani o splavih in umetnih oploditvah. Anketirale smo tudi ginekologe in župnike, rezultati anket so prikazani v raziskovalni nalogi.

Avtorici: Petra Vrčkovnik, Andreja Prapretnik

TRPINČENJE ŽENSK IN OTROK V MISLINJSKI DOLINI

Mentor: Andrej Klobčar

Šola: Poklicna in srednja ekonomska šola Slovenj Gradec

To je raziskovalna naloga o trpinčenju žensk in otrok v Mislinjski dolini. Za to temo sva se odločili, ker naju zanima, kakšna je situacija o trpinčenju pri nas.

Najini hipotezi sta bili:

- v Mislinjski dolini je veliko nasilja nad ženskami in otroki,
- ženske si ne upajo poiskati pomoči.

V raziskavi sva ugotovili, da sta najini hipotezi delno narobe postavljeni. V Mislinjski dolini se dogaja nasilje nad ženskami in otroki, vendar ne zelo pogosto in ga ni veliko. Ženske največkrat poiščejo pomoč.

Avtorica: Sara Tomaž

ODNOSI MED UČITELJI IN DIJAKI: KDO IMA SVOJ PRAV?

Mentor: Andrej Klobčar

Šola: Poklicna in srednja ekonomska šola Slovenj Gradec

Ob pripravi raziskovalne naloge sem spoznala veliko novega o učiteljih z nizko in visoko samopodobo in prav to mi je pomagalo pojasniti obnašanje nekaterih učiteljev na naši šoli. Moje hipoteze so bile:

- učitelji ne priznajo svojega dela krivde ob nastalem prepiru,
- učitelji ne priznajo, da ocenjujejo dijake zaradi motenja pouka in jih ocenijo subjektivno,
- učitelji kričijo na dijake, ker jih drugače ne morejo umiriti,
- da na oceno vpliva, če se dijaki sami javijo,
- da učitelji dijake nevede ponižujejo z zmerljivkami.

Raziskava je hipoteze potrdila.

Anketo sem izvajala pri učiteljih in dijakih, saj sem le tako lahko dobila mnenja, kaj menijo dijaki in kaj učitelji. Resnični odnosi med učitelji in dijaki na naši šoli so skriti. Dijaki si o nastalem problemu ne upajo spregovoriti z učiteljem in stvari raje pustijo takšne, kakršne so. Učitelji tako menijo, da je njihov odnos do dijakov dober, kakšen pa je v resnici, ne vemo.

PODROČJE: TEHNIKA

Avtor: Marjan Komprej

GORIVNE CELICE

Mentorica: Jelka Onuk

Šola: Srednja šola Ravne

V raziskovalni nalogi sem dokaj natančno opisal razvoj gorivnih celic, njihovo delovanje, tržišče in problem pri uvajanju. Za raziskovanje sem se odločil zaradi velikega povpraševanja po tovrstnih napravah. Raziskovalna naloga vsebuje veliko informacij, ki dajejo amaterju odličen prikaz, predvsem predstavo, na kakšen način in kako vse deluje. Na začetku se

nikakor ne moremo izogniti uvrstitvi gorivnih celic med energetske vire, v jedru raziskovalne naloge pa vsak posameznik vstopi v čudovit svet neizčrpanega vira gorivnih celic. Svet preplavljajo novice o celicah, ki prihajajo iz različnih koncev sveta, zato so te v raziskovalni nalogi tudi povzete.

Avtor: Jure Krof

POVEČANJE MOČI OTTOVEGA MOTORJA S POMOČJO PRISILNEGA POLNJENJA

Mentorica: Jelka Onuk

Šola: Srednja šola Ravne

V nalogi povečanje moči Ottovega motorja s pomočjo prisilnega polnjenja sem predstavil postopek predelave motorja, nameščanje turbo polnilnika, hladilnika zraka in preureditev elektronike v

hitrost 100 km/h v 7,9 sekunde, po predelavi pa je bil izmerjen čas 4 sekunde. Z dobrim računalniškim programiranjem se poraba goriva ni bistveno povečala in je pri povprečni vožnji celo nekoliko manjša.

Pri svojem delu sem potreboval veliko vztrajnosti, potrpežljivosti in volje. Največ težav mi je povzročal turbo polnilnik, ker moramo dobro premisliti, na katero stran in kam ga bomo namestili. Med raziskovanjem sem spoznal veliko novosti in pridobil bogate izkušnje.

PODROČJE: TURIZEM

Avtorici: Vesna Špegelj, Mateja Lampret

ADRENALINSKI – EKSTREMNI ŠPORTI V TURISTIČNI DEJAVNOSTI

Mentor: Jože Praper

Šola: Poklicna in srednja ekonomska šola Slovenj

Vsako leto se mladi raziskovalci in mentorji odpravimo na nagradni izlet. Letos smo obiskali rudnik soli v Berchtesgadnu in uživali v popoldanskem sprehodu po ulicah sončnega Mozartovega Salzburga. (Foto: Karmen Grudnik)

avtomobilu tako, da povečamo moč motorja za približno 200 %.

Celotno predelavo avtomobila sem eksperimentalno izvedel na svojem avtomobilu tipa NISSAN in jo tudi testiral. Dosežena moč motorja je bila 150 kW.

Rezultate sem preverjal s posebnimi računalniškimi programi. Čas pospeška sem meril v sekundah, in sicer je vozilo pred predelavo doseglo

Gradec

Z nalogo sva želeli ugotoviti, kako ljudje adrenalinske športe poznajo ter zakaj in kolikšno je njihovo zanimanje zanje. Pri tem sva si pomagali predvsem z anketami. Ker so najine možnosti raziskovanja omejene, sva se odločili, da se osredotočiva na Mislinjsko dolino ter del Pohorja (Kope, Partizanka). Ostaja pa še vprašanje, kaj od

adrenalinskih športov bi še lahko razvili v Mislinjski dolini z delom Pohorja.

Na podlagi anket sva ugotovili, da med tremi regijami, kjer sva ankete izvajali, tj. v Slovenj Gradcu, Ravnah na Koroškem in v Velenju, adrenalinske športe najmanj poznajo dijaki in študentje v Slovenj Gradcu, najbolj pa dijaki v Velenju. Med vsemi adrenalinskimi športi najbolj poznajo bungee jumping, največ pa se ukvarjajo z motokrosom.

Avtorji: Tanja Štruc, Danijela Pavlič, Damjan Stramec

NEODKRITE LEPOTE HUDEGA KOTA

Mentorica: Olga Jeznik

Šola: Srednja šola Muta

V raziskovalni nalogi z naslovom Neodkrite lepote Hudega Kota smo največ pozornosti posvetili turizmu, ki bi se v prihodnje lahko razvijal in prebivalcem omogočil dodaten dotok denarja. S tem lahko v manjši meri preprečimo odseljevanje mladih. Skušali smo ugotoviti, kaj vpliva na to, da je kraj tako redko poseljen, zakaj turizem ni razvit, zakaj se ljudje ne posvečajo vzdrževanju kmetij, saj le-te propadajo. Naredili smo anketo, v kateri smo poiskali marsikateri odgovor. Pozanimali smo se tudi, kako nuditi čim večjo ponudbo kolesarjem in pohodnikom. Opisali smo možnosti za turizem in zgodovino kraja, ki ga želimo s turistično zloženko čimbolj približati turistom. Prikazali želimo tudi turistično ponudbo skozi različne letne čase. Predstavili smo dopolnilne dejavnosti na kmetijah in sofinanciranje s strani države in Evropske unije iz strukturnih skladov. Raziskovalni nalogi prilagamo tudi poslovni načrt za turistično kmetijo v Hudem Kotu in turistični prospekt (zloženko).

PODROČJE: ZGODOVINA

Avtor: Aljaž Verhovnik

OSAMOSVOJITVENA VOJNA ZA SLOVENIJO

Mentorica: Lidija Arnold

Šola: OŠ Koroški jeklarji Ravne na Koroškem

Za to raziskovalno nalogo sem se odločil, ker mislim, da je osamosvojitvena vojna za Slovenijo za nas Slovence pomemben mejnik v zgodovini. Vsak narod ima pravico do svobodne in svoje države. Slovenci smo se za svojo svobodno državo dolgo borili. Zgodovina kaže, da smo Slovenci že od nekdaj bojevit narod. Sicer je bila naša prva država Karantanija, a je kasneje prišla pod Frankovsko državo. Na našem ozemlju sta terjali žrtve tudi obe svetovni vojni. V prvi svetovni vojni smo se Slovenci borili za tuje interese ter izgubili veliko ljudi. Tudi

druga svetovna vojna je terjala na slovenski strani veliko žrtev, saj smo se Slovenci združili v boju proti okupatorju. Nato pa smo dolga leta čakali na priložnost za svojo državo. Mislim, da nekateri ljudje v Sloveniji podcenjujejo to vojno ali pa o njej niso dovolj osveščeni. Predvsem je namen te naloge povedati ljudem, da je za našo državo ugasnilo kar nekaj življenj. Rad bi še poudaril, da ne morem razumeti, kako bi lahko slovenska država koga motila, ko pa je želja vsakega naroda svobodna in demokratična država. Skratka, s to nalogo bi rad ljudem predstavil, kako pomembna je za nas ta vojna, da lahko danes živimo v svobodni in v demokratični državi, saj menim, da je bil to naš večni cilj.

Avtorici: Katarina Hlupič, Mateja Kotnik

ŠOLSKA GLASILA NA OSNOVNIH IN SREDNJIH ŠOLAH V SLOVENJ GRADCU

Mentorja: Roman Založnik, Lidija Ajtnik

Šola: Poklicna gostinska in lesarska šola Slovenj Gradec

V današnjem času se premalo zavedamo, kako pomembno je, če se učenci in dijaki ukvarjajo še s kakšnimi prostovoljnimi in občinskimi dejavnostmi. V vse bolj hitrem tempu življenja imamo premalo časa, da bi storili še kaj za svojo duhovno plat in dušo. Pri večini mladih zadnja leta opazamo, da za svoje izobraževanje postorijo le najnujnejše. Za občolske dejavnosti, pisanje raznih prispevkov in literarnih besedil pa navadno ni veliko časa, morebiti to zanje predstavlja še dodatno obremenitev ali pa se temu sploh ne želijo posvetiti.

A kljub temu se na slovenjgraških osnovnih in srednjih šolah pisanju prispevkov posveča precej učencev in dijakov. Ustvarjalnejši so učenci na vseh treh osnovnih šolah, najbolj pa učenci Tretje osnovne šole, s prilagojenim vzgojno-izobraževalnim programom za učence s posebnimi potrebami. Namen najine raziskovalne naloge »Šolska glasila na osnovnih in srednjih šolah v Slovenj Gradcu« je izvedeti čimveč o prepoznavnosti in vsebini šolskih glasil nekoč in danes na vseh osnovnih in srednjih šolah v Slovenj Gradcu, jih čimveč zbrati ter tudi ugotoviti, katere so najpogostejše teme v glasilih nekoč in danes. Zanimajo naju interesi dijakov, učencev in mentorjev za snovanje šolskih glasil v sedanosti, s kakšnimi težavami se le-ti srečujejo pri delu, katere so najbolj priljubljene teme v šolskih glasilih, kako vplivajo glasila na promocijo določene šole in kakšne sposobnosti kažejo mladi pri ustvarjanju. Na osnovnih šolah večino glasil izdajajo vsako leto. Na srednjih šolah je situacija podobna. Marsikje bi določeno glasilo izdali tudi mesečno, vendar tega ni zaradi pomanjkanja motivacije ali denarja. Tako na srednjih kot tudi na osnovnih šolah pišejo o dogajanjih na šoli, koncertih, njihovih dosežkih, predstavljajo razrede ter želijo svojo šolo predstaviti v kar najboljši luči. Treba je pohvaliti mentorje in njihov trud, saj jim stojijo ob strani ter spodbujajo njihovo nadarjenost ter kreativno delo.

Preprečevanje samomora je naloga vseh nas

RECIMO ŽIVLJENJU »DA«!

Marijana Kašnik Janet in Evgen Janet

Svetovna zdravstvena organizacija (WHO) je leta 2003 proglasila 10. september za svetovni dan boja proti samomoru, saj samomorilnost postaja vedno večje breme razvite družbe.

Samomori na Slovenskem so del žalostne statistike, ki nas uvršča v sam evropski in svetovni vrh. Vsako leto si v Sloveniji vzame življenje okoli 600 ljudi. Slovenski samomorilni količnik (število samomorov na 100.000 prebivalcev na leto) je nekaj pod 30 samomorov na 100.000 prebivalcev na leto. Koroška je glede stopnje samomorilnosti precej nad slovenskim povprečjem z nekaj manj kot 40 samomori na 100.000 prebivalcev in zaradi tega sodi med najbolj obremenjene regije. Stopnja samomorilnosti se razlikuje glede na posamezne upravne enote v koroški regiji, najbolj izstopa v upravni enoti Radlje, kjer je tudi neugodno razmerje po spolu, in sicer okrog 8 : 1 za moški spol (v Sloveniji je to razmerje med 3 : 1). Sledita upravni enoti Ravne na Koroškem in Slovenj Gradec, nekoliko manj pa je samomorov v upravni enoti Dravograd.

Zaskrbljujoči so tudi podatki, pridobljeni z raziskavo ESPAD, izvedeno leta 2003 med dijaki prvih letnikov srednjih in poklicnih šol na Koroškem. Kar 19 odstotkov šestnajstletnikov je poročalo, da so že poskušali storiti samomor, 37 odstotkov dijakov pa je izjavilo, da so razmišljali o tem, da bi se poškodovali.

Najhujši greh proti sočloveku ni sovražiti ga, marveč biti brezbrizen do njega; to je bistvo okrutnosti.

George Bernard Shaw

Takšna je torej naša statistika: objektivna, hladna, neizprosna, ki nam s številkami govori, da sodimo Slovenci v sam vrh samomorilske lestvice. Ostajajo pa številna vprašanja, ki še vedno terjajo odgovore. Zakaj je samomorilnost v Sloveniji tako visoka? Kako to, da Slovenci med vsemi možnimi rešitvami težav tako pogosto izberemo samomor?

Ne dopustimo, da tako končajo ljudje v naši okolici.

(Foto: Andreja Čibron - Kodrin)

Vzročni dejavniki samomorilnega vedenja

Samomorilnega vedenja ni mogoče povezati samo z enim vzročnim dejavnikom, pač pa je teh več. Delimo jih na vplive okolja in genetske vplive. Slednji kažejo na genetsko ranljivost skupin prebivalcev posameznih držav. Če na zemljevidu Evrope počrtnimo države z najvišjim količnikom, ugotovimo, da vse države mejijo druga na drugo in se razporejajo v obliki črke J: od Finske na severu, preko baltskih držav do Madžarske, Slovenije in Avstrije.

Če si podrobneje ogledamo, kaj je značilno za območja, ki imajo visoko stopnjo samomorilnosti, najdemo nekaj skupnega – alkohol, ostale droge, brezposelnost, prekinjene socialne vezi. Med najpogostejša stanja, ki nekoga lahko pripeljejo do tako skrajne odločitve, kot je samomor, sodi tudi depresija. Še zlasti, če ostane neprepoznana in nezdravljena. Pri številnih, ki napravijo samomor, je hkrati prisotnih več dejavnikov tveganja. Ponavadi se pojavi nek dogodek, ki deluje kot sprožilni dejavnik in samomorilno osebo pahne čez rob.

Zdravo življenje in pogovori s prijatelji odvrta črne misli.

(Foto: Andreja Čibron - Kodrin)

Seveda poznamo tudi dejavnike varovanja, ki zmanjšujejo verjetnost samomora – denimo biti mati (nekoliko manj oče) ali biti poročen.

In kakšen odnos imamo Slovenci do samomora? Pogosto zelo ambivalenten. Po eni strani smo samomor sprejeli: če človek ni uspešen, če ima probleme z alkoholom ipd., torej če so vsi ti dejavniki tveganja prisotni, samomorilno vedenje sprejmemo. Na drugi strani pa vendarle obstaja nepripravljenost govoriti o samomoru in soočiti se s tem problemom.

Preprečevanje samomorov zahteva celovit pristop

Samomor je zapleten pojav, ki zahteva celosten pristop. Cilj je preprečevanje in zmanjševanje števila samomorov. Pričakovanje, da bo samomor kar izginil, je iluzija, cilj zmanjšati in omejiti samomor pa je dosegljiv. Pogoj je seveda poznavanje temeljnih zakonitosti samomorilnega vedenja, dejavnikov tveganja, predvsem pa dejavnikov varovanja. Pomembno je, da preprečevanje samomora razumemo ne le kot nekaj, kar naj bi preprečilo tisti zadnji korak v procesu samomora. Pomembno se je osredotočiti na posameznike, ki imajo veliko socialnih težav – na ljudi, ki uživajo psihoaktivne snovi (alkohol, druge droge), ki so brezposelni, socialno izločeni, so stari

nad 65 let. Če izboljšamo njihovo duševno zdravje na splošno, potem dejansko delamo nekaj v smeri zmanjševanja samomorilnosti v teh skupinah.

Tudi na duševno zdravje naših otrok in mladostnikov ne smemo pozabiti. Na to, kako živeti zdravo življenje, da ne pijemo preveč, da ne jemljemo drog ... Potrebno jih je opremiti z veščinami za uspešno reševanje problemov, jih naučiti, kako preprečevati odtujenost, izoliranost, kako pomagati prijateljem, ki so v takšnih težavah ...

Skratka, potreben je celovit pristop, ne le strokovnjakov različnih področji, pač pa tudi širše javnosti, politike in gospodarstva.

Kaj lahko stori vsakdo od nas?

75 odstotkov vseh, ki naredijo samomor, pred tem opozori o svoji nameri prijatelja ali družinskega člana. Vse samomorilne grožnje in poskuse samomora je treba jemati resno. Mogoče gre res včasih le za manipulacijo, a v vsakem primeru je v ozadju nek problem, klic po pomoči.

Na kaj moramo biti pozorni (odkrivanje skrivnih sporočil)? Ne spreglejmo znakov, kot so:

- dolgotrajna žalost, tesnoba, brezup; nemoč; nemir; črnogledost; občutek nevrednosti, praznosti; občutek, da ga (je) nihče ne mara; vse izgubi smisel; umik iz družbe; znaki depresivnosti; misli in grožnje o smrti in samomoru ...;

- govorjenje kot: »Ne morem več.«, »Nima smisla.«, »Ne morem se pobrati.«, »Mojim bi bilo bolje brez mene.«, »Ne vem, kaj bi sam(-a) s seboj.«, »Najraje bi zaspal(-a).«;

- ne kaže nobenega veselja, ni interesa za hobije, pomanjkanje energije, utrujenost, upočasnjenost;

- težave pri koncentraciji, zapomnjevanju, sprejemanju odločitev;

- motnje spanja, zgodnje jutranje zbujanje, prekomerno spanje;

- spremembe apetita in/ali telesne teže;

- urejanje zadev in nevsakdanja dejanja: nenadna želja po ureditvi poslovnih in denarnih zadev; podarjanje svoje lastnine; daje vtis, kot bi se nekam odpravljal(-a) in se poslavljajal(-a) ...

Kaj storiti? Vzemimo si čas za poslušanje in pogovor!

- Vprašajmo.
- Poslušajmo.
- Ne pustimo se odpraviti.
- Ne čakajmo.
- Opazujmo.
- Ne kažimo, da nas je šokiralo.
- Ne moralizirajmo.
- Pokažimo skrb, skupaj načrtujmo možne rešitve.
- Pospremimo k strokovnjaku.

Naravno bogastvo Koroške in Natura 2000 – vnukom v dar

Martin Vernik

SLOVENIJA – »VROČA TOČKA« OHRANJENE NARAVE V EVROPI

Slovenija ima zaradi razgibanosti terena nekje na stičišču Panonske nižine in Alp, z vplivi Dinaridov in Mediterana izjemno veliko biotsko raznovrstnost. Ta se kaže tako v številu različnih rastlinskih in živalskih vrst kot tudi v pestrosti različnih življenjskih okolij. Je pravi biser Evrope. S tradicionalno rabo in z razumevajočim odnosom do narave v preteklosti smo vse do danes kljubovali pretiranemu uničenju našega naravnega bogastva.

Varovanje in ohranjanje naravnih lepot, ki nas vedno znova navdajajo s potrebno energijo, je danes že nuja. Zaradi sprememb in pritiska na izkoriščanje naravnega okolja se moramo vedno bolj zavedati, da ne moremo varovati le vrst, pač pa tudi njihova življenjska okolja. Zato je treba opredeliti območja ohranjanja narave, kjer lahko svoj prostor in ustrezne razmere najdejo številne ogrožene rastline in živali.

Poleg naravnih vrednot, ki jih je na Koroškem kar 692 (drevesa, potoki in druge hidrološke naravne vrednote, botanične, zoološke, geološke in geomorfološke naravne vrednote), imamo v Sloveniji tudi območja, ki so zavarovana. Edino večje zavarovano območje na Koroškem je krajinski park Topla v občini Črna na Koroškem. Veliko območij pa je še vedno predlaganih za zavarovanje: Pohorje in vzhodne Karavanke ter Kamniško-Savinjske Alpe kot regijska parka, kot krajinski parki pa Smrekovec, Huda luknja – Paški Kozjak, Košenjak v občini Dravograd, Pernice v občini Muta, osameli kras nad Radljami ter Remšnik, prav tako v občini Radlje.

Nadalje imamo ekološko pomembna območja, ki so po svoji ekološki funkciji pomembna za ohranjanje biotske raznovrstnosti – tako živalskih kot rastlinskih vrst kot tudi njihovih življenjskih okolij. Velike spremembe pa je ohranjanje narave doseglo z vstopom Slovenije v Evropsko unijo (EU).

V zadnjih desetletjih se biotska raznovrstnost v Evropi dramatično in pospešeno zmanjšuje in izgublja. Človek krči naravna bogastva in s tem izginjajo živalske in rastlinske vrste ter njihova življenjska okolja. Mokrišča v severni in zahodni Evropi so se, na primer, v zadnjih desetletjih skrčila za okoli 60 %. Evropska agencija za okolje potrjuje, da upadajo številne evropske vrste: 64 endemičnih rastlin v Evropi je v naravi že izumrlih, 45 % vrst metuljev in 38 % vrst ptic pa se šteje za ogrožene vrste. Pritiski, ki so povzročili to upadanje, urbani, infrastrukturni in turistični razvoj, intenziviranje kmetijstva in gozdarstva itd., v zadnjem desetletju niso prenehali. Da bi zaustavili upadanje biotske raznovrstnosti v Evropski uniji, je bilo treba ukrepati – del odziva EU na ta izziv je Natura 2000.

Kaj pravzaprav je Natura 2000?

Natura 2000 je evropsko omrežje območij, ki so pomembna za ohranitev rastlinskih in živalskih vrst, ogroženih na nivoju Evrope. Temeljni cilj teh območij je ohranjanje biotske raznovrstnosti za prihodnje rodove. Vrste in značilna življenjska okolja, ki jih imenujemo habitati, obravnava direktivi Evropske skupnosti, imenovani **Direktiva o pticah** in **Direktiva o habitatih**. Določitev območij Natura 2000 je bila obveznost naše države pred vstopom v Evropsko unijo. Nastajajoče omrežje Natura 2000 postaja poglavitni nosilec varstva narave v Evropski uniji.

Omrežja Natura 2000 ne smemo zamenjevati z zavarovanimi območji in tudi niso sistem strogih naravnih rezervatov, ki bi izključeval vse človekove dejavnosti. Čeprav bo mreža zagotovo vključevala tudi naravne rezervate, bo večina zemljišč tudi v prihodnje v zasebni lasti, pri čemer bo moralo biti gospodarjenje z zemljišči trajnostno v ekološkem, ekonomskem in družbenem smislu. Pomembno je torej, da se razvoj na teh območjih usmerja tako, da se naravno bogastvo na teh območjih še naprej ohranja in se ne poslabša. To bogastvo so ohranili za nas ljudje,

ki živijo na teh območjih, bodisi kmetje, gozdarji, planinci, ribiči ali lovci. Dolga stoletja so živeli z naravo, jo spoznavali in z naravnimi dobrinami gospodarili tako, da je niso osiromašili. Naša naloga je, da to za naše zanamce storimo tudi mi.

Zato se vsak poseg oz. plan, ki bi lahko imel vpliv na stanje živalskih, rastlinskih vrst ali njihova življenjska okolja, presoja, s čimer se ugotovijo možni negativni vplivi. Če se ugotovi, da negativnih vplivov ni, je poseg na območju Natura 2000 mogoč.

Natura 2000 je torej edinstvena priložnost za vsako članico, da izkaže skrb za skupno, zdravo in naravno okolje, ki je vir našega bogastva. Zato moramo okrepiti varovanje biotske raznovrstnosti skupaj z znanstvenimi, ekonomskimi, socialnimi, kulturnimi in regionalnimi zahtevami. Ohranjanje narave je lahko del usklajene rabe prostora, ki je združljiva z mnogimi ekonomskimi interesi trajnostnega razvoja. Ohranjanje narave skozi Naturo 2000 zato ne pomeni omejevanja. Prej nasprotno! Pomeni priložnost za razvoj in pridobivanje finančnih sredstev iz mnogih evropskih programov.

Natura 2000 – biseri slovenske narave v Evropski skupnosti

Kako poteka določitev območij Natura 2000?

Določitev območij Natura 2000 je dolgotrajen postopek, ki ga z Evropsko komisijo usklajuje Ministrstvo za okolje in prostor. Pomemben partner pri projektu je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano pa tudi drugi ministrski resorji.

Do vstopa v EU je Slovenija bila dolžna posredovati predloge območij, ki so pomembna za ohranitev evropsko pomembnih vrst in habitatov. Direktiva o pticah določa, katera območja so pomembna za ohranjanje ogroženih prostoživečih vrst ptic, in opredeljuje t. i. posebna območja varstva (POV) ali s tujo kratico SPA. 26 območij, kolikor smo jih opredelili v Sloveniji, je danes že del omrežja Natura 2000. Na Koroškem sta dve taki območji – Pohorje ter Kamniško-Savinjske Alpe in vzhodne Karavanke.

Direktiva o habitatih pa opredeljuje območja, pomembna za Skupnost (OPS) ali s tujo kratico SCI. Sledi preverjanje s strani Evropske komisije in dokončno sprejete predloge država določi kot posebna območja ohranitve (POO) ali s tujo kratico SAC. Tako se na podlagi obeh direktiv določi območja Natura 2000.

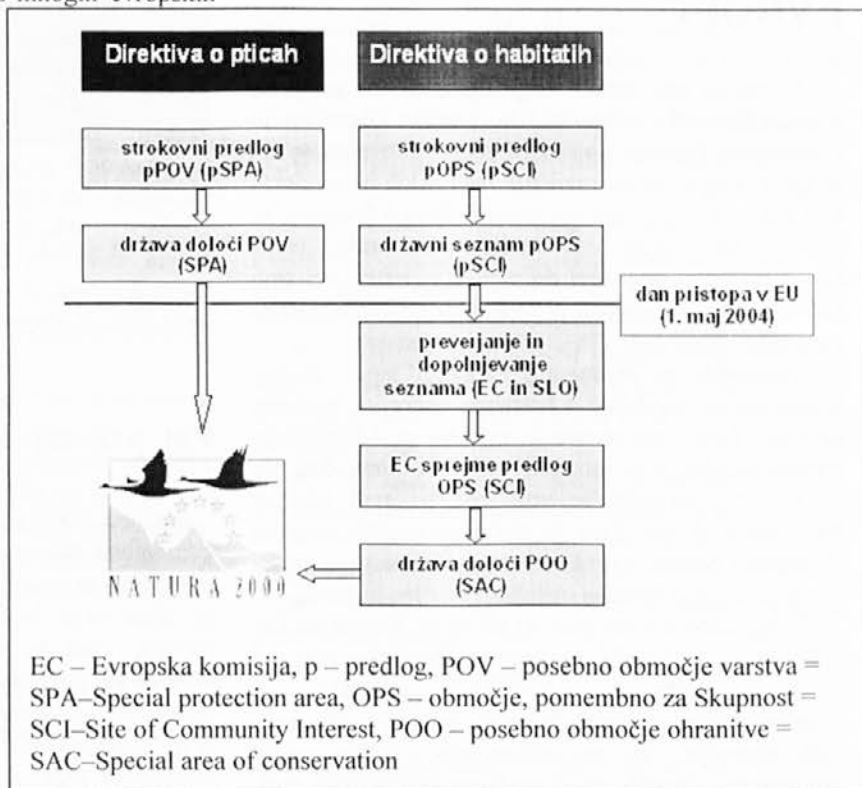
Kako dosegati ugodno ohranitveno stanje?

Območja, ki so opredeljena kot predlogi območij Natura 2000, so praviloma dobro ohranjena, kar je rezultat ustreznega ravnanja v preteklosti. Državam članicam je prepuščeno, da same izberejo najprimernejši način. Na območjih, kjer je gospodarjenje ugodno za naravo, bo treba v prihodnje le zagotavljati primerno rabo.

Gospodarjenje in koriščenje prostora se bo opredelilo v načrtih upravljanja. V neki meri podobne načrte upravljanja pri nas že poznamo – to so na primer za gozdove gozdnogospodarski načrti. Države članice same določijo varstvene usmeritve. Izjemoma na podlagi pogodbenega varstva, skrbništva ali pa se določijo območja zavarovane narave. Zavarovanje je torej le ena izmed možnosti ohranjanja stanja na območjih Natura 2000, nikakor pa ne edina.

Kaj prinaša Natura 2000?

Dejavnosti znotraj območij zaradi ohranjanja ne

bodo prepovedane. Ohranitev vrst in habitatov ni nezdržljiva z različnimi tradicionalnimi rabami, kar velja tako za gospodarjenje z gozdovi, s kmetijskimi površinami, kot tudi za lov, planinarjenje ... Obstoje mnogih življenjskih okolij, kot so na primer suhi in vlažni travniki, je mogoče zagotoviti le s stalno sonaravno rabo, s pašo ali košnjo.

Znotraj večjih območij bodo tako opredeljene različne cone, v katerih bo opredeljena mogoča raba prostora. Dejavnosti, ki bi lahko imele negativen vpliv na ohranitev ugodnega stanja, se presojujejo v okviru celovite presoje vplivov na okolje, upoštevan pa je tudi javni interes.

Dodatnih stroškov za prebivalce območij Natura 2000 ne bo. Prej nasprotno, saj je območje Natura 2000 velika prednost pri pridobivanju državnih sredstev (SKOP) in sredstev različnih evropskih skladov. Ti niso namenjeni izključno ohranjanju narave, ampak tudi razvoju podeželja (strukturni skladi, program LIFE, Interreg, Phare, Leader+ idr.). Pomembno je, da smo pripravljene na črpanje sredstev iz teh skladov, kar pa pomeni, da bomo znali organizirati dobra partnerstva in pripraviti dobre projekte, s katerimi bo mogoče pridobiti evropska sredstva. Pri tem seveda moramo zagotoviti tudi lastni finančni delež, ki je nasproti prejetim sredstvom razmeroma majhen, potrjuje pa lastno iniciativo in resno partnerstvo pri izvedbi projekta.

So tudi na Koroškem predlagana območja Natura 2000?

Slovenija ima v primerjavi z ostalimi državami EU še razmeroma dobro ohranjeno naravo. Zaradi geografske lege med Alpami, morjem, Dinarskim svetom, srednjo Evropo in Panonsko nižino je naše rastlinstvo in živalstvo izjemno pestro in bogato.

Tudi na Koroškem sta že dve območji del omrežja Natura 2000. Ti območji sta bili razglašeni po direktivi o pticah in sta pomembni za ohranjanje evropsko ogroženih vrst ptic. To sta posebni varstveni območji (PosVO):

- Kamniško-Savinjske Alpe in vzhodne Karavanke
- Pohorje

Po direktivi o habitatih so območja zaenkrat v fazi predloga. Predlaganih posebnih varstvenih območij (predlagano PosVO) po tej direktivi je na Koroškem 23.

4. Potočnikov potok
5. Vrhe – povirno barje
6. Šentaneljska reka
7. Žerjav – Dolina smrti
8. Pikrnica – Selčnica
9. Čermenica s pritokom
10. Peca
11. Votla peč
12. Huda luknja pri Radljah
13. Huda luknja
14. Razbor
15. Raduha
16. Pohorje
17. Zgornja Drava s pritoki
18. Olševa – borovja
19. Velka s Slivniškim potokom in Lahinski potok
20. Suhadolnica, Suhi dol – sotočje z Martiževim grabnom
21. Kremžarjev potok, izvir – izliv v Barbaro
22. Barbarski potok s pritoki
23. Smrekovško pogorje

OBMOČJA NATURA 2000 NA KOROŠKEM

Natura 2000 – območje Kamniško-Savinjske Alpe in vzhodne Karavanke

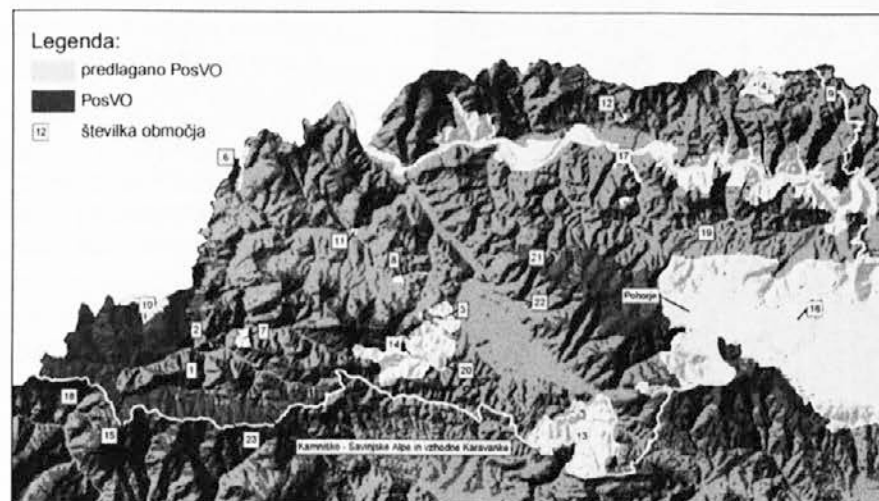
Kamniško-Savinjske Alpe in vzhodne Karavanke so območje, ki je predlagano po Direktivi o pticah. Območje je redko poseljeno, prevladuje gozdnata krajina. Na tem območju gnezdi kar ¼ slovenske populacije malega skovika, ki spada med skupino sov.

Mali skovik je naša najmanjša sova, približne velikosti vrabca. Zgoraj je sivorjav s svetlejšimi pegami, spodnja stran pa je svetlejša s temnimi lisami. Hrani se z manjšimi glodalci in pticami. Gnezdi v starih duplih detlov in žoln. Najraje ima smrekove gozdove z vrzelmi in jasami, kjer lahko lovi plen. Druga pomembna vrsta sov na tem območju je koconogi čuk.

Območje je pomembno

še za divjega petelina, ruševca, nad gozdno mejo pa za tretjo koconogo kuro – belko. V skalnih stenah pa gnezdi še sokol selec, ki je zaradi uporabe pesticidov tudi pri nas ogrožen.

Predlagana posebna varstvena območja

1. Cvelbar – skalovje
2. Obistove skale
3. Ježevec

Natura 2000 – območje Pohorje

Vse prej omenjene ptice, razen belke in sokola selca, so nosilne vrste tudi na območju Natura 2000 Pohorje.

Ruševca je gozdna kura, ki stalno živi na zgornji gozdni meji, v pasu ruševja. Ponavadi živi v skupinah. Zgodaj spomladi so za vrsto značilni svatovski plesi, ko se samci borijo za naklonjenost samic. Pozimi ga srečamo le redko. V zimskem obdobju je tudi zelo občutljiv, saj z bežanjem pred vsiljivci izgublja energijo.

Bukov kozliček (Foto: Martin Vernik)

Divji petelin (Foto: Martin Vernik)

V zgodnjih spomladanskih jutrih na skrbno izbranih mestih v gozdu s petjem oznanja svatovsko razpoloženje tudi divji petelin. Takšne kraje imenujemo rastišča, kjer samci na zanimiv način dvorijo svojim izbrankam. Mladiči, imenovani kebkči, se v rani mladosti v poletnih mesecih prehranjujejo predvsem z mravljami in njihovimi jajčeci, ko odrastejo, pa posegajo po jagodičju, predvsem borovnici.

Divji petelin je ptica, ki je zelo občutljiva na spremembe v okolju. V gozdovih Pohorja je bil do nedavnega precej pogost in Pohorje je veljalo za

njegov tipični življenjski prostor. Motorni promet, še posebej pa motorne sani in motorji za motokros na rastiščih povzročajo upad števila osebkov tako divjega petelina kot tudi ruševca. Če tega v prihodnjih letih ne bomo uspeli zaježiti, se bodo populacije še naprej zmanjševale in dolgoročno jim grozi izginotje. Prepoved vožnje v naravnem okolju velja že od leta 1996, pa država kljub javnemu kršenju ni sposobna zagotavljati načel te vladne uredbe. V primeru poslabšanja stanja lahko evropska komisija zapre priliv evropskih sredstev, dokler se stanje ne izboljša. To se je v nekaterih evropskih državah že zgodilo. Z usmerjanjem turistične dejavnosti ter ustreznim načinom gospodarjenja z gozdovi lahko upadanje zaustavimo, vendar je zato potrebno sodelovanje vseh nas. Predvsem moramo najprej osvestiti tiste, ki morda tega ne vedo, svojim zanamcem pa bodo želeli zapustiti lepote, ki so jih uživali sami.

**Natura 2000
Koroške – vrste in
njihova življenjska
okolja kot
predlagana posebna
varstvena območja**

Na Koroškem je opredeljeno 23 potencialnih posebnih varstvenih območij

(območij Natura 2000) po Direktivi o habitatih (92/43/EGS), kar je okrog 13 % površine celotne regije. Večino (~75 %) je gozd. Ekstenzivnih travnikov je okrog 5 % (Vir: Raba tal, MKGP 1995-2001). Pet habitatnih tipov (značilnih življenjskih okolij) je prednostnih in so v nevarnosti, da izginejo – barja, barjanski gozdovi, vrstno bogata travišča, ruševje, javorjevi gozdovi v grapah.

Gozdni postavnež (Foto: Martin Vernik)

Izmed rastlin so kvalifikacijske vrste tri. Najbolj poznana je zagotovo Zoisova zvončnica, ki je znan endemit Karavank, Kamniških in Julijskih Alp. Le-ta nam je še posebej v ponos, saj je vpis na seznam ogroženih rastlinskih vrst predlagala Slovenija, kjer je tudi večina celotne populacije te lepe rastline. Orhideje Loesjeve grezovke morda ne bomo prepoznali, saj se zelo razlikuje od sobnih orhidej z velikimi cvetovi. Zagotovo pa smo lahko ponosni, da jo na Koroškem še najdemo, saj je v Sloveniji zelo redka. Na sploh je 75 vrst orhidej, ki rastejo v naravi v Sloveniji, najbolj ogrožena družina rastlin. Vzrok je predvsem v neprimerni rabi: intenzivnem kmetovanju, pretiranem gnojenju, izsuševanju in melioriranju travnikov in pa nasprotno – opuščanju in s tem zaraščanju travniških pobočij.

Za Koroško je značilna dobra ohranjenost vodotokov. Kar osem potokov naseljuje močna populacija navadnega koščaka, zato so tudi ti predlagani za vključitev v omrežje Natura 2000. Ohranjanje naravne struge in zmanjševanje onesnaževanja, predvsem kmetijskega, je bistveno za ohranitev ne samo raka, temveč tudi dveh evropsko ogroženih kačjih pastirjev, za katere smo opredelili potencialno območje Natura 2000. Izmed

kvalifikacijskih vrst živali so pomembni še: metulji (5 vrst), hrošči (4 vrste), dvoživke (2) in sesalci (netopirji – 4 vrste).

Hribski urh in veliki pupek sta dvoživki, vezani na potoke in mokrišča v gozdnem prostoru v višjih nadmorskih višinah. Za vse vrste hroščev je pomembno ohranjanje gozdnih habitatnih tipov, saj imajo značilen dolg razvojni cikel. Vsi bomo prepoznali rogača, za katerega ohranjamo hrastova drevesa, ali pa bukovega kozlička in alpskega kozlička, ki sta si na videz tako podobna. Močvirskega krešiča pa bo ob potokih z velikim deležem odmrle biomase prepoznalo le bolj strokovno oko. Za ohranjanje vseh vrst je treba ob sečnji v gozdu predvideti puščanje dovolj velikega deleža odmrle biomase, padlih dreves, predvsem listavcev. Predvsem pa, kakor se da hitro spraviti posekan les, da hrošči vanj ne zaležejo jajčec, saj imajo tudi do štiri leta dolg življenjski cikel.

Na gozdni prostor sta vezani tudi dve vrsti metuljev (gozdni postavnež, za katerega so pomembni sestoji velikega jesena v grapah potokov, in črtasti medvedek, ki je vezan na rastlino, imenovano konjska griva). Na negojenih suhih in mokrih travnikih Koroške pa nas bodo razveselili še drugi evropsko ogroženi metulji: travniški postavnež, močvirski cekinček in bakreni senožetnik. Za vse vrste metuljev je pomembno ohranjanje travišč kot prehranjevalnega in razmnoževalnega življenjskega prostora.

Velik pritisk za območja je turistična dejavnost. Če bomo uspeli usmerjati turistično dejavnost, problemov z ohranjanjem skalnatih pobočij (šest območij) ne bo. Enako velja tudi za jame (tri območja). Posebno mesto ima prostor človeka za netopirje. Prav zato so tudi območja naselij vključena v območja Natura 2000.

Za vse nadaljnje informacije se lahko obrnete na Zavod RS za varstvo narave, Območna enota Maribor, Pobreška cesta 20, 2000 Maribor. Lahko nas tudi pokličete na telefonsko številko 02 333 13 75 ali napišete elektronsko sporočilo na

martin.vernik@zrsvn.si.

Več pa lahko najdete na spletnih straneh:

www.zrsvn.si

www.natura2000.gov.si

Orjen v Črni gori

MED NEBOM IN MORJEM

Simona Ledinek

SUBRA – SKRITA LEPOTICA

Nad zalivom Boka Kotorska v Črni gori se dviga gorsko območje Orjen, ki je sestavni del Dinarskega gorstva. Zavzema površino, večjo od 400 km², in je največja ter najvišja gorska skupina ob južnem Jadranskem morju. Sestavljena je iz triasnega apnenca. Za celotno območje so značilni izraziti kraški pojavi, ključni za lepoto pokrajine, a ponekod zelo otežijo gibanje. Naselja se raztezajo v večjih kotlinah z ravniciami. Ceste in trdnjave so bile narejene v času avstro-ogrske monarhije zaradi varovanja zaledja vojaškega pristanišča v Boki Kotorski (to nam danes olajša dostop in nam približa vzpone na posamezne vrhove). Še višje od naselij pa so domačini postavili planšarije, v katerih so prebivali v poletnem obdobju, ko so pasli živino. Danes so mnoge zapuščene in narava si počasi zopet nadeva divji videz.

1680 m visoka stena Subra je med domačini že od nekdaj veljala za težko dostopno planinsko lepoticco. V 19. in začetku 20. stoletja je bila Subra med botaniki priljubljen teren za znanstvena raziskovanja; tako se je po svetu razširil glas o njeni divji, nevsakdanji lepoti. Na vrh Subre iz različnih smeri vodijo markirane planinske poti, vendar pa stene pred nami ni preplezal še nihče. Pred mnogimi leti so ljudje poizkušali preplezati to steno v območju Zmajevga žrela, vendar jih je zaustavil strm skalnat skok (videli smo ga ob sestopu, ko smo se po vrvi spuščali po njem). Potem je stena spet dolgo samevala. Pred leti so jo hoteli preplezati pozimi, a jim ni uspelo.

Levi del stene je visok približno 320 metrov, sestavljen je iz štirih skalnih pasov kompaktne skale. Prvi pas je še med drevjem dolg slaba dva plezalna raztežaja. Nad njim je za plezanje lažji del stene do naslednjega skalnega pasu, ki ga domačini imenujejo Spodnji pas. Čez njega pridemo na poraščeno poševno polico do Srednjega pasu. Ta se konča z ozko polico, ki poteka čez celotno steno. Nad njo se vzpenja impresivni previsni del stene iz prav tako kompaktne skale. Preplezati je možno smeri vseh težavnosti. Nad njim je v desnem delu stene še Zgornji pas, ki se konča na vrhu Subre. Po celotnem vrhu raste endemska vrsta bora, imenovanega munika (*Pinus*

leukodermis). Na vsakem drevesu je poškodovana skorja, s katere so domačini nabirali smolo. Mnogo je tudi zdravilnih rastlin. Tik pod vrhom lahko vidimo košutnik ali rumeni svišč, ki so ga pri nas zaradi zdravilnosti iztrebili. Desni del stene deli širok žleb, kjer poteka markirana pot na vrh. Ta del z melišči se imenuje Markov krš. Če gremo po poti, pridemo pod zadnji strmi del stene, ki je visok 125 metrov. V skrajnem desnem delu stene pa kaplja voda Kapavica. Ko smo plezali nad njo, smo videli, od kod priteka. Nad njo je široka in globoka razpoka, v kateri se

Spust po Zmajevem žrelu

(Foto: Stanko Mihev)

pozimi nabere veliko snega in se počasi topi dolgo v poletje. Drugače je v celotnem področju problem z vodo, saj so tla kraška in vsa voda odteka v globine ter v nižinah malokje priteče na površje (živa voda, jo imenujejo domačini). Manjši del stene, primerne za plezanje, se nadaljuje čez greben, ki poteka od vrha Subra do vrha Kabao na zahodni strani. Ta del stene je viden s planine Vučji do.

PLEZALNI TABOR (ŽUKOVICA)

Za Orjen in Subro nas je večina prvič slišala lani novembra, ko se je pojavil na spletnih straneh AO Ravne razpis za plezalni tabor – organizator je bil Miha (Stanko Mihev). Prijavilo se nas je nekaj avantur željnih plezalcev, ki smo si zaželeli del počitnic preživeti stran od civilizacije, nekje med nebom in morjem ... Mihu smo se pridružili Marinka Dretnik, Simona Ledinek, Marjan Turšič (Manjana) in Vlado Črešnik (Ščuka), z nami pa sta bila tudi Mihova mama Angela Mihev (Bica) in seveda Davo Mihev (s skoraj vsemi svojimi puškami vred, s katerimi je stražil naš tabor). Miha je navezal stike z Željkom Starčevićem, predsednikom planinskega društva iz Herceg Novoga, in priprave so stekle. Mednje je spadalo tudi prvomajsko plezanje v Biokovem in še tik pred zdajci plezanje v Babah (smer Nova centralna). Pred odhodom smo se nekajkrat sestali, si pogledali fotografije Subre, se dogovorili glede opreme, hrane ... Skrb je zbujala informacija, da je v Črni gori dosti kač, da so strupene in domišljija včasih res dobi krila. V oči je bodel še podatek, da je Orjen najbolj deževno področje v Evropi (nad 5000 mm).

In prišel je težko pričakovani dan odhoda. Iz Herceg Novoga nas je pot po neravni asfaltni cesti pripeljala do gostilne v zaselku Vrbanj (1007 m). Od daleč smo že lahko videli dele stene Subra. Tam smo dobili prevoz za hrano in opremo do zapuščene planšarije Žukovica. Naše avtomobile smo prepustili v varstvo gostilničarju. Pred odhodom so nas doma spraševali, kako je z varnostjo. Vse je potekalo tako, da smo do konca

plezalnega tabora imeli samo dobre izkušnje. Na planini Žukovica smo poiskali primerno mesto za postavitev šotorov, seveda s pogledom na Subro.

Gozd okrog tabora je listnat, povsod se lahko vidi nekdanja obdelana polja v manjših vrtačah s skalnimi ograjami. Vse naokrog so raztresene manjše ali večje skale, kakor da bi jih razmetal pobesneli zmaj, ki so ga domačini razjezili s svojim direndajem. Svoje domovanje naj bi imel v Zmajevi pečini, na drugi strani gore (tako se imenuje še danes). Tudi žleb, kjer je zmaj prišel v amfiteater, se vidi čez steno Subre. Veliko skal je moral zmetati, da je nastala takšna kotlina (čeprav imajo danes znanstveniki razlage o ledeniškem delovanju na pokrajino). Nedaleč stran je bil zanimiv vodnjak s kapnico, grajen v obliki stožca (to vodo smo lahko pili tudi brez prekuhanja). Vodnjak je bil tudi odlična razgledna točka, prostor za počitek, plezanje ... Vodo iz vodnjaka smo dobivali s pomočjo plastenke, ki smo jo privezali na dolg kol, jo potopili v vodo in nato iz plastenke vodo prelili v večje posode. Kopalnico in WC si je izbral vsak »po svojem okusu«.

Počitek po opravljeni plezalni turi

(Foto: Marjan Turšič)

Prva noč v šotoru je bila bolj bela – navajanje na trše ležišče in predvsem vznemirjenje pred prvim vzponom čez steno sta spanec naredili bolj rahel. Zjutraj nas je prebudil neznan moški glas. »Hoj, jel bilo ladno?« se je slišalo že od daleč. To je bil čoban Šušu, ki je postal naša budilka za jutranje vstajanje. Vsako jutro se je s svojo čredo koz, psom in puško oglasil v našem taboru na klepet in na kozarček domačega žganja.

Po krepkem zajtrku smo pripravili opremo in se podali pod steno. Pred tem smo sestavili naveze in si ogledali približen potek smeri. Od tabora je bilo po markirani planinski poti do Subrinega amfiteatra slabo uro hoje. Ves čas je bilo treba paziti, da ne bi stopili na kakšno kačo, predvsem v »Kačjem dolu« (tako smo poimenovali kotlino, v kateri je bilo še posebej vroče, ker se je sonce odbijalo od stene, in kjer je Miha skoraj stopil na kačo).

PREPLEZANE SMERI

V desetih dneh je nastalo deset smeri (seveda nismo plezali vsak dan). Te smeri so:

V SZ steni Subre :

- **Čas brez pravljič:** IV+/III, 320 m, 4 h, 10. 7. 2005, Stanko Mihev-Marinka Dretnik
- **Prava mama:** V+/IV, 320 m, 4 h, 10. 7. 2005, Vlado Črešnik-Simona Ledinek
- **Nikoli ne reci nikoli:** V/IV, III, 310 m, 4 h, 4. 7. 2005, Stanko Mihev-Marjan Turšič
- **Se kdo boji kač?:** VII/VI+, III, 270 m, 5 h, 12. 7. 2005, Vlado Črešnik-Simona Ledinek
- **"Trenutek resnice" – nedokončana:** 7. 7. 2005, preplezano 100 m (VII/VI, II-IV, Vlado Črešnik-Marjan Turšič)
- **Bidi, vez z življenjem:** VII-/VI, IV-V, 135 m, 3 h, 6. 7. 2005, Vlado Črešnik-Marinka Dretnik
- **Ples pod kaminom:** V+/IV, II-III, 125 m, 3 h, 6. 7. 2005, Stanko Mihev-Marjan Turšič-Simona Ledinek
- **Davova smer:** V+/IV+, III, 150 m, 3 h, 12. 7. 2005, Stanko Mihev-Marinka Dretnik
- **Naša Bica:** V/V+, II-III, 125 m, 2.30 h, 7. 7. 2005, Stanko Mihev-Simona Ledinek-Marinka Dretnik

Stena nad Vučjim dolom, SZ stena:

- **Južni greben:** III/I-II, 300 m, 1.30 h, 5. 7. 2005, Stanko Mihev-Marjan Turšič

Davova smer je posvečena Davu, ki je s svojimi puškami pridno stražil tabor, medtem ko smo mi plezali (napravil si je pravi okop). Smer **Naša Bica** pa smo posvetili Mihovi mami Angeli, ki jo vsi kličemo Bica in ki nas je vsak dan pričakala s svojo čarobno »župo« pa še kakšna dobrota je bila zraven (palačinke, kompot ...). Kar nekaj imen smeri je povezanih z dogodki, ki so se pripetili med plezanjem. Smer **Se kdo boji kač?** je dobila ime po kačah, ki jih je Vlado videl med plezanjem (Simona, ki je plezala kot druga, jih ni opazila, Vlado pa ji je o svojem srečanju z dvema kačama povedal šele, ko je že priplezala do sidrišča). V smeri **Ples pod kaminom** sta za Mihom plezala Simona in Manjana in se jima je točno pod kaminom vrvi tako prepletla, da sta morala kar nekajkrat drug okoli drugega, da sta

vrvi odpletla (kot bi plesala). Tudi ime **Trenutek resnice** pove o nepreplezani smeri vse (včasih pač nečemu tisti trenutek nismo kos). Ime smeri **Bidi, vez z življenjem** se je Marinki utrnilo med plezanjem zelo zahtevnega previsa, ki ji je povzročal kar nekaj težav. Pomislila je, da ima v nahrbtniku bidije (to so indijske cigarete za reveže), za katere si Vlado prav gotovo želi, da jih Marinka prinese na vrh, če bi mu bilo slučajno za njo že vseeno ... Smer **Prava mama** (tako ime je izbrala Simona) pa je posvečena vsem mamam v opomin, da si tudi mama lahko kdaj vzame nekaj časa zase.

OBISK DOMAČINOV

Tudi kak dan počitka (tj. neplezanja) se prileže, seveda če se za to odločiš sam, in ne če ti plezanje prepreči dež (ampak dež nam je ponagajal le enkrat). En dan smo si tako vzeli čas za obhod in obisk

Čoban Šušu

(Foto: Stanko Mihev)

domačinov. Veliko jih seveda ni, v teh hišah pa živijo le čez poletje, ko pasejo živino, pozimi bivajo v vasi Kruševica. Le dve hiši smo obiskali. Zelo lepo so nas sprejeli, ponudili kavo in svojo domačo rakijo (razen Simoni, ker so mislili, da je še »djevojka, od prilike 17 godina«; res prijeten občutek, da te tako pomladijo). Ena od teh dveh hiš je bila od našega Šušuja, čobana, ki nas je vsako jutro budil. Miha si je pri njem ogledoval »katastrofo« pri električni napeljavi (kar neke prepletene žice) in se ponudil, da to situacijo razreši (pač njegov poklic). Reševal jo je cele tri ure; joj, kakšna zmešnjava je to bila, menda je bakico že večkrat treslo. Mojster Miha je vse uredil, celo stikala, ki so bila prej le za okras, so zdaj prevzela svojo vlogo. Za zahvalo smo dobili sir in čebulo.

DOMOV

Manjana se je moral zaradi službenih obveznosti predčasno vrniti domov, mi pa smo ga pospremili v Herceg Novi in si privoščili skupaj z njim še dan kopanja v čistem morju.

In prišel je čas pakiranja, podiranja šotorov, pospravljanja ... tudi za nas ostale. Kar precej stvari je bilo in vse je bilo treba znositi iz tabora na mesto, kjer nas je čakal Zdravko s svojim »pingaverjem« (približno 15 minut hoje po hribu navzdol). Pri tem nam je priskočil na pomoč naš zvesti prijatelj Šušu z oslom, pa tudi Šušujev sin je prišel pomagat. Ko vsaj ne bi deževalo. Z veliko plahto smo pokrili predmete, ki so čakali na transport do »pinca«, dež pa je bil zelo neusmiljen in je »robo« kar precej namočil.

V Herceg Novem smo se srečali še z Željkom. Dogovorili smo se, da pošljemo opise preplezanih smeri. (V septembru nam je Željko že poslal *Bilten planinskega kluba Subra*, v katerem je članek o našem plezanju z naslovom »Savladana Subra!«.)

Pot domov si je večina izbrala preko Bosne, skozi Mostar in Sarajevo (seveda s postanki in z ogledi in s spanjem ter z nakupovanjem ...), le Marinka se je odločila, da še malo polenari na morju in se je vrnila malo kasneje.

Vsi smo se z občutki, ki jih je težko opisati, vrnili domov. Polni vtisov, zadovoljni ... in tako polni neke energije smo preživeli vsak zase še preostanek počitnic. Toda treba je bilo opisati in izrisati smeri, jih poslati zainteresiranim, objaviti članke ... in to nas je zopet družilo, spet je pel telefon, sledila so dogovarjanja, kdo bo kaj napisal, narisal ... in spet nam je bilo lepo ...

A vedno so pred nami novi cilji in nove poti ... Miha se januarja podaja v Patagonijo, v majskih počitnicah zopet načrtujemo tradicionalno plezanje v Biokovem, za leto 2007 pa Miha že razmišlja o plezanju v Albaniji ...

PA ŠE NEKAJ VTISOV

»Penk, penk.« Še en močan udarec s kladivom in uho klina se je naslonilo na skalo. »Tlenk«, in vponka z dolgim najlonskim trakom je vpeta. Še vrv vpmem in nadaljujem plezanje v ozkem, napol odprtem kaminu. Trdna skala z dobrimi oprimki poišče globoko v meni vzhičen občutek ob takšnem plezanju. Približno tak občutek me prevzame vsakokrat, ko s kolesom po dolgem času sopiham na Strojno in tam pri kapelici vidim prelepe, v spominu nekoliko pozabljene oblike hribov proti jugu. V zadnjem planu obzorja zaključujejo podobo nekoliko višji vrhovi Uršlje gore, Pece in Raduhe.

Spodaj slišim čebljati Marinko in Simono. »Grem naprej,« jima rečem. Napol za sebe, da se spravim nekaj metrov višje, in napol za njiju. S pogledom nazaj vidim, da me Marinka vseskozi budno opazuje in varuje. Po treh metrih zagledam šibko mesto ob kaminu, da lahko splezam desno na dobro stojišče. Še tri dobre kline zabijem, da me ne more pri morebitnem padcu razbiti v podnožju stene.

»Varujem.« Čez čas se pokaže prva glava iz kamina. Ne čebljata več. Le pri težkih potegih na oprimkih v kaminu slišim nekakšne vzdihne od napora. Obe splezata do mene z nasmejanimi obrazoma.

Vodnjak s kapnico

(Foto: Stanko Mihev)

Še dva raztežaja, iščem prehode čez težja skalna mesta, dokler ne priplezamo na travnato polico. Poslušam, če bi levo od nas slišal Marjanov in Vladov glas. Prijatelja sta se odpravila plezat na pogled zelo težavni predel stene. Vse je previsno in vem, da telo, ko se vzpenjaš, vleče navzdol. Nič ni slišati. Mi imamo še dva raztežaja do zaobljenega vrha Subre. Pospravimo plezalno opremo in nekaj sladkarij damo v usta. Poležemo na toplem soncu in pričakujemo, da priplezata prijatelja do nas. Zadovoljni smo, saj smo splezali še eno smer v strmi steni. Pogledi okrog nas so prekrasni, pred nami se razprostira divja gorata pokrajina vse do zaliva Boka Kotorska.

Čez čas rečem: »Pojdimo pod steno pogledat, kje hodita.« Počasi se spravimo in gremo po zaraščeni poti z zbledelimi markacijami. Ponekod moramo dlje časa iskati najboljši prehod in postavimo močice, da bomo naslednjič videli, kje poteka pot. Spodaj, ko pridemo čez greben, se pred nami odpre celotna stena. Kje so glasovi, ki bi jih rad slišal? Kje sta prijatelja? Če bi videl kakšno piko, ki se premika, bi tudi bil pomirjen. Nič. Tudi dečvi pregledujeta previsno steno. Nič. Vem, kaj se lahko zgodi, če ne moreš narediti dobrega varovališča. Vedno smo dobro slišali glasove sosednjih navez. »Varujem, pojdi,« bi se moralo slišati. »Gremo naprej, bomo pod steno ponovno pogledali,« odganjam različne misli. Daleč smo od civilizacije in zato odvisni le od svoje pomoči. Zavpijem, da bi dobil odziv. Zmeraj sem ga in vedel sem, da je tam zgoraj nekdo živ in se vzpenja čez težka mesta. Zakaj ga danes ni? Še se premikamo po poti navzdol, ko šele pod steno vidimo bingljajočo rdečo piko, ki se spušča po vrvi. Ali je kaj narobe? Počasi se spusti še druga pika. Še en spust in že sta pri nas. Ni šlo, bilo je pretežko. Mogoče kdaj drugič. Jaz pa sem pomirjen, da smo skupaj in gremo v tabor, kjer nas čakata Bica in Davo. Konec večera smo preživeli ob tabornem ognju in počasi bledijo težke misli. Jutri je novo plezanje. (Nedokončano smer sta prijatelja poimenovala Trenutek resnice.)

Miha

... nad sabo vidim streho, ki mi ne deluje tako težko, še posebej, ko gledam Vlado, kako se ubada s prečko in nato prestopi na streho. Čez čas zaslišim: »Podri varovanje!« »Varujem!« Strehe oziroma prečke v desno se lotim samozavestno, toda ko izpnem varovanje, me teg vrvi potegne pod streho in življenje mi postane v trenutku težko. Ne vem, kolikokrat sem poskusila naravnost gor, a so roke znova in znova popustile in sem bingljala nad praznino. Ne bom posebej poudarjala, da sem preklinjala, prosila, obupavala ... vmes pa mi je po glavi pričelo rojiti še vprašanje: »Bo vrv zdržala?« Verjetno je to vprašanje pripomoglo, da sem – ne vem od kod – potegnila moč in uspela priti čez. Z vriskanjem oznanim uspeh, nato se usedem na streho in se nekaj trenutkov ne pustim motiti ...

Marinka

Vlado si je za zadnji dan plezanja v Subri nagledal precej težko smer. Kljub mojemu strahu, da ne bom zmogla, in mojemu pregovarjanju vseh, da naj raje pleza to smer z njim Marinka, pade odločitev, da se z Vladom podam v to smer jaz. Miha me spodbuja ...

... Zaslišim: »Varujem,« in podam se v smer, mučim se s precej težkim detajlom. Mogoče bi poskusila malo bolj desno. Vlado zakličem: »Malo popusti vrv,« pa nič, očitno me ni slišal, zakličem mu še dvakrat, on pa vrv le še bolj napne, očitno me ne razume. Ponovno poskusim naravnost in tokrat mi uspe, zadovoljna plezam naprej. Še malo pa bom na sidrišču, precej težek je ta del. Vlado me začne priganjati in mi govori, naj plezam bolj levo. To mi je zelo nenavadno, tega nikoli ne počne. Pošalim se, če je razlog za njegovo priganjanje klic narave, on pa nekam nervozno odgovori: »Ti samo plezaj, drži se levo.« Priplezam do poličke, nasmejana in zadovoljna, Vlado pa mi razloži o svojem srečanju iz oči v oči z dvema kačama. Jaz na srečo nisem videla nobene ...

To smer pa si bom zapomnila ne le po kačah in po težavnosti, temveč tudi po sestopu. Zamikalo naju je, da poskusiva za sestop poiskati smer na drugi strani Subre. Spustila sva se po vrvi v žleb Zmajevega žrela na vzhodno stran Subre, kjer se prične Domiter. Naletela sva na skale, ki so kar ponujale, da bi jih preplezali, kompaktna skala, lepe, a krajše smeri. Kar nekaj spustov z vrvo je bilo potrebnih, da sva prišla v dolino (pod vzhodno Jelovico). Lovila naju je že tema, moje noge pa niso bile več ubogljive, težavnost smeri je pustila kar precejšnjo utrujenost. Gozd, skozi

katerega sva morala, se je zdel povsod enak, nikjer nobene vidne poti. Nisva imela svetilke. Sledila sva občutkom, ki so naju po dolgi, več kot triurni hoji le pripeljali v tabor že v trdi temi. Že od daleč sva videla, da so že zakurili – vsak večer smo ob tabornem ognju klepetali, delali načrte za nov

Ob tabornem ognju

(Foto: MarjanTuršič)

dan, kurili smeti ... In ko sem tako sedela tudi ta zadnji večer ob ognju in razmišljala o dnevu, ki se je iztekal, je bil občutek nepopisen ...

Simona

To jutro so me prebudili neki glasovi, to so bile dežne kaplje. Po zajtrku je začelo še bolj liti, lilo je kot iz škafa. Čez pol ure so pred našim šotorom nastale velikanske luže. Še vedno ni nehalo deževati. Skoraj sem počil od veselja, ko je oče povedal tole novico: »Danes ne gremo plezat.« Potem smo šli igrat karte. Sredi igre nas je zmotila babica, rekla je: »Kosilo.« Po kosilu smo šli v dolino. Ko smo se vračali, smo hodili po gozdu. Pod visokimi bukvami so rasle še male bukve (tako visoke kot jaz). Zvečer smo pogasili ogenj in šli spat, komarji pa v akcijo ...

... Sedaj je ura že 17.20. Babica je rekla, da je že skrajni čas, da pridejo. Hm, nekoga sem slišal. A ko pokličem očeta, ni o njem ne duha, ne sluha. Ojej, sonce že počasi zahaja, to pomeni, da hodijo že skoraj cel dan. Mislim, da pride pastir na obisk (mogoče ja, mogoče ne). Mislim, da sem imel privide. Hm, saj to je očetov glas! Jupii, prišli so. Ja, to so oni, vidim jih. »Vidiš, babica!« No, nisem imel prav, škoda. Nekaj sem si izmislil: »Žive naj vsi narodi, koder Miha hodi, a ko Miha vrne se, bicina župa kuhana je.«

Iz Davovega dnevnika

ALPINISTIČNA ODPRAVA

KUN (7086 m)

Matjaž Šerkezi

Konec avgusta se je iz indijske Himalaje vrnila šestnajstčlanska alpinistična odprava, katere sva se udeležila tudi alpinista AO Kamnik – Aleš Holc in Matjaž Šerkezi.

21. julija smo poleteli z Dunaja preko Moskve v Delhi, glavno mesto Indije. Tam smo uredili formalnosti in dovoljenja na Indian Mountaineering Federation (IMF). Odpravi pa se je pridružil še zvezni oficir.

Po dobrem letu bomo na velikem, do nedavnega zaradi vojaških napetosti v Kašmirju zaprtem, področju prva odprava. Dan kasneje (23. julij) smo iz vročega in soparnega Delhija že poleteli na sever v deželo Ladakh, natančneje v mesto Leh, ki leži na višini 3500 m. Ura leta nad prelepo himalajsko pokrajino je nadomestila štiridnevno »cijazenje« po »razritih« cestah z neudobnim avtobusom.

Telo se je moralo privaditi na višino, zato smo prve tri dni namenili raziskovanju mesta, ogledu okoliških budističnih templjev, tako imenovanih stup¹. Z Alešem sva se povzpela na bližnji peščen štiritisočak, Lambdon (24. julij). Aklimatizacijo² pa smo nadaljevali na šesttisočaku Stok Kangriju. Tako nas je tretji dan (27. julij) vzpona enajst članov odprave doseglo 6160 m visoki vrh, ki kraljuje pokrajini nad mestom Leh.

Po sestopu v dolino in nekaj dneh počitka smo se ob reki Ind odpravili na dvodnevno premetavanje po luknjastem asfaltu, proti zahodu.

Prvi dan vožnje smo končali v muslimanskem mestu Kargil, kjer so na ulici pekli odlične »ražnjiče«. Od tam pa nas je pot po dolini divje reke Suru vodila ob vznožje naših gora. Že kmalu smo ugotovili, da zemljevidi ne držijo najbolje, saj je področje zelo neraziskano. Sledil je celodnevni marš do baznega tabora na višini 4400 m. Jaki, konji in osli so v velikem slogu pritorovali opremo čez razbito ledeniško moreno³, nametano kamenje in skale. Zaradi dokaj stabilnega vremena se je osmerica takoj naslednji dan (2. avgust) lotila dela na gori. Ostali člani so nam pomagali postaviti tabor 1 na višini 5300 m, v katerega smo po napornem gaženju prispeli pozno popoldan. Zjutraj (3. avgust) smo se odpravili na pot po neznanem terenu čez blodnjak ledeniških razpok proti taboru 2 (6080 m). Sonce je neusmiljeno žgalo v telesa, ki so vse težje kljubovala težkim nahrbtnikom in pomanjkanju kisika. Pot med razpokami smo si za lažji povratek označevali z markirnimi zastavicami in po celem dnevu hoje končno dosegli dvojko⁴ ter postavili dva šotora. Prelepa ledena divjina nas je po nekaj skodelicah čaja in vroči juhi hitro zazibala v spanec. Zgodaj zjutraj sva z Damjanom (Damjan Karničnik – AO Kozjak iz Maribora) nadaljevala

Člani odprave (Foto: Matjaž Šerkezi)

vzpon proti vrhu in ga v zelo slabih razmerah dosegla po enajstih urah ter se pozno ponoči vrnila v dvojko (4. avgust). Aleš in Jure pa sta se odločila za dan počitka. Za naslednji dan so iz baze sporočili, da se obeta resno poslabšanje vremena in sprejeli odločitev, da ostali ne bodo poskušali proti vrhu. Od preostale peterice se je Aleševim željam po vzponu na vrh pridružil le še Jure, ostali pa so bili odločeni sestopiti v dolino takoj zjutraj. Ob svitu se izkaže, da vremenska napoved drži. Poslabšanje se je bližalo, poleg tega pa je bila še močna megla. Aleš se kljub vsemu odloči, da poskusi z vzponom na vrh White Neagle (6600 m), ki je na drugi strani platoja. Sam ga počakam na sedlu, od koder v navezi sestopiva čez nevaren ledenik, 1500 višinskih metrov v bazo. Za nama pa sta dva vrhova, na katerih smo Slovenci stali prvič.

Zadnje dneve v bazi izkoristim za počitek in nabiranje energije za sestop. Po obrazu sem pridelal opekline druge stopnje. Aleš pa predzadnji dan v bazi izkoristi za vzpon na bližnji vrh, katerega poimenuje Peak Boža.

Sledi povratek v dolino, nazaj proti Lehu in Delhiju, ter pred odhodom domov še ogled nekaterih znamenitosti Indije, s katerimi pobirajo denar turistom in jim prodajajo kvazi duhovnost.

Utrinek iz mojega dnevnika o vzponu

Torek, 9. avgust 2005

Četrty dan se že prekladam po bazi. Končno se čutim toliko dobrega, da sem šel na kratek sprehod. Prijetno toplo je, rahlo piha veter.

Obraz se mi je že »uštimal« za silo, vsaj peče me ne več. Imel sem opekline druge stopnje. Ves sem bil v mehurjih, na nogi pa se mi je zagnojila piščal.

... ura je šest zjutraj, ko se v polmraku iz šotora »zbašeta« dve postavi in s počasnimi koraki odrineta proti gori. Mraz je, sneg škriplje, na nebu pa se preganjajo oblaki.

V uri in pol doseževa 60 st. snežišče, ki naju pripelje na sedlo Pinnacle – Kun. Gazim spredaj, sneg je dober.

Zapičim cepin, ko naenkrat počí. Ne vem, kaj se dogaja. Letim v globino. Preden se mi stemni pred očmi, si rečem: »Šerki, to je to ...«

... zaslišim klice: »Matjaž, Matjaž!« Odprem oči in deset metrov nad sabo zagledam majhno glavo. Vse je O. K., še sem tu. Prikrajšan za eno črtico. Poberem se. Očala so počena. Razpoka se črno nadaljuje v globino.

Nič, treba bo čimprej ven. »Damjan, daj vrv,« mu rečem. Odgovori mi, da je v mojem nahrbtniku. Super! Privežem jo na palico in jo v loku vržem ven.

Še sreča, da oba obvladava stvar in v petih minutah sem zunaj.

Rahlo v šoku iščeva prehod naprej. Najdeva ga na levi strani pod seraki⁵. Navezana na vrv prideva čez

Z Damjanom Karničnikom na vrhu Kuna (7086 m)

(Foto: Matjaž Šerkezi)

razpoko nazaj na snežišče. Vse doni. Ogromna kloža⁶, ki se začne sto metrov više na sedlu. Doseževa ga po dveh urah negotovosti.

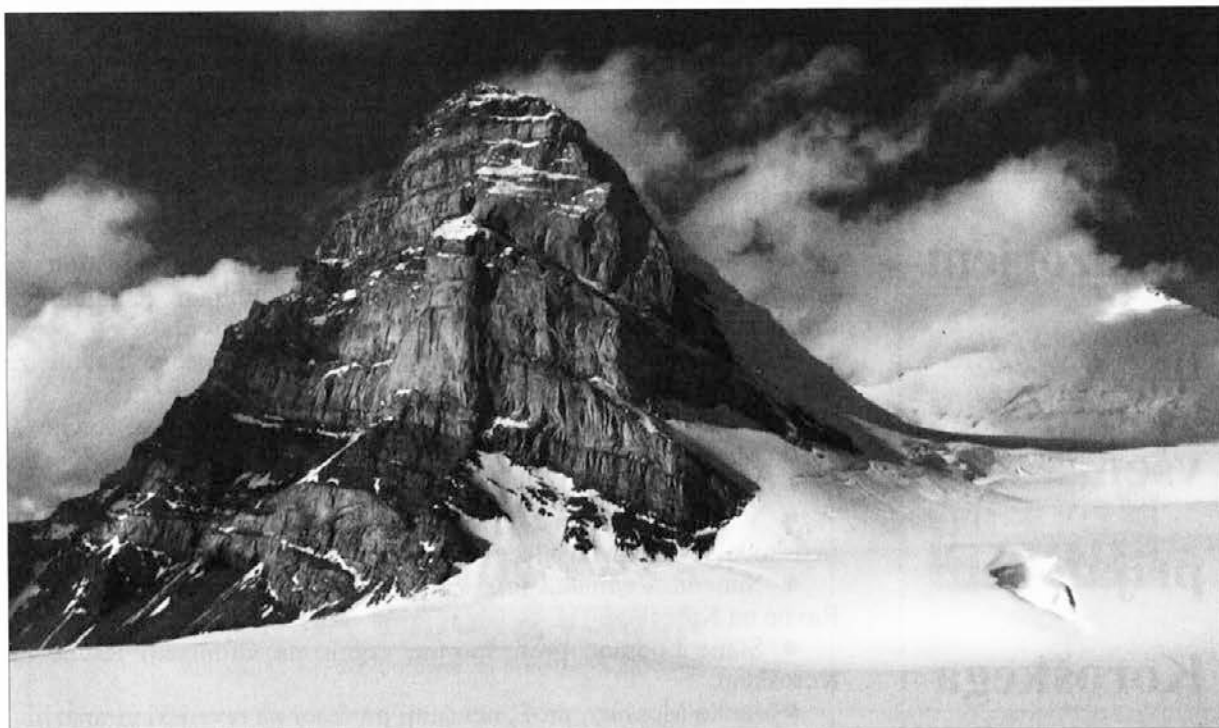
Damjan gre naprej. Udira se do riti. Pobočje pa samo čaka, da se odpelje. Sediva v snegu in razmišljava. Nazaj, naprej, nazaj ...

Greva naprej! Čisto po grebenu bo najbolj varno. Včasih, ko izvlečem cepin skozi luknjo, vidim drugo stran.

»Naštímam« si uro, da mi kaže višino prehojene poti, saj imava do vrha še šeststo višinskih metrov. Po pol ure jo »ugasnem«, saj sva v tem času naredila le petnajst višinskih metrov. Dobra motivacija, ni kaj! Sonce žge. Proti vrhu se pobočje dvigne. 70–75 stopinjski prhel, črn led. Zaradi teže sva vzela vsak po eno ledno orodje, kar se izkaže za veliko napako. Ker ni možnosti, plezava brez varovanja. Na levi je nekaj neuporabnih fiksov⁷ prejšnjih odprav. Sva samo stroja, ki rijeja.

... ura je tri popoldan. Stojiva na koncu grebena in zreva proti vrhu. Tako daleč je še, poln ledeniških razpok. Pijače je že zdavnaj zmanjkalo.

Brez besed, vsak s svojimi mislimi rijeja naprej. Pravzaprav je glava prazna. Veter neusmiljeno piha in nosi snežinke. Vsaj nevarno za zdrs ni več ...

Pogled na Kun in njegovo tisočmetrsko steno iz tabora 2

(Foto: Matjaž Šerkezi)

... dvig cepina in padec na kolena. Končno vrh. Ura je pet popoldan. Prazen sem, brez čustev. Slikam Damjana in še oba skupaj. Grlo je boleče in suho.

To je torej Kun in kamor koli pogledam, sem tako majhen, tak nihče ...

Sestopiva v treh urah. Damjan vmes pade še v razpoko, vendar se ujame na razširjene roke. Ob osmih zvečer, tik pred temo sva na platoju pod vznožjem stene. Do šotorov pa je še daleč.

... nekdo mi pade okrog vratu.

»Ej Šerki, ti si nor!« mi reče Aleš, ki nama je skupaj z Juretom prinesel pijačo.

Zavlečem se v »spalko« in zaspim, ugasnem.

Narava pa gre svojo pot. Reka neusmiljeno skupaj z ledenikom reže v dolino. Zgoraj se je ravnokar podrl serak. Svizci se igrajo svojo igro. Rože cvetijo ...

... le kaj počneta moji pikici?!

Odpravo so omogočili sponzorji:

AO Kamnik; Elektro Tim, d. o. o., Ravne na Koroškem; Foto Ocepek Ravne na Koroškem; Geodetski biro Apolonij Kamnik; IKD, d. o. o.; Maya Maya; Občina Kamnik; Svilanit, d. d., Kamnik; Prislani Dobja vas; Tehnomat Kranj in Tone Škarja.

Vsem iskrena hvala!

OPOMBE

- 1 Indijska budistična kulturna stavba.
- 2 Prilagoditev organizma novim podnebjem ali razmeram, v tem primeru na višino.
- 3 Odkladnina ledenika, groblja, prod, skalovje ipd.
- 4 Tabor dva v alpinističnem žargonu.
- 5 Visoka ledena gmota, ki nastane ob ledeniškem prelomu.
- 6 Plast iz snega, ki ga je nanesele in stisnil veter. Kloža je v zimskem času najpogostejši vzrok nesreč. Odnesele ga je plaz kložastega snega.
- 7 Vrvna ograja v alpinističnem žargonu. Vrv, pritrjena med dvema točkama ali več točkami, ki služi za prehod nevarnih mest.

**Avtorjem,
bralcem,
sponzorjem
in
vsem
prijateljem
Koroškega
fužinarja
voščimo
obilo
sreče,
zdravja,
zadovoljstva
in
uspehov v
novem
letu.**

Uredništvo

AVTORJI V TEJ ŠTEVILKI

- Dragomir Benko, prof. mat., ravnatelj Gimnazije Ravne na Koroškem
- Dr. Zdenko Čepič, višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana
- Danica Gregorčič, članica Mariborske literarne družbe
- Doc. dr. Damijan Guštin, znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana / Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede (predavatelj predmeta Vojaška zgodovina)
- Evgen Janet, dr. med., specialist epidemiolog, Zavod za zdravstveno varstvo Ravne
- Marijana Kašnik Janet, Zavod za zdravstveno varstvo Ravne
- Marjan Kolar, pisatelj
- Ivanka Komprij
- Veronika Kotnik, prof., koordinatorka Gibanja mladih raziskovalcev osnovnošolcev Koroške
- Simona Ledinek, prof. mat., članica Alpinističnega kluba Ravne na Koroškem
- Stane Lodrant, prof. športne vzgoje na Gimnaziji Ravne na Koroškem
- Janko Messner, prof., nekdanji profesor na ravenski gimnaziji
- Mag. Karla Oder, vodja Koroškega pokrajinskega muzeja – enota Ravne na Koroškem
- Vladimir Ovnič, prof. zg., Gimnazija Ravne na Koroškem
- Dr. Božo Repe, zgodovinar, predavatelj na Filozofski fakulteti v Ljubljani
- Dr. Risto Stojanovič, nekdanji direktor Koroškega pokrajinskega muzeja revolucije Slovenj Gradec (danes Koroški pokrajinski muzej v Slovenj Gradcu)
- Matjaž Šerkezi, član Alpinističnega odseka Kamnik
- Mag. Marija Vačun Kolar, upok. profesorica Pedagoške akademije in fakultete v Mariboru
- Bojana Verdinek, profesorica slovenskega jezika in književnosti
- Martin Vernik, Zavod RS za varstvo narave RS, OE Maribor
- Stane Virtič, prof., nekdanji ravnatelj Gimnazije Ljubljana Vič
- Dr. Marjan Žnidarič, muzejski svetnik, direktor Muzeja narodne osvoboditve Maribor

Koroški fužinar je ustanovila Železarna Ravne leta 1951. Ta številka je izšla s pomočjo objavljenih pokroviteljev. Izdal in založil jo je Fužinar Ravne, d. o. o., Koroška cesta 14, Ravne na Koroškem.

Uredništvo: glavna in odgovorna urednica mag. Andreja Čibron - Kodrin, tehnična urednica Jelka Jamšek. Lektoriranje: Miran Kodrin, prof.

Fotografija na naslovnici: Stanko Mravljak.

Tel.: (02)-82-870-6441 Faks: (02)-82-23-013

Elektronski naslov: Andreja.Cibron@metalravne.com

Naslov uredništva: Fužinar Ravne, d. o. o., Koroška cesta 14, 2390 Ravne na Koroškem.

Tisk: ZIP center, d. o. o., Ravne na Koroškem.

Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Ur. list RS, št. 89/98) sodi časopis med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 %.

Ponatis prispevkov ni mogoč brez dovoljenja uredništva.

ISSN C500-0610

POKROVITELJI

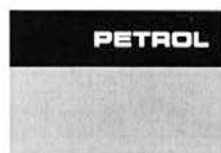

Koroška c. 14, 2390 Ravne na Koroškem

**SISTEMSKA
TEHNIKA d.o.o.**
SKUPINA **VIATOR & VEKTOR**

Koroška c. 14, 2390 Ravne na Koroškem, Slovenija

Energetika

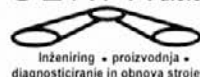
Koroška cesta 14
2390 Ravne na Koroškem
Tel.: 02 870 6100
Fax: 870 6106

TRANSKOR
PREVOZI - SERVIS - TRGOVINA

styria
v z m e t i

Styria Vzmeti d.o.o.
Koroška c. 14 - 2390
Ravne na Koroškem - Slovenia
Tel.: +386(0)2 82 17 691
Fax: +386(0)2 82 20 793
E-mail: ravne@styriagroup.com

SERPA d.o.o.

Inženiring • proizvodnja •
diagnosticiranje in obnova strojev
Koroška cesta 14, 2390 Ravne na Koroškem
Tel.: +386 (0)2 870 63 06, Fax: +386 (0)2 870 63 03
prodaja@serpa.si
www.serpa.si
info@serpa.si

Biro za Varnost pri Delu - Ravne, d.o.o.

Koroška c. 14 / 2390 Ravne na Koroškem / tel. & fax: (02) 82 155 67

POOBlašČENO PODJETJE ZA IZVAJANJE STROKOVNIH NALOG
S PODROČJA VARSTVA PRI DELU IN VARSTVA PRED POŽAROM

SLO-MEC
Podvinci 96
2250 PTUJ

ZIP center d.o.o.
Koroška cesta 14
2390 Ravne na Koroškem

- GRAFIČNA DEJAVNOST
tel.: 02 870 6670
- LESARSKA DEJAVNOST
tel.: 02 870 6674

študijska knjižnica

KOROŠKA OSREDNJA KNJIŽNICA
RAVNE

VP 260/2005 b

658(497 12)(085 3)

3010852

COBISS o